

LATVIJAS UNIVERSITĀTE

Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultāte

Profesionālā bakalaura studiju programma

"Skolotājs" – apakšprogramma "Pirmsskolas un sākumskolas skolotājs"

5. kurss

INDRA TIŠANOVA

Jaunākā pirmsskolas vecuma bērnu vārdu krājuma bagātināšana didaktiskajās rotaļās

Bakalaura darbs

Darba vadītājs:

Lektore

_____
Akadēmiskais amats

Mg. paed.

_____
Zinātniskais/
akadēmiskais grāds

Ilze Vilka

_____
Vārds, uzvārds

_____
Paraksts

ALŪKSNE 2018

Anotācija

Bakalaura darba tēma – “Jaunākā pirmsskolas vecuma bērnu vārdu krājuma bagātināšana didaktiskajās rotaļās”.

Bakalaura darba autore: Indra Tišanova.

Izvēlētās tēmas aktualitāte pamatojama ar to, ka didaktiskās rotaļas pirmsskolas vecuma bērniem rada patīkamas izjūtas, veicina sadarbības un citas nepieciešamās prasmes, tādēļ svarīgi izpētīt, kā ar rotaļu palīdzību var bagātināt bērnu vārdu krājumu.

Pētījuma mērķis – teorētiski un praktiski izziņāt vārdu krājuma bagātināšanas iespējas didaktiskajās rotaļās jaunākā pirmsskolas vecuma bērniem.

Pētījums sastāv no divām daļām – teorētiskā un empīriskā pētījuma.

Teorētiskajā daļā pētīti un izziņāti latviešu un ārvalstu pedagoģijas un psiholoģijas pētījumi. Apkopotas teorētiskās atziņas par runas un valodas raksturojumu trīs līdz četrus gadus veciem bērniem. Darbā tiek raksturotas un pētītas didaktiskās rotaļas, kā arī pētīts un analizēts terminu runas un valodas skaidrojums.

Empīriskajā pētījumā tika izstrādāti bērnu vārdu krājuma attīstības izvērtēšanas kritēriji, izveidots rotaļu komplekss vārdu krājuma bagātināšanai un praktiski izpētīta rotaļu izmantošanas efektivitāte bērnu vārdu krājuma bagātināšanā. Darbā ir iekļauti trīspadsmit attēli, divdesmit viena tabula un seši pielikumi.

Atslēgvārdi: jaunākā pirmsskolas vecuma bērni, vārdu krājums, didaktiskās rotaļas.

Annotation

Bachelor's thesis: Younger preschoolers vocabulary enrichment using didactic games.

The author of the bachelor's thesis: Indra Tišanova

The actuality of the chosen topic is based on the fact that children of preschool children play a pleasant sensation and develop not only language but also other existential skills; therefore, it is important to study how the play of children can enrich childrens vocabulary.

The purpose of the reseach: to study and substantiate theoretically the possibilities of promoting vocabulary of children of younger preschoolers.

The study consists of two parts – a theoretical and empirical study.

In theoretical part been studied and decomposition of Latvian and foreign education and psychology studies. Summarized the theoretical knowlege about the speech and language characteristics in children aged three to four years. Described and studied didactic games, studied and analyzed the speech and language term explanation.

The empirical study developed criteria for evaluating the development of children's vocabulary created a game complex for the enrichment of vocabulary and practically explored the effectiveness of the use of dummies in the enrichment of children's vocabulary.

Work includes thirteen pictures, twenty one tables and six attachments.

Keywords: children of younger perschoolers, vocabulary, didactic games.

Saturs

Ievads.....	5
1. Runas un valodas attīstība ontogēnēzē	7
1.1. Valoda kā zīmju sistēma	7
1.2. Vārdu krājuma veidošanās likumsakarības.....	13
1.3. Jaunākā pirmsskolas vecuma bērnu attīstība problēmas skatījumā	18
2. Bērnu vārdu krājuma paplašināšanas iespējas pirmsskolas izglītības iestādē.....	23
2.1. Vārdu krājuma paplašināšanas paņēmieni	23
2.2. Didaktiskās rotaļas – vārdu krājuma apjoma sekmētājas	27
3. Pedagoģiskā izmēģinājuma darbība par didaktisko rotaļu izmantošanas iespējām jaunākā vecumposma bērna vārdu krājuma bagātināšanā	35
3.1. Pētījuma metodoloģiskais pamatojums un pētījumā iesaistīto bērnu raksturojums	35
3.2. Bērnu grupas vārdu krājuma kritēriju izstrāde un izpēte uzsākot pētījumu	39
3.3. Didaktisko rotaļu atlase un izmantošana, sekmējot bērnu vārdu krājuma pilnveidi	46
3.4. Pētījumā iegūto rezultātu analīze	56
Secinājumi	67
Izmantotā literatūra un informācijas avoti.....	68
Pielikumi.....	72

Ievads

Bērna valodas attīstība sākas jau gaidot mazo, bērns dzird māmiņas balsi, intonāciju. Lai veicinātu mazā valodas attīstību un rosinātu viņā vēlmi pašam izteikties, pirmajos dzīves gados ļoti svarīgi ir vecāku pieskārieni un runāšana ar viņu. Ļoti būtiski, lai bērns dzirdētu skaidru dzimto valodu. Bērns agri sāk atdarināt aprūpētāju runu.

Šodien vecāki maz laika pavada kopīgās sarunās ar bērnu, tās tiek aizstātas ar multfilmām un datorspēlēm, kurās neskan pareiza valoda. Vecāki ir atbildīgi par bērnu runas attīstību, jo tā neiedzimst, bet attīstās saskarsmē ar pieaugušajiem (Runce, 2015).

Bērns atrodas saskarsmē ar citiem cilvēkiem jau no dzimšanas, pirmā vide, kurā bērnam veidojas savstarpējās attiecības, ir ģimene un vēlāk arī pirmsskolas izglītības iestāde, kur bērns nonāk saskarsmē ar pieaugušajiem un citiem bērniem. Mācoties sazināties ar apkārtējiem liela nozīme ir valodai, vārdu krājumam. Sarunājoties cilvēks var saņemt un nodot informāciju, paust savas jūtas un parādīt savu attieksmi pret lietām vai notikumiem. Skolotājiem jāņem vērā arī tas, ka visiem bērniem valoda neattīstās vienādi, tādēļ par vārdu krājuma bagātināšanu ir jā rūpējas visā dienas ritā: rīta, pēcpusdienas cēlienos, nodarbībās un arī pastaigās.

Pirmie četri gadi ir visnozīmīgākais posms cilvēka valodas attīstībā, jo tad izveidojas pirmā valoda un priekšstats par valodas sistēmu vispār. Tas ir vienreizējs un neatkārtojams process. Vēlākos gados, gan skolā, gan dzīvē, cilvēks var piemācīties klāt vēl kādu jaunu valodu, bet tad viņam jau pamatā ir izveidojusies **valoda** – priekšstats par kādas valodas uzbūvi, pieredze par skaņām un to veidošanu, par to, kā tās funkcionē, sazinoties ar apkārtni, par runāto un dzirdēto vārdu (Rūķe-Draviņa, 1982, 9).

Pilnvērtīgas runas un valodas apguvei ir svarīga nozīme bērna psihisko procesu un personības attīstībā. Bērnu runas attīstība ir cieši saistīta ar iztēles attīstību, jo bagātāka bērna pieredze, līdz ar to attīstītāka valoda, jo bagātāka arī bērna iztēle. Viss, ko bērns redz, dzird un sajūt atspoguļojas viņa runā (Brice, 2011, 6).

Valodas apguve ir sarežģīts un daudzpusējs process. Runa sāk veidoties tikai tad, kad bērna galvas smadzenes, dzirde, artikulācijas aparāts sasniedz noteiktu attīstības līmeni. Lai bērnam runa ne tikai parādītos, bet turpmāk arī pareizi attīstītos, ir nepieciešams nodrošināt pareizu un atbilstošu runas vidi.

Rotaļa ir pirmsskolas vecuma bērnu dzīvesveids. Tajā bērns rada savu domu, jūtu un izjūtu pasauli – viņš domā, sacer, salīdzina, runā, izdomā, priecājas, skumst, smejas un dusmojas. Viņš rotaļā mēcās, strādā, vēro, zīmē, eksperimentē, gatavo rotaļlietas. Rotaļa bērnu

nodarbina (Dzintere, Stangaine, 2005, 4). Tātad rotaļa kļūst par bērnu vārdu krājuma bagātinātāju.

Pētījuma objekts

Didaktiskās rotaļas pedagoģiskajā procesā

Pētījuma

priekšmets

Vārdu krājuma bagātināšana

Pētījuma mērķis

Teorētiski un praktiski izziņāt vārdu krājuma bagātināšanas iespējas didaktiskajās rotaļās jaunākā pirmsskolas vecuma bērniem

Pētījuma hipotēze

Bērnu vārdu krājums tiks paplašināts, ja skolotājs

- izziņās bērnu vārdu krājuma attīstības līmeni;
- izmantos didaktiskās rotaļas bērnam aktīvi līdzdarbojoties

Pētījuma uzdevumi

1. Izziņāt bērnu runas un valodas attīstības likumsakarības
2. Analizēt didaktisko rotaļu nozīmi vārdu krājuma paplašināšanā
3. Veikt pedagoģisko pētījumu par jaunākā pirmsskolas vecuma bērnu vārdu krājuma bagātināšanu didaktiskajās rotaļās
4. Noteikt runas attīstības pārbaudes kritērijus.

Pētījuma metodes

1. Teorētiskā. Teorētiskās literatūras apkopošana analīze
2. Empīriskās
  - Bērnu novērošana
  - Bērnu vārdu krājuma izpēte
  - Pedagoģiskā izmēģinājuma darbība
  - Rezultātu dinamikas analīze

Pētījuma bāze

Pētījums notiek Gulbenes pilsētas x pirmsskolas izglītības iestādē. Tajā piedalās 13 jaunākā pirmsskolas vecuma bērni.

Pētījums ilgst no 2018. gada aprīļa līdz 2018. gada novembrim.

1. Runas un valodas attīstība ontogēnēzē

1.1. Valoda kā zīmju sistēma

Pasaule apkārt bērnam ir interesanta un daudzveidīga. Tā veicina zinātkāri un ziņkāri. Tā ir jāiepazīst un jāizzina, arī jānosauc vārdos. Bet ar vārdu vien ir par maz. Veidojas runa un valoda. Bērns intuitīvi atdarina sev apkārt dzirdamās skaņas un apgūst valodu. Valodu ietelmē arī bērna individualitāte – viens bērns runā ļoti daudz, bet cits izsakās maz, bet tieši. Vieni uztver pasauli ļoti emocionāli, savukārt citi uz lietām skatās ļoti pragmatiski. Katrā ziņā bērna runas attīstība sākas ar emocionālu sazināšanos, bērns reaģē uz pieaugušā runātajām skaņām, pats izdod kādas skaņas, ja ar viņu sarunājas. Pirmos sakarīgos vārdus bērns izrunā tikai pirmā dzīves gada beigās (Markus, 2007, 25).

Lai pedagogs sagatavotu un novadītu kvalitatīvas runas nodarbības, ir nepieciešams izprast, kas ir runa un valoda, kā tās veidojas.

Kaut ikdienā valoda un runa bieži tiek lietoti kā sinonīmi, valodnieki neliek vienlīdzības zīmi starp abiem jēdzieniem. Atšķirību nosaka funkcija, tās ir cieši saistītas. Vārds kā valodas zīme jēdzienu sasaista ar tā skaņas simbolu. Apgūstot jaunu vārdu, atmiņā tas saglabājas kā skaņas tēls, kuru jebkurā brīdī var skaļi izrunāt. Valodas pirmsākums ir runa, bet valoda vienlaikus ir runas ierocis un produkts.

Runā, kuru izmanto sazināšanās nolūkos, izmanto vēl **paralingvistiskos izteiksmes līdzekļus**: mīmiku, žestus, intonācijas. Bieži šie izteiksmes līdzekļi maina vārdu nozīmi.

Valodu apgūstam praktiski, kad mācāmie runāt, lasīt un rakstīt. Valodu veido skaņas, kuras sakārtotas daudzveidīgās kombinācijās variācijās, atklāj tautas radošos meklējumus pasaules izziņā (Mendziņa, 2004, 18 – 19).

Dažādu autoru skatījums par **runu** ir rodams 1. tabulā (skat. 1. tabulu).

1. tabula. Dažādu autoru skaidrojums par terminu runa

Nr.p.k	Autors	Literatūras avots	Termina – runa - skaidrojums
1.	D. Lieģeniece, I. Nazarova,	Veseluma pieeja valodas apgūvē (1999, 31)	Runa ir savdabīga forma, kā cilvēks izzina priekšmetus un īstenības parādības, līdzeklis cilvēku saskarsmei vienam ar otru. Runa ir īstenības pastiprinātas izziņas forma, tās atspoguļojums ar dzimtās valodas starpniecību
2.	Ļ. Vigotskis	Domāšana un runa (2002, 18)	Runa pirmām kārtām ir sociālās saskarsmes līdzeklis, izteikšanās un saprašanās līdzeklis

1. tabulas turpinājums			
3.	I. Miltiņa	Skaņu izrunas traucējumi (2005, 37)	Runas attīstības gaitā pārveidojas un pilnveidojas visas psihiskās funkcijas. Ar runas starpniecību uztvere iegūst vispārinošu raksturu, attīstās atmiņa, realizācijas domāšanas operācijas: analīze, sintēze, salīdzināšana
4.	V. Golubina	Pirmsskolas pedagoga rokasgrāmata (2007, 224)	Runa ir viens no intelektuālās attīstīšanas līdzekļiem
5.	A. Apele	Runas māksla (1982, 7)	Runa ir noteiktā secībā sakārtotas noteiktas skaņas, kas veido vārda dzirdamo formu.
6.	A. Ļubļinska	Bērnu psiholoģija (1979, 255)	Runa ir savdabīga forma, kā cilvēks izzina priekšmetus un īstenības parādības, un līdzeklis cilvēku saskarsmei vienam ar otru.

Tātad runa ir izteikšanās un saprašanās līdzeklis.

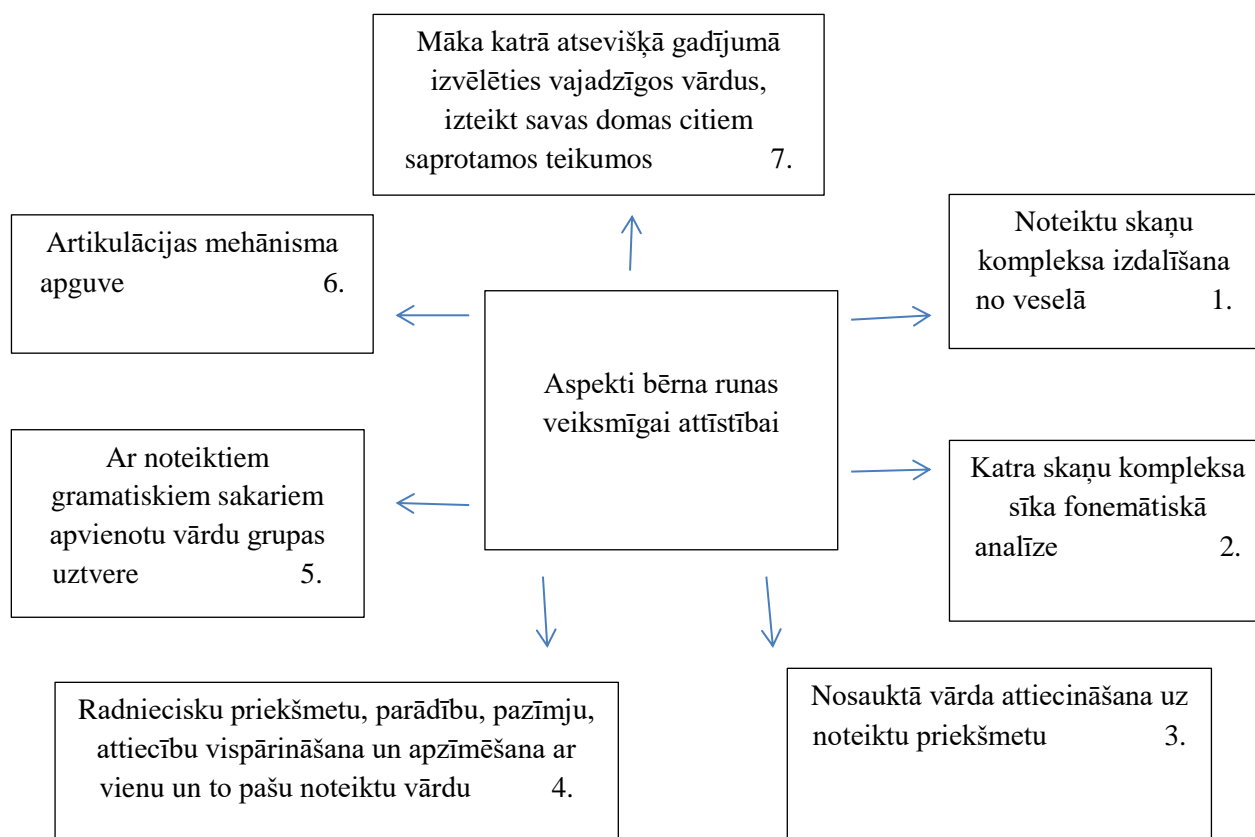
Lai izteiktu savas domas un saprastu citu izteiktās domas, katrs cilvēks izmanto dzimto valodu. Jaundzimušais bērns atrod dzimto valodu jau gatavā veidā. Taču viņš ne tikai apgūst vārdus un gramatiskas formas. Bērns ļoti agri apgūst vārdu reizē ar tā nozīmi. Jēdziens, kas apzīmēts ar doto vārdu, vispārināts īstenības atspoguļojums aug, paplašinās un padziļinās atbilstoši bērna attīstībai. Tādejādi runa ir savdabīga forma, kā cilvēks izzina priekšmetus un īstenības parādības, un līdzeklis cilvēku saskarsmei vienam ar otru. Var sacīt, ka valoda ir vispārīga, bet runa – valodas individuāla izpausme. Tāpēc runa ir nabadzīgāka nekā valoda, bet tajā pašā laikā arī bagātāka (Ļubļinska, 1979, 255).

Attīstoties bērna galvas smadzenēm, attīstās arī runas orgānu muskulatūra. Runas orgāni ir saistīti ar bērna galvas smadzenēm. Runu attīsta arī sīkā pirkstu muskulatūra, kuru vingrinot, savukārt labāk attīstās smadzenes.

Bērna runa veidojas pieaugušo valodas ietekmē, un lielā mērā ir atkarīga no

- pilnvērtīgas valodas vides;
- pietiekošas runas prakses;
- audzināšanas un mācībām;
- bērna psihofiziskās veselības (Lieģeniece, Nazarova, 1999, 32).

Lai bērnu runa veidotos raitāk, A. Ļubļinska ir izdalījusi septiņus aspektus bērna runas veiksmīgai attīstībai (skat. 1. attēlu).

1. attēls. Bērna runas veiksmīgas attīstības aspekti (Lubļinska, 1979, 256-257)

Tomēr katrs bērns attīstās atšķirīgi: cits sāk ātrāk staigāt cits – vēlāk. Līdzīgi ir ar valodu: citi bērni sāk runāt agrāk, citi vēlāk, un šis aspekts arī ir jāņem vērā paplašinot bērnu vārdu krājumu. Tāpēc nepietiek, ka mēs ņemam vērā tikai hronoloģisko vecumu. Skolotājam jāpievērš uzmanība arī bērna attīstības līmenim, lai efektīvi individualizētu mācības atbilstoši katram bērnam. I. Hadaņonoka arī uzskata, ka attīstot bērna maņas un līdz ar to galvas smadzeņu darbību, kas sekmē runas un vēlāk arī rakstīšanas un lasīšanas prasmes apgūšanu, jāseko līdzi vārdu krājuma veidošanās procesam. Tikai jāņem vērā, ka ikviens bērns ir citāds (Hadaņonoka, Hadaņonoka, Staļģe, Merirande, 1999, 25; Hansena, Kaufmane, Saifers 1998, 40; Markus, 2003, 12).

Darba autore secina, ka bērna runa pakāpeniski attīstās, apgūstot skaņas, dzirdot pareizu pieaugušā runas piemēru, pilnvērtīgas valodas vides, pietiekošas runas prakses, jāveic artikulācijas mehānisma apguves vingrinājumi, veicinot sīko pirkstu muskulatūru. Runa attīstās ar pakāpenisku vārdu attiecināšanu uz konkrētu priekšmetu. Tā notiek katram bērnam individuālā tempā, ņemot vērā arī katra bērna psihofizisko veselību.

Turpmākā tekstā darba autore analizē dažādu teorētiku atziņas par valodas būtību (skat. 2. tabulu).

2. tabula. Dažādu autoru skaidrojums par terminu valoda

Nr.p.k.	Autors	Literatūras avots	Termina – valoda - skaidrojums
1.	D. Lieģeniece, I. Nazarova,	Veseluma pieeja valodas apgūvē (1999, 31)	Valoda ir spēks, faktors, kas attīsta intelektu, audzina jūtas un gribu, tā ir saikne starp cilvēku un apkārtni. Valoda ir jebkura fiziskas dabas zīmju sistēma, kas izpilda izziņas un komunikatīvu funkciju cilvēka darbības procesā
2.	A. Ļubļinska	Bērnu psiholoģija (1979, 255)	Valoda ir sabiedriska parādība. Radusies, kad pirmatnējie cilvēki jūta vajadzību viens otram kaut ko pateikt, valoda attīstījās reizē ar cilvēces attīstību. Valoda bagātinājās ar jauniem vārdiem, no kuriem katrs kaut ko apzīmēja. Domas attīstība izpaudās valodas izmaiņās, teikumu struktūrai kļušot sarežģītākai
3.	V. Golubina	Pirmsskolas pedagoga rokasgrāmata (2007, 224)	Valoda ir cilvēku sazināšanās līdzeklis, tā ir jebkura fiziskas dabas zīmju sistēma, kas izpilda izziņas un komunikatīvu funkciju cilvēka darbības un savu domu izteiksmē un tālāknodošanā ar kādas valodas palīdzību
4.	S. Kļaviņa	Valodas daba (1997, 27)	Valoda ir artikulētu skanisku zīmju sistēma, kas radusies un attīstījusies līdz ar cilvēku un sabiedrību, lai veiktu savus uzdevumus

Tātad valoda ir plašāks jēdziens par runu, tā ir sistēma, bet runa ir individuāla šīs sistēmas realizācija, valoda ir zīmju sistēma, kura palīdz veidot saskarsmi, bet runa ir konkrēta zīmju izpausme.

Uz valodas bāzes veidojas ne tikai domāšana, tā ir visas izziņas darbības pamats. Bez valodas nebūtu sociālās un kultūras komunikācijas. Valodas prasme veidojas un attīstās tikai sabiedrībā, un tā nav iedzimta.

Runa ir izveidojusies vēsturiskās attīstības gaitā, cilvēku sazināšanās formai materiāli pārveidojusies darbības rezultātā, un tiek izpausta ar valodu. Ar runas palīdzību sazināšanās procesā notiek nepārtraukta informācijas kodēšana un atkodēšana. Bērns tikai sabiedrībā var īstenot runas spējas, ja dzird un apgūst savas tuvākās apkārtnes un skolotāju valodu. Līdz ar to bērns var arī izpaust sevi (Tūbele, 2002, 14).

Cilvēks domas izsaka valodā, runājot vai rakstot dara zināmas tās citiem.

Arī dažādās vārdnīcās valoda un runa ir skaidroti atsevišķi (skat. 1.pielikumu).

Filozofi M. Kūle, R. Kūlis atzīmē, ka pirmais, kas analizēja runas un valodas funkciju atšķirības ir F. de Sosīrs (skat. 3.tabulu).

3.tabula. Runas un valodas pretstatījums (Kūle, Kūlis, 1998, 553)

Valoda ir	Runa ir
sociāla, to saprot visi sabiedrības locekļi	individuāla, realizējas konkrētā izteikumā
virtuāla, iespējama, potenciāla	aktuāla, lietota noteiktā situācijā
abstrakta, vispārinoša	konkrēta, noteiktu situāciju raksturojoša
kods, kas satur vispārējus principus	izteikums, kas izmanto noteiktu kodu
vispārēja norma	individuāls izteiksmes veids
sinhrona	diahrona
sistēma	sistēmas realizācija
radoša	jau radīto struktūru lietošana

Tātad valoda ir zīmju sistēma, tās ietvaros nozīme rodas valodas iekšējo attiecību rezultātā, nevis saistībā ar ārpusvalodisko realitāti. Valodai ir raksturīga spēja būt par pastarpinājumu un izpausties tieši, tā ir vispārinoša, individualizējoša un radoša (Kūlis, Kūle, 1998, 552).

Mūsdienu psiholoģijā izdala divus pastāvīgus runas veidus:

- **ekspresīvā runa** ir izteikšanās process ar valodas starpniecību. Tās sākums – iecere, tad seko **iekšējās runas** posms, kas pāriet izvērstā **ārējā runā** – mutvārdu vai rakstu formā.
- **impresīvā runa** ir runas izteikuma uztveres un izprašanas process. Tas sākas ar runas ziņojuma uztveri redzes vai dzirdes veidā, tam seko ziņojuma informatīvo elementu izdalīšanas moments, un noslēgumā iekšējā runā rodas ziņojuma vispārējā jēdzieniskā shēma (Miltiņa, 2005, 12).

Ar valodu tiek saistītas divas spējas – **receptīvā valoda** (bēram saprotamie vārdi, bet kurus bērns vēl neizrunā) un **ekspresīvā valoda** (tie vārdi, kurus bērns jau izrunā). Bērns divu gadu vecumā saprot gana daudz vārdus (apmēram 500), bet lieto apmēram 50 – 300 vārdus. Taču tā kā valoda sāk strauji attīstīties ar katru dienu bērns spēj izteikt aizvien vairāk un vairāk vārdus, līdz ar to pilnveidojas bērna komunikācijas spēja (Tūbele, 2002, 18; Krēgere-Medne, 2009).

Valoda vienmēr un visur ir iekšēji organizēts, savstarpēji saistītu un nosacītu elementu (zīmju) kopums jeb sistēma. Tās galvenā pazīme ir veselums, katrs elements ir tikai tā daļa.

Bērns, ienākot šajā pasaulē, jau gatavā veidā atrod valodu. Tātad valoda kā zīmju

sistēma kļūst par bāzi runas attīstībai. Vienlaicīgi ar valodiskās darbības veidošanos sāk realizēties viņa runas darbība (Miltiņa, 2005, 9).

Valodas elementi ir ļoti atšķirīgi gan uzbūves, gan uzdevumu ziņā. Pastāv noteikta elementu hierarhija: vienkāršākie veido sarežģītākos un ir to sastāvdaļas. Tādejādi valodas sistēmai ir daudzpakāpju struktūra ar vairākām apakšsistēmām.

Skaņa ir sīkākā valodas vienība. Katras valodas skaņas atrodas noteiktās savstarpējās attiecībās. Tās grupējas klasēs (latviešu valodā – patskaņi, līdzskaņi, divskaņi), apakšklasēs (līdzskaņi: lūpeņi, mēleņi), pretstatu pāros (balsīgi un nebalsīgi līdzskaņi). Skaņas, sekojot cita citai runas plūsmā, var savstarpēji iedarboties un pārmainīties.

Centrālā valodas vienība ir vārds. Tā ir īsta, divpusēja zīme: skanējuma un nozīmes vienība. Vārdu krājumā ir dažādas vārdu klases (tematiskas grupas, sinonīmu rindas, vārdšķiras).

Vārds ir reizē vienkārša un sarežģīta vienība. Runātājs to atšķir no citām valodas vienībām, jo tas ir relatīvi patstāvīgs. Taču klausītājam komunikācijā ir jāzina arī nosaukto parādību savstarpējās attiecības situācijā.

No savstarpēji saistītām vārdu formām veidojas **teikums** vai **vārdu savienojums**. Vārdu savienojums nosauc parādības un attiecības. No savstarpēji saistītiem teikumiem veidojas **teksts** (Kļaviņa, 1997, 27 – 29).

Valodas noteiktu fragmentu jeb **tekstu** var sadalīt teikumos. **Teikums** ir galvenā sazināšanās jeb komunikatīvā vienība. Runas procesā tie apvienojas un veido dažāda apjoma tekstu.

Valodu veido daudzas savstarpēji saistītas sistēmas, piemēram, skaņu, gramatikas, leksikas u.c. sistēmas. Tātad valoda pastāv kā apakšsistēmu kopums un var teikt, ka valoda ir sistēmu sistēma. Cilvēku dabiskā valoda ir sarežģīta daudzlīmeņu sistēma, kam piemīt ļoti sarežģīta uzbūve jeb struktūra un milzīgs zīmju (skaņu, vārdu, teikumu, tekstu) skaits. Valoda ir vissarežģītākā no cilvēka radītajām zīmju sistēmām (Nītiņa, 2007, 56).

Darba autore secina, ka bērna valodas attīstību ietekmē nevis viens noteikts faktors, bet vairāku faktoru kopums un to mijiedarbība. Šie faktori papildina viens otru, radot pozitīvu vai negatīvu ietekmi uz valodas attīstību. Katram bērnam runas attīstībai ir nepieciešama individuāla pieeja. Bērna un arī pieaugušā runas attīstība un valodas pareizība norāda uz cilvēka intelektuālo attīstību.

Lai cilvēks spētu izteikties ir nepieciešams bagāts vārdu krājums, tas jāsāk paplašināt jau no agras bērnības.

1.2. Vārdu krājuma veidošanās likumsakarības

Runa attīstās atdarināšanas procesā. Mazs bērns ir atdarinātājs. Tā kā valodu bērns apgūst atdarināšanas ceļā, ar bērnu jārunā skaidri un pareizi jau kopš dzimšanas. Vēlāk bērns iepazīstot priekšmetu un lietu pasauli, dabas parādības un savu tuvāko apkārtni, klausoties pieaugušo runu, veido savu aktīvo runu un apgūst vārdu krājumu. Bērnam no pieaugušajiem vajadzētu dzirdēt gramatiski pareizu valodu. Gramatikas iemaņas bērns apgūst, klausoties un atdarinot pieaugušā runu. Arī skolotāja valoda ir dzimtās valodas paraugs bērniem, tādēļ tai ir jābūt ne tikai ar tīru un skaidru visu dzimtās valodas skaņu izrunu, bet arī izturētai noteiktā tempā, skaļumā, izteiksmīgai, gramatiski pareizai, saistītai, bērniem saprotamai (Kalniņa, Skrube, 1983, 16; Селивановская, 2010).

Krievu pedagoģe G. Selivanovskaja uzskata, ka bērna gaidīšanas periodā, vecāki sarunājoties ar gaidāmo mazuli, iepazīstas ar mātes un tēva balsi. Krūts barošana veicina artikulācijas aparāta vingrināšanu, emocionāli pozitīvu kontaktu ar māti, sarunas, acu kontaktu – tas viss ir svarīgs bērna intelektuālai un emocionālai attīstībai (Селивановская, 2010).

Pirmo valodas pieredzi bērnam dod ģimene, tāpēc ļoti būtiski, kā ģimenē tiek runāts savstarpēji un ar bērnu. Lai bērns spētu uztvert runu un apgūtu jaunus vārdus, ar viņu jārunā īsos, vienkāršos teikumos, pareizi un skaidri izrunājot vārdus. Bērnam pietiek jaunus vārdus dzirdēt vairākas reizes tie paliek atmiņā, lai spētu izmantot vai vismaz saprast, par ko ir runa.

Runājot ar bērnu, svarīgi, lai intonācija būtu mierīga un pozitīva, temps – nosvērts. Ar bērnu jārunā kā ar pieaugušo cilvēku, tikai lēnāk un mierīgāk, lai viņš spētu labāk uztvert sacīto. Ja bērns ilgstoši netiek pie vārda, vai ģimenē savstarpēji maz sarunājas, bērnam veidojas tikai pasīvais vārdu krājums. Ja ģimenē lieto bagātu vārdu krājumu un krāšņu valodu, notiek diskusijas, kurās iesaista bērnu, viņa valodiņa kļūst bagāta (Rudzīte, 2008, 57).

Attīstoties atbilstoši normai, bērns pārmanto spēju runāt, taču runātprasmi viņš var īstenot tikai komunikācijā, apgūstot savu **aprūpētāju valodu**.

Bērns attīstībai nepieciešamo informāciju saņem no pasaules ap sevi, bet sociālā pieredze, iemaņas, prasmes veidojas priekšmetiskā rotaļu un mācību darbībā.

Tikai kopīgā sadarbībā bērns ar pieaugušo un priekšmetiskās darbības procesā mazais:

- uzkrāj priekšstatus par apkārtējo pasauli;
- apgūst priekšmetu, parādību nosaukumus;
- aktīvi sāk lietot apgūtās valodas vienības.

Līdz trīs gadiem bērns apgūst valodas lietojuma pamatnoteikumus, ko mērķtiecīgi izmanto komunikācijā. Bērns sevi apliecina runā, apgūstot sociālās lomas, izzinot un vispārinot

pasauli caur rotaļu un ar rotaļu starpniecību. Pirmsskolas vecumā bērna vadošā darbība ir rotaļdarbība, kurā pilnveidojas un attīstās mazā runas fonētikas, leksiski gramatiskie pamati (Miltiņa, 2005, 9; 14).

Bērns valodu apgūst atdarināšanas ceļā – savā runā atdarina to, ko dzird apkārtējā vidē. Vide tiek interpretēta kā visi ārējie faktori, kas ietekmē attīstības procesu. Šo faktoru kompleksu daļa makrovidē un mikrovidē. **Makrovide** ir globāli iedarbības līdzekļi (nacionālās kultūras īpatnības; sabiedrības sociāli politiskās uzbūves specifika; sabiedrībā valdošās normas, attieksmes, uzskati; ģeogrāfiskā, dabas vide u.c.)

Mikrovide ir visi tie faktori, ar kuriem bērns stājas ciešos nepastarpinātos kontaktos:

- ģimene, tās iekšējā atmosfēra, attiecību raksturs, priekšmetiski telpiskā vide;
- pirmsskola, skola, dažādi pulciņi vai interešu centri;
- vienaudži, draugi, citi pieaugušie u.c.

Cilvēka attīstību ietekmē kā mikrovides, tā makrovides faktori. Tie savstarpēji mijiedarbojas, papildina viens otru (Freiberģa, 2009, 49; Lieģeniece, 1992, 9).

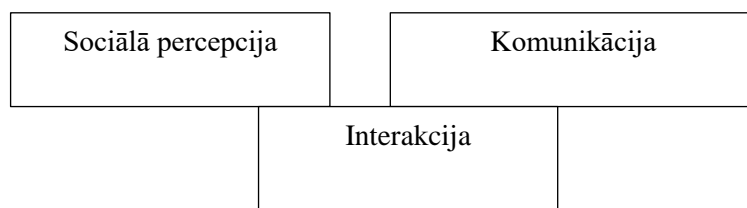
Bērna valodu ietekmē **vide**, kurā viņš uzturas, visvairāk – vecāku valoda un izturēšanās. Ģimenes vide ir tā, kurā bērns psiholoģiski nobriest runai un apgūst prasmi izmantot valodu kā apkārtējās pasaules izziņas līdzekli, cilvēku saskarsmes un mijiedarbības līdzekli. Pakāpeniski bērns pāriet uz makrovidi – apkārtējo sabiedrību. Vides ietekme ir nozīmīgs faktors ne tikai bērna attīstībā, bet tieši runas attīstībā (Tūbele, 2002, 21; Селивановская, 2010).

Vecākiem bērna emocionālajai un valodas attīstības veicināšanai ir liela nozīme. Bērnam pamazām mācoties savas izjūtas nosaukt vārdos, pilnveidojas vecāku un bērnu savstarpējā izpratne un pieņemšana; uzlabojas bērna uzvedība. Bērnam vairs nav, piemēram, jākož, lai parādītu, ka viņš ir dusmīgs. Vecāki dusmas var iemācīt izteikt vārdos.

Svarīgi, ka bērns mājās redz un dzird, ka arī vecāki pauž savas izjūtas ar vārdiem reizēs, kad ir bēdīgi, priecīgi, laimīgi vai dusmīgi. Tas ģimenes vidi veido saprotošu, pieņemošu, vecāki mācās pieņemt bērna izjūtas un mācās, ka arī mazs bērns jūt – un var būt gan dusmīgs, gan priecīgs un izjūt tādu pašu emociju gammu kā pieaugušie (Krēgere-Medne, 2009).

Tātad, apgūt konkrētu valodu bērns var tikai saskarsmē ar pieaugušajiem. Pieaugušajiem jāseko līdzi savai un bērna runai, jānodrošina priekšstatu pilnveidošana, ikdienas dažādība lietās, priekšmetos, darbībās, rotaļās, lai veicinātu bērnu valodas un runas attīstību.

Saskarsme ir kontaktu nodibināšanas, uzturēšanas un attīstības process, ko rada vajadzība mijiedarboties. Saskarsme notiek dažādos cilvēku mijiedarbības dziļuma līmeņos – rituālā, faktu atstāstīšana un apspriešana, domu un jūtu atklāšana, vaļsirdīga pašatklāsmē (Pļaveniece, Škuškovnika, 2002, 79). Saskarsmes struktūra skatāma 2. attēlā.

2. attēls. *Saskarsmes struktūra (Pļaveniece, Škuškovnika, 2002, 72)*

Saskarsme sākas ar savstarpēju uztveri, no tās ir atkarīgs, kā saskarsme veidosies tālāk. **Sociālā percepcija** jeb sociālā uztvere ir cita cilvēka fiziskā tēla uztvere un priekšstats par viņa nodomiem, spējām, emocijām, darbību un vēlmēm. Tā ne vienmēr ir objektīva, atbilstoša patiesībai, jo tā ir atkarīga no cilvēka subjektīvās attieksmes, stereotipiem, aizspriedumiem.

Komunikācija ir informācijas apmaiņas process, tajā cilvēki nodod informāciju cits citam dažādos veidos. Informācija var tikt nodota vārdiski – to sauc par **verbālo** komunikāciju. Liela daļa informācijas tiek nodota bez vārdiem, ar ķermeņa kustībām, žestiem, pozu, balss intonāciju, mīmiku, to sauc par **neverbālo** komunikāciju.

Interakcija – mijiedarbība, vērsta uz rīcības regulāciju. Saskarsmes procesā, veicot kādu kopīgu darbību, cilvēki cits citu ietekmē. Mijiedarbība saskarsmē var izpausties kā sadarbība vai konkurence. Sadarbība ir virzīta uz vienotu mērķi, savukārt konkurences gadījumā saskarsmes partneru mērķi ir atšķirīgi. Šie komponenti saskarsmes sistēmā darbojas kā vienota sistēma (Pļaveniece, Škuškovnika, 2002, 72-73).

Terminu **komunikācija** un **saskarsme** nozīmes ir tuvas. Dažkārt šos jēdzienus šķir. Kad runa ir par komunikāciju, priekšplānā izvirzās informācijas nodošana, pievēršot uzmanību pašam informācijas apmaiņas mehānismam. Runājot par saskarsmi, tiek domāta saskarsme kā cilvēka darbības veids. Saskarsme ir pirmais darbības veids, ko savā attīstībā apgūst cilvēks (Dzintere, Augstkalne, 2009, 120).

Pilnvērtīga valodas un runas apguve ir pamats bērna aktīvai pasaules izzināšanai, pamats viņa psihisko procesu un personības sociālajai attīstībai (Tūbele, 2002, 3).

Viena no svarīgākajām valodas funkcijām, ko bērns apgūst rotaļā, ir komunikatīvā funkcija – prasme valodu pielietot saskarsmē ar citiem bērniem. Lai saskarsme rotaļā noritētu efektīvi, bērnam ir nepieciešams ne tikai atbilstošs vārdu krājums, gramatiski pareiza izruna, vārdu nozīmes izpratne, bet arī jābūt izpratnei, kā lietot valodu (Freibergera, 2009, 5).

Bērns komunikācijas prasmi apgūst pakāpeniski. Apzinātas komunikācijas sākumposms vērojams bērna pirmā dzīves gada otrajā pusē, bērns sāk apgūt runas saskarsmes funkciju.

Par bērna komunikatīvo kompetenci liecina viņa prasme lietot valodu dažādās situācijās. Komunikatīvā kompetence ir iekšējo līdzekļu sistēma, kas regulē personības komunikatīvās darbības, kuras veicina efektīvu saskarsmi. Šajā struktūrā ietilpst psiholoģiskā kontakta nodibināšanas prasme, prasme klausīties un orientēties saskarsmes situācijā, kā arī runas temps, intonatīvā un valodas bagātība, verbālās un žestu valodas prasmīga izmantošana (Dzintere, Augstkalne, 2009, 121 – 122).

Bērna laba veselība un fiziskā attīstība ir laimīgas bērnības priekšnosacījums. Bērna veselība un fiziskā attīstība nosaka arī viņa tikumisko, intelektuālo un estētisko audzināšanu un attīstību. Īpaši pirmsskolas vecuma bērna fiziskā attīstība ir saistīta ar visām viņa attīstības pusēm, personības veidošanos kopumā (Kalniņa, Skrube, 1983, 34).

Bērnu komunikācija ir atšķirīga dažādos vecumos un izpaužas dažādos rotaļas attīstības līmeņos.

Pirmajā dzīves gadā zīdainim parādās skaņu kompleksi un pakāpeniski veidojas saikne starp runu un dzirdi. Realizējas personiski situatīva saskarsme ar bērnu, kuru raksturo kā vadošo darbību pirmajā dzīves gadā. Pieaugušie darbojoties ar bērnu, attīsta viņam dažādas iemaņas, īpaši liela nozīme ir mācīt bērnam izprast runu un atdarināt skaņas. Bērns iemācās runāt klausoties un komunicējot ar pieaugušo dažādās darbībās. Svarīga bērniem ir roku kustības attīstība – ja strādā pie roku kustību attīstības, tas attīsta prātu un valodu.

Šajā vecumā ir raksturīga sensori motorā jeb praktizējošā rotaļa, ko dažkārt sauc par rotaļu ar lietām – mazais pēta materiālus, liek tiem darboties un runā līdzī – lalina, izdod skaņas, labsajūtā rotaļājoties ar savu valodu, savām kājiņām, rociņām (Dzintere, Augstkalne, 2009, 140; Miltiņa, 2005, 32 – 33; Lieģeniece, Nazarova, 1999, 37 – 39; Hadaņonoka, Hadaņonoka, 2014, 10).

Otrajā dzīves gadā bērns jau sāk runāt vienkāršos nepaplašinātos teikumus. Turpina attīstīties balss saites, sejas muskuļi un mēle, tāpēc viņš vēl nevar skaidri izrunāt visas skaņas un bieži veido vārdus savā valodā. Tomēr galvenais rādītājs, ka bērns un valoda attīstās labi, ir bērna vēlme komunicēt un sadarboties, nevis sēdēt vientulībā. Runas saprašanas iemaņas attīstās daudz straujāk par aktīvo runu, paplašinās vārdu krājums. Ar bērnu tiek veidots dialogs. (Rudzīte, 2008, 57; Hadaņonoka, Hadaņonoka, 2014, 11; Miltiņa, 2005, 39; Lieģeniece, Nazarova, 1999, 40 – 41; Irbe, Lindenberga, 2015, 79 – 96; Ļubļinska, 1979, 261).

Trīs, četrus gadu vecuma bērnus var raksturot kā pētniekus un atdarinātājus. Viņiem ir raksturīga lietišķā saskarsmes forma, kas izpaužas praktiskās sadarbības veidā. Priekšmetiskā darbība un rotaļas ar priekšmetiem ir kļuvušas daudzveidīgākas. Tās nomaina konkrētās un sižeta rotaļas, kurās bērns ne tikai lieto materiālus, lai izmantotu to iespējas, bet ar tiem atdarina pieaugušo darbības. Bērni sāk izprast priekšmetu sociālo pielietojumu, veidojas netiešs

priekšstats par konkrētiem priekšmetiem, uzkrājas pieredze, kas ir svarīgs priekšnoteikums, lai tos nosauktu (Dzintere, Augstkalne, 2009, 140).

Lai izprastu vārdu – jēdzienu apguvi, ir jāizseko vārdu nozīmes pakāpeniski paplašināšanas progresam, izejot vairākas vispārināšanas pakāpes.

Nulles vispārināšanas pakāpe. Bērns, uzsākot runāt (1 – 2 gadi), apgūst vārdus, attiecinot nosaukumu, tikai uz konkrētiem priekšmetiem. Tādā veidā priekšmetu nosaukumi iegūst īpašvārda statusu, tāpat kā cilvēka vārds. Piemēram, atpazīst tikai to vāzi, kas atrodas uz galda.

Pirmās pakāpes vispārinājumi (otrais dzīves gads). Bērns izprot vienveidīgu priekšmetu, to īpašību vispāriņošo nozīmi (visi apaļie priekšmeti neatkarīgi no lieluma, krāsas, materiāla tiek apzīmēti ar vienu vārdu – bumba). Tiek apgūti sugas vārdi. Piemēram, bērns, ieraudzījis kaķeni ar bērniem, saka kaķe – mamma, līdz ar to jau izprot vārda mamma vispāriņošo nozīmi.

Otrās pakāpes vispāriņājumi (no trīs gadiem). Tiek apgūti vārdi, kas izsaka radnieciskus jēdzienus. Piemēram, mēbeles – krēsls, galds, skapis; rotaļlietas; augļi; darbību un īpašību nosaukumi lietvārdu formā (piemēram, iešana, baltums u.c.)

Trešās pakāpes vispāriņājumi (ap 5 – 6 gadiem). Vārdu krājums papildinās ar vārdiem, kas apzīmē ģints jēdzienu otrās vispāriņāšanas pakāpes vārdiem. Piemēram, augi – koki, krūmi, zāle. Bērns mācās ne tikai apgūt jēdzienus, bet arī tos diferencēt no vārdiem, kas atrodas veselā un daļas attiecībās, piemēram, krēsls – sēdeklis, atzveltnis, kājas)

Ceturtais pakāpes vispāriņājumi ir vārdi, kas ietver sevī norobežotus leksiskus vispāriņājumus: kvalitāti, kvantitāti, attiecības. Minētie lingvistiskie jēdzieni tiek apgūti pusaudža vecumā.

Vārda vispāriņāšanas pakāpei pieaugot, vārda apzīmējums attālinās no jutekliskās uztveres. Atkarībā no bērna daudzveidīgās darbības, kurā tiek iekļauts konkrētais vārds, vispāriņājuma līmenis var būt šaurāks vai plašāks.

Skaņu kultūras un gramatiski pareizas runas veidošanā liela nozīme ir stāstītprasmes veidošanai. Vārdu krājuma paplašināšana un aktivizēšana atrodas ciešā saistībā ar prasmī tos lietot, paužot precīzu lietu un parādību, to īpašību un darbību nosaukšanu, prasmī lietot sinonīmus un antonīmus (Miltiņa, 2005, 39; Golubina, 2007, 228 – 229; Kalniņa, Skrube, 1983, 43 – 44; Ezera, 1998, 11).

Tātad bērna valodas attīstība, vārdu krājums ir atkarīgs no bērna attīstības līmeņa: izziņas intereses, uztveres, domāšanas un atmiņas spējām. Darbojoties un socializējoties, bērns pakāpeniski apgūst jaunu izziņu un papildina savu vārdu krājumu. Valodas apgūšanas

pamatnosacījums arī ir vārdu apgūšana, to krājuma paplašināšana un aktivizēšana – iekļaušana runas lietojumā (Golubina, 2007, 228).

Jo vairāk bērns attīsta savu valodu, jo bagātāks ir viņa vārdu krājums, jo plašāk, elastīgāk, daudzveidīgāk un dziļāk attīstās domāšana – vārdi rosina jaunus domāšanas modeļus, rada asociācijas. Tātad ierobežots vārdu krājums ne tikai neļauj izteikties, bet arī kavē bērna domāšanu (Markus, 2007, 28).

Lai sekmētu bērnu runas un valodas attīstību, gan vecākiem, gan skolotājiem labi jāpārziņ pirmsskolas bērnu vecuma fiziskās, psihiskās, emocionālās, sociālās attīstības likumsakarības.

1.3. Jaunākā pirmsskolas vecuma bērnu attīstība problēmas skatījumā

Fiziskā attīstība. 3 – 4 gadu vecumā raksturīga liela kustību aktivitāte, augšana, koordinācijas spēju pilnveidošanās. Bērni spēj veikt sarežģītas kustības: lēkāt uz vienas kājas, lēkt lieliem lēcieniem uz priekšu, balansēt uz vienas kājas, izdarīt dažādus palēcienus un rāpties pa stieniem.

Bērnu muskuļi šajā periodā ir labāk attīstīti par spēju tos kontrolēt. Sīkā pirkstu muskulatūra vēl tikai attīstās, tāpēc bērniem var būt grūtības griezt ar šķērēm, līmēt papīra aplikācijas, precīzi nokrāsot malu, nepārkrāsojot pāri, uzvērt krelles, satvert zīmuli ar īkšķa un divu pirkstu palīdzību, šīs darbības ir jāattīsta.

Vēl šajā vecumā pilnveidojas bērnu prasmes un iemaņas koncentrēt skatienu uz sīkām lietām un vienlaikus uz vairākām, jo acu un roku koordinācija pilnveidojas, acu attīstīšanās vēl nav beigusies. Zēniem šajā periodā ir labāk attīstīti lielie muskuļi un viņi ir izturīgāki, savukārt meitenēm ir labāk attīstīta sīkā pirkstu muskulatūra un viņas ir mierīgākas un precīzākas (Svence, 1999, 77 – 78; Zelmenis, 2000, 64; Bakisa, Romēns, 1997, 108).

Uzmanība 3 – 4 gadīgiem bērniem saistīta ar uztveres attīstību. Raksturīgi, ka bērnu uzmanību izraisa tikai pievilcīgie objekti, kurus pavada emocionāls pārdzīvojums. Uzmanība pārsvarā ir netīša, bērns koncentrējas tik ilgi, kamēr viņam ir interese. Uzmanība ir saistīta ar gribas kvalitāti, ar paškontroles prasmēm un iemaņām socializācijas procesā. Attīstoties bērna runai, pieaugot viņa patstāvībai uzvedībā un dažādos darbības veidos, ievērojami paplašinās uzmanības apjoms. Bērns uztver vārdus, tādēļ pieaugušā cilvēka runa kļūst par uzmanības objektu. Uzmanību spēj noturēt 15 – 20 minūtes, veikt darbības noteiktā secībā. Mērķis izzūd, nerasniedzot galarezultātu. Attēlu aplūko 5 – 6 sekundes. Koncentrēšanās spēja vāja, nespēj

nostabilizēt un sadalīt uzmanību (Ļubļinska, 1979, 173; Svence, 1999, 86; Boša, Cīrule, 1996, 32; Эльконин, 1989).

Uztvere. Bērns pasauli iepazīst eksperimentējot un pārbaudot dažādu priekšmetu, parādību lietojumu. Bērni var ilgstoši veikt manipulācijas ar kādu priekšmetu, līdz izprot tā funkcijas, izdomā tam pielietojumu. Bērns uztveres tēlā redz tieši to, kas viņam ir būtisks.

Redzes uztvere šajā periodā jāattīsta īpaši. Vispirms jāturpina pilnveidot krāsu uztveri. 4 gadu vecumā bērnam jāprot nosaukt pamatkrāsas.

Priekšmeta formu uztvere. Bērns mācās salīdzināt viena priekšmeta īpašības ar citu priekšmetu īpašībām. Vispirms salīdzina pēc dotajiem paraugiem, kuri sākumā ir ikdienā sastopami priekšmeti (bumba, jumts u. c). Grūtības šajā periodā sagādā tas, ka bērniem saplūst kopā priekšmeta saturs un forma, viņi nevar atcerēties, ka tas ir, piemēram, trijstūris, tādēļ saka – jumtiņš. **Telpas uztvere.** Sākumā telpas uztveres attīstībā liela nozīme ir sensoriem priekšstatiem – iespējām aptaustīt un redzēt. Vēlāk – vārdiskajam apzīmējumam (tur, te, tuvu, tālu), priekšmetu tuvuma un tāluma izpratnei, lieluma un virziena izpratnei (guļus, stāvus), telpisko attiecību izpratnei (pa labi, pa kreisi, vidū, aizmugurē). Uztveres attīstībā palīdz ilustrāciju skatīšanās un apguve.

Laika uztvere. Pirmsskolas vecumā attīstās arī laika uztvere, parādību ilguma, ātruma un secības atspoguļojums. Bērns var šajā vecumā jautāt, kāda šodien ir pirmdiena — sestdiena vai svētdiena. Pamazām bērni iemācās saistīt abstraktos laika apzīmējumus ar reālo izpratni — ko nozīmē "sākumā", "vēlāk", "agrāk", "pēc tam", "ilgi" (Bakisa, Romēns, 1997, 108; Svence, 1999, 80; Ļubļinska, 1979, 149 – 158).

Atmiņa 3 – 4 gadīgiem bērniem attīstās no netīšās uz tīšo iegaumēšanu. Sākumā bērni labāk iegaumē nevis saturu, bet ritmu, tāpēc var skandināt tekstus, neizprotot vārdu nozīmes. Iegaumēšanas metodika jābalsta uz rotaļu, spēles elementiem. Tā kā bērniem vēl nav izteikta tīšā iegaumēšana, viņi labāk iegaumē to, kas saistīts ar emocijām, interesi.

Ja informāciju neatkārto, tā ir īslaicīgajā atmiņā ne ilgāk par 30 sekundēm, izņemot gadījumus, kad informācijas iegaumēšanas pamatā ir spēcīgs pārdzīvojums. Bērniem iesaka salīdzināt ar jau zināmo informāciju, veidot asociācijas un izmantot emocijas, mīmiku.

3 gadu vecumā bērns atmiņā operē tikai ar 1 informācijas vienību. Pirmsskolas periodā bērniem notiek arī dažādu atmiņas veidu – tēlainās, kustību vai verbālās atmiņas – attīstība.

Tēlaino atmiņu var attīstīt, saistot jauno informāciju ar kādiem redzes tēliem, priekšstatiem. To var diagnosticēt, piemēram, zīmējumos.

Pirmsskolas vecumā liela nozīme ir arī **kustību atmiņas attīstībai** — staigāšanai pa līdzsvara balķi, braukšanai ar riteni, slidošanai un pašapkalpošanās kustībām, mazgāšanās,

matu sukāšanai, darbībām ar karoti un dakšiņu, pogu aizpogāšanai, kurpju aizsiešanai, kā arī darbībām, kas saistītas ar sīko pirkstu muskulatūru, - līmēšanai, griešanai, rakstīšanai. Šo kustību attīstīšana ir svarīga bērna sagatavošanai skolai (Svence, 1999, 81 – 82; Ļubļinska, 1979, 189 – 191; Boša, Cīrule, 1996, 33; Эльконин, 1989).

Domāšana ir egocentriska, bērns nespēj paskatīties uz pasauli no citu cilvēku skatupunkta un uzskata, ka visi pārējie pasauli redz tieši tāpat kā viņš. Piemēram, rādot mammai zīmējumu, bērns to tur savu acu augstumā, vai arī ar rokām aizklājis seju un pats neko neredzēdams, mazais uzskata, ka ir noslēpies un citi viņu neredz.

Domāšana nav atgriezeniska, bērns fiksē uzmanību uz lietu un parādību pašreizējiem stāvokļiem, nevis pārmaiņu procesiem. Piemēram, vienāds ūdens daudzums dažādos traukos, izskatās dažādi, bērns redz tikai to, ka šaurākā traukā ūdens ir vairāk.

Domāšana ir konkrēta, bērns neizprot pārnestu nozīmi, piemēram, mamma saka: “Kad es atgriezīšos, lai istaba spīdētu un laistītos”, bērns nezina, ka mamma domāja – sakārtot istabu (Miltuze, 2015, 303; Svence, 1999, 83 – 85; Ļubļinska, 228 – 230, Boša, Cīrule, 1996, 31).

3 – 4 gadīgiem bērniem notiek krasas izmaiņas **runas attīstībā**, bērns ir sācis staigāt un kļuvis daudz patstāvīgāks, viņš iepazīstas ar daudziem priekšmetiem, aptausta tos. Saksarsme ar apkārtējiem kļūst daudzveidīgāka. Trīsgadīgam bērnam jāspēj veidot paplašinātus teikumus. Runā jālieto skaitļi, vismaz pāris vietniekvārdi, palīgteikumi. Daži bērni šajā vecumā gandrīz korekti izrunā lielāko daļu skaņu. Sāk attīstīties vispārināšanas process, veidojas jēdzieni. Savā runā lieto gandrīz visas vārdšķiras. Tiek lietoti paplašināti teikumi, atceras īsus dzejoļiskus, pasakas, stāstiņus. Bērns vērtē savu un citu cilvēku runu, bieži jautā par vārdu nozīmi. Bērnam jāklaušās uzmanīgi, cenšoties rādīt piemēru, izkopt spēju ieklausīties citos. Kopīgi darbojoties, jāturpina attīstīt valodu ar dažādiem jēdzieniem (uz, zem, pie, kopā, aiz utt.), vārdu krājums veidojas no tuvākajā apkārtnē iepazītā – cilvēkiem, rotaļlietām, dabas objektiem, dzīvniekiem utt. Savā runā bērns izmanto darbības vārdus, kurus pats veic – ēst, gulēt, iet utt., un īpašības vārdus – liels, mazs, auksts, karsts. Runājot ieteicams izmantot acu kontaktu.

4 gadu vecumā valoda kļūst par bērna analīzes priekšmetu, viņš mēģina to izprast, runāt par to, uzdodot jautājumus pieaugušajiem par valodas, vārdu nozīmi. Četrgadīgiem bērniem strauji pieaug interese par vārdu skanisko noformējumu, tieši tādēļ šajā vecumā ir svarīgi uzsākt valodas elementu apguvi. Klausoties pieaugušā runā, bērns pievērš uzmanību vārdu skanējumam un atskaņām, pats izdomā vārdu pārus ar atskaņām (zobi – robi, vanna – panna utt.). Šajā vecumā bērniem patīk ritmizēt, spēlējoties ar vārdiem, bērni tos ritmizējot sacer nelielus tekstus ar atskaņām. Tas veicina bērnu uzmanības attīstību pret runas skanējumu, kā arī attīsta fonemātisko dzirdi (Ивановна, 2017).

Pēc dažādu autoru skatījuma vārdu krājums trīsgadīgiem bērniem ir atšķirīgs. I. Miltiņa min M.Hvatcevs, kas uzskata, ka trīsgadīgam bērnam vārdu krājumā ir 300 vārdu; O.Pravdina min 598 vārdus; V.Rūķe-Draviņa ap 440 vārdus; A.Gvozdevs uzskata, ka bērna vārdu krājumā ir 1509 vārdu, A. Ļubļinska uzskata ka trešā dzīves gada beigās vārdu krājums sasniedz 1000 – 1200 vārdus (Rudzīte, 2008, 57; Ļubļinska, 1979, 259; 263; Lieģeniece, Nazarova, 1999, 41 – 42; Hadaņonoka, Hadaņonoka, 2014, 11, Irbe, Lindenberga, 2015, 97 – 119; Svence, 1999, 85 – 86; Bakisa, Romēns, 1999, 108).

Emocionālā attīstība. Bērna mācīšanas un audzināšanas procesa attīstība ir atkarīga arī no bērna emocijām un jūtām. Pirmsskolas vecuma bērniem ir raksturīgas ambivalentas (pretrunīgas) jūtu izpausmes – vienlaikus bērni var dusmoties un būt līdzjūtīgi, zaudēt paškontroli un palīdzēt kādam. Bērns var izjust vainas apziņu un meklēt sev attaisnojumu. Šajā vecumā bieži veidojas konflikts starp "Es gribu!" un "Tā vajag!" (Svence, 1999, 89).

Pašapziņas attīstība ir nozīmīgs jaunveidojums psihē. ES koncepcijas attīstība saistīta ar spējām pastāstīt par citu cilvēku uzvedību; spēju apzināti ietekmēt citu cilvēku uzvedību; spēju pastāstīt par savu darbību; spēju sevi pazīt; patstāvības izjūtu; sava īpašuma apziņu, empātiju; 3 gadu krīzi. Trīs gados bērniem novērots negatīvisms, ietiepība, nepaklausības izpausmes, bērns dara to, ko pieaugušis ir aizliedzis.

Pašvērtējums un citu dotā vērtējuma izpratne sāk izpausties 3 līdz 4 gadu vecumā, kad attīstās spēja sevi salīdzināt ar citiem. Pašvērtējumu galvenokārt ietekmē pieaugušo dotais vērtējums, liela nozīme ir nosodījumiem, kritikai, uzslavām (Svence, 1999, 71 – 74, 93).

Rotaļa. Bērni rotaļājas ar priekšmetiem, vairums bērnu **sāk spēlēt lomu rotaļas**. Savās rotaļās viņi attēlo sadzīvē redzēto: izspēlējot konkrētu sižetu, atveidojot notikumus, lomas (piemēram, ārstus). Rotaļās strauji pieaug valodas loma – bērni komentē savas darbības. Viņi sāk rotaļāties ar vienaudžiem – blakus un kopā, līdz ar to pieaug komunikācija bērnu starpā, kur vēl arvien noteicoša loma ir pieaugušā atbalstam.

Bērnu runu aktivizē izvērsta rotaļas sižets, kas, pateicoties tiešajiem novērojumiem un pieredzei, padziļinās. Sarežģītāka kļūst arī bērna runa, kas apkalpo rotaļu, - bagātāks kļūst vārdu krājums, veidojas sarunvaloda, pieaug runas aktivitāte, kā arī spēja komunicēt ar pieaugušajiem un bērniem. Valodas apguve rada nozīmīgas izmaiņas bērna mijattiecības ar apkārtējo pasauli, maina viņa pozīciju attieksmē pašam pret sevi un rotaļu biedriem. Mainās pieaugušā ietekme valodas attīstībā, bērns jau pats apgūst vārdus – jautājot un izzinot. Neatkarīgāks viņš arī ir rotaļā, komunicējot ar citiem bērniem.

Trīs, četrgadīgiem bērniem patīk rotaļās sadarboties ar citiem bērniem. Viņi sāk dalīties ar rotaļlietām, cenšas ievērot rotaļas noteikumus. Rotaļas lomas apzināšanās un tās izpilde veidojas pakāpeniski. Lai rotaļa neizjūktu, rotaļniekiem nepieciešama zināma komunikatīvā

kompetence – gan uzsākot rotaļu, attīstot rotaļas sižetu, izpildot lomas, gan regulējot savstarpējās attiecības. Bērni prot veidot dialogus pieaug lietoto vārdu skaits (Dzintere, Augstkalne, 2009, 142).

Darba autore izmantojot teorētiku atziņas secina, ka:

- dažādu autoru skatījumā jēdzieni valoda un runa tiek skaidroti atšķirīgi, bet kopīga ir izpratne, ka valoda ir zīmju sistēma, kura veido saskarsmi, bet runa ir konkrēta zīmju izpausme. Runa attīstās pakāpeniski, sākotnēji ir skaņa, kad apgūtas visas skaņas, tai seko vārds, teikums un teksts. Lai bērns izprastu vārda nozīmi, viņam jāapgūst vairākas vispārināšanas pakāpes, tad viņš ir sagatavots jēdzienu apguvei.
- Bērns valodu apgūst atdarināšanas ceļā, valodu ietekmē vide, kurā viņš uzturas visvairāk. Pirmsskolas vecumā bērniem nepieciešams tāds vārdu krājums, lai viņš varētu komunicēt ar apkārtējiem un spētu uztvert daiļdarbus. Bērnu vārdu krājums ir atkarīgs no viņa attīstības pakāpes. Lai vecāki un skolotāji sekmētu bērna runas un valodas attīstību, jāpārzina bērna vecumposmu attīstības fiziskās, psihiskās, emocionālās un sociālās likumsakarības. Bērna vārdu krājums, kopīgi darbojoties bērnam ar pieaugušajiem nepārtraukti jābagātinās.
- Lai sekmētu bērnu runas un valodas attīstību, gan vecākiem, gan skolotājiem labi jāpārzin pirmsskolas bērnu vecuma attīstības likumsakarības, fiziskās, psihiskās, emocionālās, sociālās. Trīs gados bērnam izveidojas runa, parādās tēlainās domašanas pazīmes, attīstās iztēle. Parādās pašizpausmes un pašvērtējuma izpausmes.

2. Bērnu vārdu krājuma paplašināšanas iespējas pirmsskolas izglītības iestādē

2.1. Vārdu krājuma paplašināšanas paņēmieni

Pirmsskolas vecumā bērnam jāapgūst tāds vārdu krājums, kas nodrošinātu sazināšanos ar valodas palīdzību, sagatavotu viņu sekmīgam mācību darbam skolā, palīdzētu uztvert daiļdarbu. Vārds vienmēr apzīmē kādu priekšmetu, parādību, pazīmi vai attieksmi, vārda dziļums mainās bērna attīstības procesā (Kalniņa, Skrube, 1983, 42).

Runa veidojas ciešā mijiedarbībā ar bērna fizisko un psihisko attīstību, tāpēc līdzās darbam runas attīstības sekmēšanā ir jāorganizē darbības, kas veicina fizisko attīstību gan pamatkustību, gan sīkās, pirkstu motorikas pilnveidi, jāvingrina arī sejas mīmikas kustības, redzes un dzirdes sajūtas, jāattīsta uzmanība, atmiņa un domāšana.

Vārdu krājuma paplašināšanās pirmsskolas vecumā cieši saistīta ar priekšstatu paplašināšanos un padziļināšanos par apkārtējo pasauli, jaunu objektu un parādību iepazīšanu un vienlaicīgi arī ar bērna domāšanas un citu psihisko procesu attīstību (Freiberģa, 2009, 35).

Pirmsskolas izglītības iestādēs pedagoģiskais process vienmēr ir mērķtiecīgs, tas attiecas arī uz bērna runas attīstības sekmēšanu. Skolotāji izvērza konkrētus mērķus un uzdevumus runas attīstībai, ņemot vērā grupas bērnu runas attīstības pakāpes. Runas attīstība notiek nepārtraukti, bet pārsvarā izvērztie uzdevumi tiek īstenoti dažādās organizētās aktivitātēs. Bērnam sekmīgai valodas apguvei svarīgs ir pieaugušā un skolotāja **runas paraugs** visas dienas garumā.

Valodas videi pirmsskolas izglītības iestādē vajadzētu būt mērķtiecīgai un iedarbīgai. Skolotājiem, strādājot ar bērniem, vajadzētu ņemt vērā pašu un kolēģu **runas kultūru**, jo bērns apgūst runas kultūru, atdarinot pieaugušos. Nozīmīgs ir arī **skolotāja balss skaļums, temps un izteiksmīgums**, novērojumi rāda, jo skaļāka skolotāja runa, jo skaļāki bērni. Svarīgi ir arī **dabiska runas saskarsme ar bērniem ikdienā**, tās ir individuālās sarunas par bērnu interesējošiem jautājumiem. Skolotājam jāprot **integrēt runas attīstības uzdevumus** dažādās aktivitātēs visas dienas garumā. Lai paplašinātu un aktivizētu vārdu krājumu svarīga ir **lietu vide grupā**, kas izraisa sarunas (Бородич, 1981, 42; Freiberģa, 2009, 54 – 57; Ezera, 1998, 15).

Pirmsskolas izglītības iestādei, jārada tāda vide, kurā bērna runa varētu netraucēti attīstīties, to raksturo – **lietu vide**. Tā palīdz skolotājam veidot attīstošu vidi, kura ir orientēta uz bērna personības izaugsmi kopveselumā. Tā ir vide, kur radīti nosacījumi sensoro orgānu un fiziskās koordinācijas attīstībai, vispārējo darbības paņēmienu apguvei, zināšanu, prasmju, iemaņu, paradumu veidošanai. Bērns vingrinās veidot izpratnes un paraduma attieksmi pret

savu darbu: darba vieta ir jāatstāj kārtībā un par to pašam jāatbild. Bērns savā darbībā arī saskari ar pieaugušo veido, izmantojot lietu pasauli (Тихеева, 1981, 24; Lieģeniece, 1999, 125 – 126; Golubina, 2007, 151).

Pirmsskolas izglītības iestādē bērnam attīstās visas dotības un tieksmes, svarīgākā no tām ir runa. Tādēļ izglītības pamatā ir sistemātiska runas un valodas apguve. Bērns redz, dzird, pieskaras, smaržo, izgaršo, salīdzina – uz šo izjūtu pamata pakāpeniski veidojas viņa pasaules uztvere, arī valodas bagātība. Skolotāja virza bērnus lietot vārdus – nosaukt priekšmetus, to īpašības, darbības, stāvokli, prast aprakstīt to, ko redz (Тихеева, 1981, 24).

Viss, kas atrodas ap bērnu – sadzīves priekšmeti, cilvēki, dzīvnieki, gleznas, rotaļlietas, daba – ir bagāts materiāls, kas jāizmanto, lai paplašinātu bērnu uztveri un attīstītu valodu. Iepazīšanās ar apkārtni ir viens no bērnu runas attīstīšanas līdzekļiem (Udaļcova, 1983, 21).

Runas attīstīšanu sekmē:

- skolotāja kvalifikācija, pedagoģijas un bērnu attīstības psiholoģijas pārzināšana;
- pareizu darba paņēmienu izvēle, prasme darboties metodiski pareizā secībā;
- atbilstoši bērnu vecumam izmantoti uzskates līdzekļi un izdales materiāli;
- sistemātiskums un secība, virzoties no vienkāršā uz sarežģītāko.

Tāpat pedagoģiskā darba saturs runas attīstībā realizējas bērnu ikdienas nodarbībās, ko vada skolotājs. Tas realizējas arī bērnu brīvo darbību laikā rotaļzonā un interešu stūros, ikdienā un mājā. Visas nodarbības ar bērniem tiek organizētas kā rotaļa, kuras ietver sevī pārsteiguma momentus un atslodzes brīžus. Darbojoties ar bērna runas un valodas attīstīšanu, vienlaikus jāattīsta arī viņa augstākās jūtas, jāievada to tikumības, estētikas un mūzikas pasaulē (Golubina, 2007, 226, Boša, 1989, 9).

Nekas nevar bērnam izraisīt vēl lielāku zinātkāri jaunu vārdu apgūšanā, kā skolotāja rūpīgi strukturētas patīkamas aktivitātes (MacKay, 2007, 4).

Pirmsskolas izglītības iestādē, bērniem veidojas priekšstatī un izziņas interese par apkārtējo pasauli un valodu. Skolotājam jāstrādā tā, lai bērns katru dienu apgūtu jaunus vārdus, un prastu tos lietot savā runā. Lai **paplašinātu vārda krājumu** veicami šādi uzdevumi:

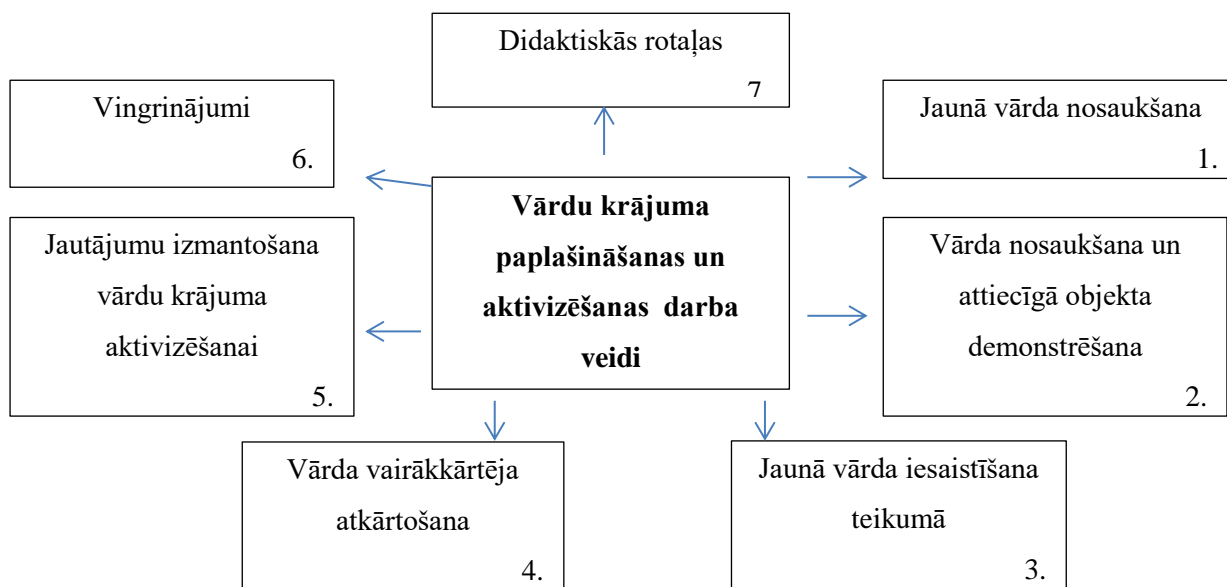
1. **Bagātināt bērna vārdu krājumu.** Sistemātiski iemācīt bērniem jaunus vārdus, kurus grūti apgūt patstāvīgi. Skolotājam mēneša un nedēļas plānā jāparedz, kurus vārdus mācīs.

Ieteicams veidot tematiski skaidrojošas vārdnīcas. Lietderīgi, ja šīs vārdnīcas ir izstrādātas par visām mācību tēmām. Tādā gadījumā atliek tikai izvēlēties vārdus, kurus mācīt un ar kuriem aktivizēt bērnu valodu.

2. **Nostiprināt un precizēt bērnu vārdu krājumu.** Lai bērni saprastu mācīto vārdu nozīmi un apgūtu tos, vārdi vairākas reizes jāatkārto gan vienas nodarbības laikā, gan ārpusnodarbību sarunās.

3. **Aktivizēt bērnu vārdu krājumu.** Lai bērns pareizi prastu izvēlēties vārdus, ir nepieciešami dažādi vingrinājumi, tādēļ savu uzdevumu skolotājs sekmīgi realizē tad, ja viņu aktīvi strādās ar bērniem, sniegs bagātīgas zināšanas par dabas un sabiedrības parādībām, attīstīs viņos novērošanas un salīdzināšanas prasmes (Kalniņa, Skrube, 1983, 45 – 46).

Valodas nodarbībās svarīgi izvēlēties atbilstošas metodes vārdu krājuma paplašināšanai un aktivizēšanai (skat. 3.attēlu).

3. attēls. *Vārdu krājuma paplašināšanas un aktivizēšanas veidi*
(Kalniņa, Skrube, 1983, 47)

R. D. Silvermane un A. M. Hartranfta uzskata, ka bērni, redzēdami vārdu nozīmīgumu katrā dzīves situācijā, būs motivēti un labprāt mācīsies jaunus vārdus un pielietos tos ikdienā (Silverman, Hartranft, 2014, 211).

Skolotājs nosauc jauno vārdu, kurš atbilstoši tēmai bērnam jāapgūst, piemēram, tēma “Pavasara vēstneši”. Vārds – gājputni, tas jāizrunā tā, lai pievērstu bērnu uzmanību. Pastaigas laikā tiek vērots, kā atlido gājputni, un tiek izrunāts šis vārds. Pārrunā par to, kas redzēts – (pavasārī atlido gājputni). Aplūkojot attēlus, stāstījumā izmantojami jaunie vārdi. Uzdodot bērniem jautājumu: “Ko mēs šodien redzējām?”, “Kas ir atlidojuši?”, var izmantot dažādus vingrinājumus un didaktiskās rotaļas, proti saistīt ar rotaļām “Kas lido?”, “Atrodi gājputnus!”.

Skolotājam ir jāstrādā tā, lai zināšanas par apkārtējo pasauli un valodu bērns apgūtu pakāpeniski. Pirmsskolas iestādēs bērnu iepazīstināšanai ar apkārtni un vārdu krājuma paplašināšanai izmanto šādus nodarbību veidus:

- **vērošanu** – tā ir iepriekš nodomāta, plānveidīga, vairāk vai mazāk ilgstoša uztvere, kuras nolūks ir izsekot pārmaiņām. Jaunākā vecuma bērni vēro košus,

kustīgus objektus, izmantojot rotaļu elementus, imitē darbības “Kādas kokam lapas?”, “Kā to var izmantot?”;

- **ekskursiju** laikā jānorāda uz attiecīgo priekšmetu vai tā pazīmēm, jānoskaidro, kam domāts attiecīgais priekšmets. Vērojumu laikā jānodrošina bērnu aktivitāte, “Ekskursija uz parku – vērot krāsainās lapas”;
- **didaktisko rotaļu** – tās vingrina domāšanu, atmiņu, uzmanību, iztēli, ja tās ir ietvertas interesantā formā, kas saistīta ar darbību. Attīstot valodu ar didaktisko rotaļu palīdzību, bērnu atmiņā nostiprinās priekšmeta un to īpašību nosaukumi,
- **dramatizāciju rotaļas**-tas attīsta radošumu, iztēli, bagātina vārdu krājumu, aktivizē pasīvo vārdu krājumu;
- **attēlu apskates** laikā bērns aktīvi izsakās. Bērni jā māca aplūkot attēlus un saskatīt tajos būtisko, pastāstīt, kas redzams;
- **daīlliteratūra** palīdz iegūt zināšanas par apkārtējo pasauli, par cilvēku dzīvi. Grāmatas māca saskatīt skaisto un labo dabā un cilvēku attiecībās (Kalniņa, Skrube, 1983, 46 – 47; Ezera, 1998, 17 – 18).

Organizējot nodarbības, svarīgs ir vārds apvienojumā ar uzskati. Bērns ir jāiemāca novērot, salīdzināt, atklāt būtisko. Uzskate attīsta bērniem tēlaino domāšanu. Parasti skolotājas izmanto **dabiskos uzskates līdzekļus** (parāda reālus priekšmetus vai objektus – augļus, dārzeņus, akvārijus); **tēlotājuzskates līdzekļus** (parāda mašīnu modeļus); **plakniskos uzskates līdzekļus** (attēlus, fotogrāfijas, zīmējumus).

Nodarbībās ietveramas bērna spēkiem atbilstošas grūtības, lai aktivizētu visus intelektuālās darbības procesus. Svarīgi ir radīt tādus mācību apstākļus, kas nodrošina bērnu aktīvu darbību, pievērš viņa uzmanību uzdevuma saturam, izpildei un spējai koncentrēties. Skolotāja īsi, konkrēti un saprotami paskaidrojumi, kuri sekmē bērnu uzmanības koncentrētību un mērķtiecīgu klausīšanās un skatīšanās procesu, kā arī lietderīgu mācību darbību veidošanos (Sorokina, 1979, 146; 158).

Ir izstrādāta “Pirmsskolas izglītības mācību satura programma 2012”, kurā ir izvirzīts latviešu valodas apguves **mērķis**, kas izpaužas šādi: sekmēt bērnu izpratnes veidošanos ar valodu kā domāšanas, savstarpējās sazināšanās un radošās pašizpaušmes līdzekli. Atbilstīgi mērķim ir izvirzīti šādi **uzdevumi**:

- attīstīt prasmes saklausīt un saprast dzirdēto;
- attīstīt prasmi izteikt savas domas;
- attīstīt stāstītprasmi;
- paplašināt vārdu krājumu;

- iepazīstināt ar latviešu tautas folkloru, daiļliteratūru;
- attīstīt prasmi saklausīt un diferencēt valodas skaņas;
- sagatavot rakstīt un lasītprasmes apguvei;
- attīstīt pašizpaušmes prasmes.

Atbilstīgi izvirzītai darba tēmai autore turpmāk analizē latviešu valodas mācību saturu, tā apguvi vecumposmā 3 – 4 gadi, tieši šai sakarībā ir izstrādāts 2. pielikums.

K. Šmita un L. Strika ir izpētījušas un izveidojušas **valodas normālas attīstības kritērijus**.

Trīs gadu vecumā bērnu vārdu krājums ir ap 500 vārdiem, viņi saprot 80% no pieaugušo runas. Teikumi tiek veidoti no 3 līdz 4 vārdiem (teikuma priekšmets, izteicējs un papildinātājs). Prot skaitīt bērnu pantiņus. Bērni rotaļājas ar skaņām vārdos vai ar zilbēm, atbild uz vienkāršiem jautājumiem. Izmanto īpašības vārdus (bumba ir sarkana), pareizi lieto darbības vārdus pagātnes formā (gulēja), lieto ģenētīvu piederības apzīmēšanai (mammās auto), lieto vietniekvārdus (es, man, tu).

Četru gadu vecumā bērni lieto vietniekvārdus (viņš, viņa), izmanto saikli “tādēļ ka”, sāk parādīties jautājumi. Veido teikumus no 4 līdz 7 vārdiem, runa ir skaidra. Saskaita 4 objektus, iemācās skaitīt līdz 10. Sāk lietot īpašības vārdu salīdzinājuma formas (Smita, Strika, 1998, 319 – 321).

Tāpat jaunākajā pirmsskolas vecumposmā vārdu krājuma paplašināšana ir svarīga. Skolotājam, kā arī jebkuram citam pieaugušajam ir jāņem vērā pašu runas kultūra, balss skaļums, temps un citi faktori, kuri ietekmē bērnu pareizas valodas un runas veicināšanu. Svarīgi ikdienā ieklausīties bērņā un veicināt pareizu runas veidošanos, bagātināt vārdu krājumu katram bērnam individuāli.

Lai bērns ikdienā, komunicējot ar apkārtējiem, pareizi spētu izvēlēties vārdus, un lietot bagātu valodu, tā ikdienā ir jāvingrina. Darba autore nākamajā nodaļā apskata kā didaktiskās rotaļas ietekmē bērnu vārdu krājumu.

2.2. Didaktiskās rotaļas – vārdu krājuma apjoma sekmētājas

Rotaļa ir pirmsskolas vecuma bērnu dzīvesveids. Dažādu autoru skatījums par **rotaļa** ir rodams 3. pielikumā.

Rotaļā viņš rada savu domu, jūtu un izjūtu pasauli – viņš domā, sacer, salīdzina, runā izdomā, izpildot lomu, priecājas, skumst, smejas un dusmojas. Viņš rotaļā mācās, strādā, vēro, zīmē, eksperimentē, gatavo rotaļlietas. Rotaļa viņu nodarbina (Dzintere, Stangaine, 2005, 4).

Rotaļājas ne tikai bērni, bet arī pieaugušie, tā izmantojot rotaļas daudzveidīgās funkcijas. Ar rotaļas palīdzību cilvēks izsaka savas vēlmes, rotaļā viņš priecājas, fantazē, rada, runā, atpūšas, mācās, ataino redzēto un dzirdēto. Rotaļa ir augsne, kurā attīstās bērna runa (Dzintere, Augstkalne, 2009, 106).

Bērnu rotaļāšanās ir nopietnākā darbība, ko vien varam novērot. Rotaļa ir nozīmīga darbība bērniem pirmsskolas vecumā, tā ir bērnības būtiska sastāvdaļa, bērna attīstības un audzināšanas paveids (Bergen, 1998, 34).

Pirmsskolas vecumā rotaļai ir noteicoša un attīstoša loma, jo rotaļa šajā periodā ir **bērna dzīvesveids**, tā attīsta un pilnveido viņa prātu. Rotaļa pirmsskolā ir bērna audzināšanas un attīstīšanas līdzeklis. Rotaļā bērns gūst sociāli noderīgas iemaņas un prasmes, apgūst salīdzināšanas un vērtēšanas iemaņas. Rotaļas noteikumi, ko bērns apgūst un izpilda labprātīgi, veido prasmi regulēt savu uzvedību, audzina gribu, iemāca veidot pozitīvas attiecības ar vienaudžiem un pieaugušajiem, kā arī attīsta bērnu emocionāli (Golubina, 2007, 169).

Vide, kurā bērns dzīvo, ietekmē viņa rotaļu tēmas, sižetu. Bērna attieksme, zināšanas un apstākļi, valoda, kuru bērns lieto, kad to lieto un cik daudz – tas viss atkarīgs no viņa kultūrvides.

Vides ietekme uz bērnu rotaļu un sarunu tēmām: ģimene; pieaugušo darbs; satiksmes līdzekļi, sports; svētki svinamās dienas; kultūras pasākumi; dzīvnieki, daba (Dzintere, Augstkalne, 2009, 130).

Rotaļai tiek piedēvētas dažādas īpašības – tā ir brīva vēlmju izpausme, kas īsteno daudzveidīgas funkcijas, tā ir aktivitāte, kurā bērns gūst prieku, apmierinājumu no savas personīgās darbības. Svarīgākās rotaļas īpašības:

- rotaļa ir brīva, spontāna, tai nav piespiedu rakstura;
- rotaļa bērniem interesē un patīk;
- rotaļa ir interaktīva;
- rotaļa ir atvērta, iztēles bagāta un daudzveidīga.

Rotaļa ir daudzfunkcionāla. Tās daudzveidīgo funkciju dēļ to var izmantot kā bērna attīstības, mācību, audzināšanas līdzekli. No tā, cik vispusīgi izdodas izmantot rotaļas daudzveidīgās funkcijas, atkarīga bērna pašattīstības (Dzintere, Stangaine, 2005, 14; 19).

Pirmsskolas programmas uzdevumu veikšanai grupās paredz tādu telpu iekārtojumu, kas atļautu bērnam veikt dažādi virzītas darbības, lai sekmētos bērna intelektuālā attīstība. Rotaļa ir viens no visnenākajiem cilvēka darbības veidiem, tās ir sekmējušas radošās domas, izgudrojumu un zinātnes attīstību.

Rotaļa ir darbības veids, kura gaitā bērns izzina apkārtējo pasauli, aktīvi piedaloties pieaugušo darbā un ikdienas dzīvē. Tāds ir rotaļas mērķis, lai gan uzdevums apzināti netiek izvirzīts. Bērna stimulēšana, veikt rotaļu ir viņa tieksme uz izziņu un aktīvu līdzdalību pieaugušo cilvēku dzīvē un praktiskā darbā, viņu rūpēs un savstarpējās attieksmēs (Lubļinska, 1979, 106).

Rotaļas tēmas, satura un sižeta izvēlē un attīstībā, **vārdu krājuma paplašināšanā noteicošā loma ir pašam bērnam, viņa aktivitātei.** No vides bērns saņem savai psihiskajai attīstībai nepieciešamo sociālo informāciju, bet bērna paša darbība ir nepieciešama kā šīs informācijas iekšējās apguves līdzeklis (Dzintere, Augstkalne, 2009, 133).

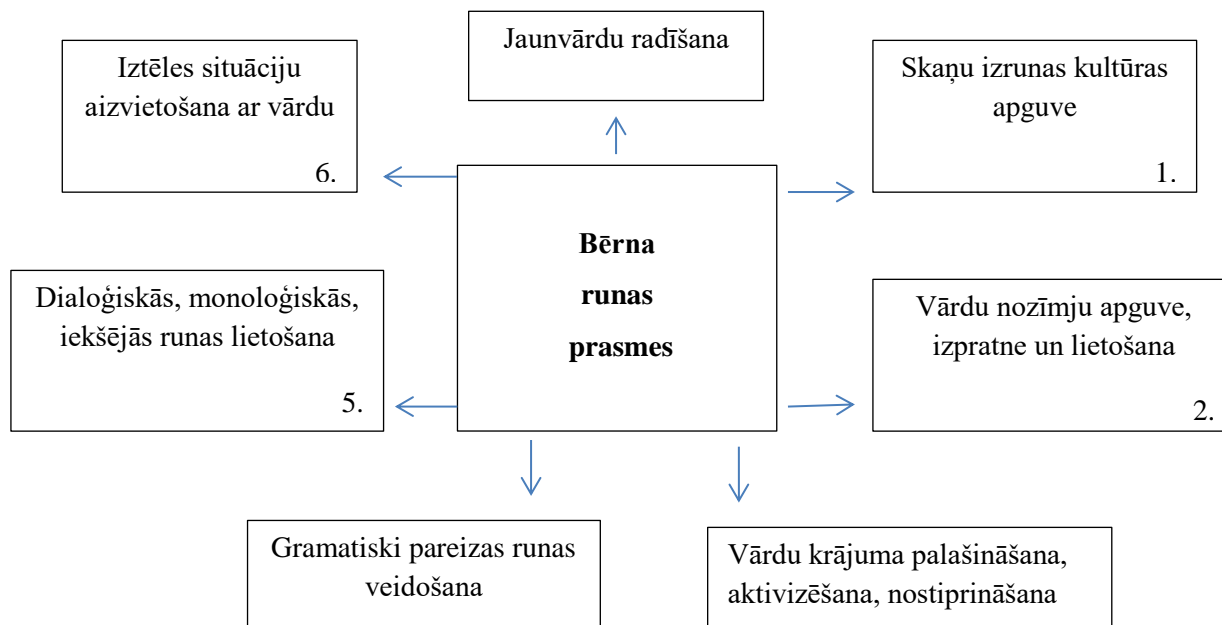
3 – 4 gadu vecumā visi bērna sasniegumi un no jauna apgūstamā izziņa, **pakāpeniski iekļaujama rotaļās:**

- gramatiski pareizas runas veidošana;
- sensorās uztveres, īpaši tausti attīstošie uzdevumi: darbošanās ar smiltīm, ūdeni, birstošiem materiāliem, gleznošana ar pirkstiem utt.;
- rotaļas ar “brīnummaisiņu”, kas dod iespēju ar taustes palīdzību noteikt vienkāršu figūru formu;
- darbības ar atšķirīgas tekstūras audumiem tiek attīstīta (tauste, redze);
- darbības ar dažādiem dabas materiāliem tiek attīstīta (redze, tauste, oža, garša);
- orientāciju telpā veidojošas darbības;
- priekšmetu izvietojumu attiecībā pret sevi un citiem veidojoši uzdevumi. Tie palīdz apgūt ar šīm darbībām saistītos jēdzienus;
- galvenā uzmanība veltāma valodas attīstīšanai, kustību pilnveidošanai, taustes stimulēšanai, vērtīguma un uzmanības attīstīšanai, atmiņas attīstīšanai un loģisku spriešanas spēju veidošanai (Golubina, 2007, 182).

Rotaļā aktivitāte izpaužas daudzveidīgi, bērns domā, ieklausās, uztver, atdarina, maina, sadarbojas, pauž attieksmi, pārdzīvo. Visu to darot, **bērns sarunājas ar rotaļu biedriem un sevi**, veidojot **dialogus, monologus**. Vienlaikus bērns eksperimentē ar savu valodu, notiek aktīva domas, emociju un vārda saistība (Dzintere, Augstkalne, 2009, 206).

Trīs četru gadu vecumā rotaļas izveidojas jau par notikumu virkni, kurās viņš atdarina notikumus, no viņam pazīstamās pieaugušo dzīves. Meitene darbojas kā māmiņa, bērni reproducē daudz dažādu detaļu no pieaugušo rīcības, uzvedības, valodas, attieksmēm (Lubļinska, 1979, 101).

Bērns vienlaicīgi rotaļā apgūst runas un komunikatīvās prasmes, **rotaļā bērns apgūst visas valodas attīstības jomas** (skat. 4. attēlu).

4. attēls. *Bērna runas attīstīšana rotaļā (Dzintere, Augstkalne, 2009, 207)*

Tātad svarīgi ir apgūt ne tikai labu valodas un runas prasmi, bet prast izmantot valodu dažādās situācijās, komunicējot ar apkārtējiem. Prast izteikt savas domas, izjūtas, izprast citu teikto, novērtēt. Jo labāk attīstīta bērna valoda, jo viņš jūtas drošāks, pārliecinātāks par sevi, var iesaistīties sarunās ar vienaudžiem un pieaugušajiem.

Jau no mazotnes bērns aktīvi iepazīstas ar apkārtējo pasauli caur didaktiskajām rotaļām, tām ir liela nozīme bērna attīstības procesā.

Didaktika tulkojumā no grieķu valodas *didaktikos* – pamācošs. Tā ir pedagogijas sastāvdaļa, kas aptver mācību teorijas jautājumus, veido mācību satura plānošanas pamatus, mācību metodes, organizēšanas veidus (Lūse, Miltiņa, Tūbele, 2012,76).

Tātad, didaktiskās rotaļas ir interesantas, motivējošas nodarbes, kas virzītas uz noteiktu mērķi – bērnu vispusīgas attīstības veicināšanai un zināšanu bagātināšanai.

Didaktiskā rotaļa ir sarežģīts process: tā ir viena no mācīšanas formām un vienlaikus arī rotaļas darbība. Par to liecina īpašās attiecības starp skolotāju un bērnu un starp pašiem bērniem. Didaktiskajā rotaļā skolotājs rotaļājas kopā ar bērniem un, būdams rotaļas vadītājs un dalībnieks, māca viņiem rotaļas darbības un liek ievērot rotaļas noteikumus.

Didaktiskajai rotaļai ir stingri noteikta struktūra: didaktiskais uzdevums kas ietverts programmā; rotaļas uzdevums (rotaļas mērķis bērniem); rotaļas noteikumi; rotaļas rezultāts; rotaļas darbība (Sorokina, 1979, 161).

V.Kalniņa un Dz. Skrube skaidro, ka **didaktiskajām rotaļām ir sava nozīme:**

- tajās precizējas, nostiprinās un paplašinās bērnu priekšstati par apkārtni;

- padziļinās zināšanas par priekšmetiem, to krāsu, formu, lielumu, atrašanās vietu;
- attīstās bērnu domāšana un valoda, veidojas viņu intelektuālā darbība, jo rotaļas uzdevuma izpilde prasa no bērna koncentrēšanos, kā arī iemaņas spriest, salīdzināt un vispārināt;
- didaktiskā rotaļa prasa lielu koncentrēšanās spēju, uzmanību, tas ir arī kā gribas vingrinājums noteikumu izpildē (Kalniņa, Skrube, 1983, 64 – 65).

Darba autore secina, ka didaktiskās rotaļas var izmantot gan kā vienu no metodēm nodarbību organizēšanā, gan arī nodarbībās iegūto prasmju un zināšanu nostiprināšanai un paplašināšanai.

Didaktiskās rotaļas ir viens no pirmsskolas vecuma bērnu audzināšanas un mācīšanas līdzekļiem. Rotaļa ir mācības, darbs, nopietna audzināšanas forma, vides iepazīšanas līdzeklis. Rotaļājoties bērns iepazīst krāsas, formu, materiāla īpašības, telpiskās attiecības, skaitliskās attiecības, augus, dzīvniekus (Udaļcova, 1976, 3).

Katrai rotaļai ir sava tēma, kurai jāpakļauj sarunas saturs, tas ir saistīts ar lomu sarunām un savstarpējo attiecību regulēšanu. Lai sarunā rastu kopību, bērnam teiktais ir jāsaprot, tad viņš var kļūt par rotaļu biedru. Svarīgi, lai rotaļnieks prastu izteikt savas vēlmes, aprakstīt situāciju, ierosināt, pamācīt, izteikt savas izjūtas, ko viņš apgūst pakāpeniski. Komunikācija notiek divās galvenajās formās – dialogā un monologā – ko īsteno ar verbāliem un neverbāliem līdzekļiem.

Rotaļu tematika netieši liecina par bērna pasaules ainu, viņa interesēm – ko vēlas attēlot, par ko runāt, ko zīmēt. Tā var būt daudzpusīga un ierobežota, pozitīva vai negatīva, kas nenoliedzami, tieši vai netieši ietekmē runas uzvedību (tās ir pozitīvās vai negatīvās tēmas), runas bagātību (vienkāršas vai sarežģītas), radot iespējas rotaļas gaitā bērniem papildināt, precizēt un aktivizēt vārdu krājumu (Dzintere, Augstkalne, 2009, 123; 136).

Bērnu audzināšanā, viņu dzīves un nodarbību organizēšanā ceturtajā dzīves gadā didaktiskajām rotaļām ir liela nozīme. Organizējot un vadot rotaļas, skolotājs pievērš bērnu uzmanību priekšmetiem un to īpašībām, māca tos atšķirt pēc krāsas, formas, lieluma, daudzuma, izvietojuma telpā. Ar didaktiskajām rotaļām skolotājs bagātina bērnu vārdu krājumu un attīsta viņu valodu. Jaunākās grupas bērni ne tikai atkārto nosaukumus, bet nosauc priekšmetus arī paši, mācās apzīmēt ar vārdu pazīmes, skaitu, darbības ar priekšmetiem. Tādējādi **bērnu valoda bagātinās ar īpašības vārdiem, darbības vārdiem**, tā kļūst saturīgāka un izteiksmīgāka (Rotaļas bērnodārzā, 1970, 20).

Rotaļas tēma, sižets tieši un netieši ietekmē bērna vārdu krājumu, kas izpaužas:

- **jaunu vārdu, izteicienu apguvē.** Jo daudzpusīga ir bērna pieredze, rotaļu tematika, sižets, jo vairāk viņš papildina savu aktīvo vārdu krājumu. Tas izmainās ne tikai kvantitatīvi, bet arī kvalitatīvi;
- **vārdu krājuma papildināšanā.** Tieši rotaļā bērnam ir jāatrisina dažādās situācijas – jārada rotaļu vide, jāizpilda izvēlēta loma, jāievēro rotaļas noteikumi. Lai to veiktu, bērns meklē vārdus savā pasīvajā vārdu krājumā, pārņem tos no rotaļu biedriem un rada pats;
- **runas aktivizēšanā.** Bērnam ir vajadzība pēc rotaļas, pēc saskarsmes ar citiem bērniem. Tieši šī vajadzība liek viņiem būt labākiem, interesantākam rotaļu biedram, eksperimentēt ar valodu (Dzintere, Augstkalne, 2009, 123; 136).

Attīstot valodu ar didaktisko rotaļu palīdzību, bērnu atmiņā nostiprinās priekšmetu un to īpašību nosaukumi. Didaktiskā rotaļa vingrina bērnu domāšanu, atmiņu, uzmanību, iztēli, katrai rotaļai jāsekmē bērna vispārīgā attīstība, tajā precizējas, nostiprinās un paplašinās bērnu priekšstati par apkārtni; padziļinās viņu zināšanas par priekšmetiem, to krāsu, formu, lielumu, atrašanās vietu; attīstās bērnu domāšana un valoda, veidojas viņu intelektuālā darbība, jo rotaļas uzdevuma izpilde prasa no bērna koncentrēšanos, kā arī iemaņas spriest, salīdzināt, vispārināt (Kalniņa, Skrube, 1983, 64 – 65).

Didaktiskās rotaļas vārdu krājuma paplašināšanā un aktivizēšanā iedala:

- **didaktiskās rotaļas ar priekšmetiem** izmanto bērnudārza visās vecuma grupās. Viena no iespējamās rotaļām “Brīnummaisīņš”, kurā var ievietot priekšmetus par atbilstošu tēmu, atpazīt to pēc raksturīgākajām īpašībām ar tausti, pēc tam apskatot, ja iespējams arī pagaršojot;
- **didaktiskās rotaļas ar attēliem** parasti rīko kā galda rotaļas. Piemēram, rotaļas “Kam kas vajadzīgs?”, “Gadalaiki”, “Pasts” paplašina un nostiprina bērnu priekšstatus par apkārtējo vidi;
- **vārdu didaktiskajās rotaļās** bērni mācās domāt par lietām, kuras viņi attiecīgā laika posmā neredz, mācās izmantot rotaļā agrāk iepazīto priekšmetu, parādību nosaukumus. Vārda didaktiskās rotaļas prasa agrāk iegūtās zināšanas, prasmes izmantot jaunās situācijās. Jaunākajā pirmsskolas vecumā jācenšas panākt, lai vārds un darbība būtu vienlaicīgi. Bērniem patīk ritmiska runa. Pie šīm rotaļām pieder “Klusie telefoni”, “Lido - nelido”, “Pasaki savādāk”;
- **joku didaktiskās rotaļas** iepriecina bērnus, tajās dzied, runā dzejoļus, to pamatā ir ritms un atdarinošas darbības. Šīm rotaļām ir izzinoša nozīme – uzmanības, attapības, gribas, drosmes un atraisītības veidošana. Rotaļas sagādā bērniem

prieku un veicina valodas apgūšanu, audzina prasmi klausīties dzirdēt to, ko saka skolotājs, atdarināt kustības. Jaunākajā pirmsskolas vecumā piemērotas rotaļas “Cepu, cepu, kukulīti”, “Rotaļas ar pirkstiņiem”

- **rotaļas – uzdevumi**, kuru pamatā ir bērnu interese par darbībām ar rotaļlietām un priekšmetiem (salikt, izjaukt, ievērt)
- **slēpšanas un meklēšanas rotaļas**, kuru pamatā ir bērnu interese par priekšmetu negaidīto atrašanu un pazušanu;
- **minēšanas rotaļas**, kas piesaista bērnus ar nezināmību (“Uzmini!”, “Kas ir šeit?”, “Kas ir mainījies?”);
- **sižetiskas lomu rotaļas**, kuru darbība saistīta ar dažādu dzīves situāciju, ar pieaugušo (pārdevēja, pircēja, pastnieka utt.) attēlošanu;
- **rotaļas – sacensības**, kuru pamatā ir cenšanās ātrāk sasniegt spēles rezultātu, uzvarēt (“Kurš pirmais?”, “Kurš ātrāk?”) (Sorokina, 1979, 164; Kalniņa, Skrube, 1983, 65 – 73).

Rotaļas organizē un vada skolotājs. Didaktiskās rotaļas, kā mācīšanas formas galvenā atšķirība no nodarbības ir tā, ka didaktiskajā rotaļā izziņas uzdevums visbiežāk bērniem netiek izvirzīts tieši, atklātā formā, bet tas ietverts rotaļas uzdevumā, rotaļas saturā un noteikumos, rotaļas darbībās. Bērns rotaļājas un vienlaikus iegūst jaunas zināšanas (Sorokina, 1979, 161; Kalniņa, Skrube, 1983, 65).

Dažāda vecuma bērniem didaktiskās rotaļas tiek vadītas atšķirīgi. Jaunākā vecuma bērniem uzskate darbojas spēcīgāk, nekā vārds, tādēļ izskaidrojot rotaļas noteikumus, jābūt arī demonstrējumam. Ja rotaļā ir vairāki noteikumi, tie jāizskaidro uzreiz, rotaļa jāvada tā, lai bērniem būtu interesanti, pakāpeniski jāradina rotaļāties nelielās grupās. Didaktiskās rotaļas palīdz labāk iepazīt apkārtējos priekšmetus, atšķirt tos citu no cita, bērni mācās nosaukt to formu un krāsu. Tās attīsta kustību koordināciju, acumēru, māca orientēties telpā, radina bērnus saklausīt vārdu un attiecināt to uz konkrētu lietu, priekšmetu vai darbību (Udaļcova, 1983, 12).

Sevišķi vērtīgs **rotaļas rezultāts** ir dziļais emocionālais gandarījums par pašu rotaļas procesu, kas atbilst bērnu vajadzībām un iespējām izzināt apkārtējo pasauli un atrasties aktīvā saskarsmē ar cilvēkiem. Rotaļas rezultāts – ir skaidrāki bērnu priekšstati par pieaugušo cilvēku dzīvi un darbību, par viņu pienākumiem, pārdzīvojumiem, domām un attieksmēm. Rotaļas rezultāts ir arī rotaļas gaitā apgūtās, izveidojušās jūtas, humāna attieksme pret cilvēkiem, bērnu daudzveidīgās izziņas intereses un intelektuālās spējas. Rotaļā attīstās bērna vērtīgums un atmiņa, uzmanība un domāšana, radošā iztēle un griba. Vērtīgs rotaļas rezultāts ir emocionālais gandarījums par rotaļas procesu, kas atbilst bērnu vajadzībām un iespējām efektīvi izzināt apkārtējo pasauli un atrasties aktīvā saskarsmē ar cilvēkiem (Lubļinska, 1979, 106).

Darba autore secina, ka:

- runas sekmēšanai ir jāorganizē darbības, kas veicina fizisko attīstību, pamatkustības, sīkās pirkstu motorikas pilnveidi, sejas mīmikas kustības, redzes un dzirdes sajūtas, ritma izjūtu. Skolotāja uzdevums ir paplašināt bērnu vārdu krājumu, bagātinot to ar jauniem vārdiem, kuri tiek nostiprināti un precizēta vārda nozīme. Dažādos vingrinājumos un rotaļās tiek aktivizēti jaunie vārdi. Bērna vārdu krājums tiek bagātināts visas dienas laikā. Vārdu krājuma paplašinātāja ir apkārtējā vide, daba, didaktiskās rotaļas, dažādas runas situācijas.
- Pirmsskolas vecumā rotaļai ir noteicoša un attīstoša loma, jo rotaļa šajā periodā ir bērna dzīvesveids, tā attīsta un pilnveido viņa prātu. Bērna runas prasmes vislabāk pilnveidojas rotaļā. Attīstot valodu ar didaktisko rotaļu palīdzību, bērnu atmiņā nostiprinās priekšmetu un to īpašību nosaukumi, tā vingrina bērnu domāšanu, atmiņu, uzmanību, iztēli. Katra didaktiskā rotaļa sekmē bērna vispārīgo attīstību.

3. Pedagoģiskā izmēģinājuma darbība par didaktisko rotaļu izmantošanas iespējām jaunākā vecumposma bērna vārdu krājuma bagātināšanā

3.1. Pētījuma metodoloģiskais pamatojums un pētījumā iesaistīto bērnu raksturojums

Pētījums notiek Gulbenes pilsētas X pirmsskolas izglītības iestādē, tajā piedalās 13 jaunākā pirmsskolas vecuma bērni. Pētījums ilgst no 2018. gada aprīļa līdz 2018. gada novembrim.

Pētījuma mērķis ir teorētiski un praktiski izziņāt vārdu krājuma bagātināšanas iespējas didaktiskajās rotaļās jaunākā pirmsskolas vecuma bērniem.

Pētījuma uzdevumi:

- Izziņāt bērnu runas un valodas attīstības likumsakarības
- Analizēt didaktisko rotaļu nozīmi vārdu krājuma paplašināšanā
- Veikt pedagoģisko pētījumu par jaunākā pirmsskolas vecuma bērnu vārdu krājuma bagātināšanu didaktiskajās rotaļās
- Noteikt runas attīstības pārbaudes kritērijus.

Pētījuma struktūra.

- Veikt bērna aktīvā vārdu krājuma izpēti, darbības vārdu, īpašības vārdu un lietvārdu lietošanu, saistībā ar tēmām – **dārzeni, mājdzīvnieki, rotaļlietas**.
- Atlasīt didaktiskās rotaļas, izmantot tās darbojoties ar bērniem, sekmējot bērnu vārdu krājuma pilnveidi
- Salīdzināt 2018. gada pavasara datus ar 2018. gada rudens datiem, vārdu krājuma aktivizēšanas jomā.

Pētījumā tiek izmantotas vairākas metodes.

1. Teorētiskā, pētījums vienmēr balstās uz teorētisko materiālu analīzi.
2. Empīriskās

Pedagoģiskais novērojums tiek izmantots kādas konkrētas pedagoģiskās parādības mērķtiecīgai izpētei. Piemēram, skolotājs, izvirzot sev uzdevumu izpētīt skolēnu darbību, izturēšanos vai personības īpašības, viņus novēro, vērojumu rezultātus pieraksta īpašā protokolā. Tajā ierakstāmi arī citu vērotāju rezultāti. Uzkrājoties bagātam novērojumu materiālam, pētnieks var izdarīt secinājumus, par atsevišķu skolēnu vai grupu (Žukovs, 1997, 16). Svarīgi ir ikdienas vērojumi. Tie liecina par faktu objektivitāti un pareizu vērtējumu par

ģimeni, jo darbība norit dabiskos apstākļos. Bērns vislabāk atklājas praktiskajā darbībā, kur viņš brīvi bez pieaugušā norādījumiem organizē sevi – rotaļājas, strādā. Novērošanā parasti tiek ievēroti vairāki priekšnosacījumi:

- bērns tiek vērots ikdienā, rotaļdarbībā, saskarsmē ar citiem cilvēkiem, draugiem, vienaudžiem, vecākiem;
- bērna ikdienas darbībās tiek saskatīts, gan pozitīvais, gan negatīvais, tikai nepieciešamības gadījumos iejaucoties bērna darbībās. Darba autore minēto metodi izmanto 3.2. un 3.3. apakšnodaļā, lai izzinātu bērnu vārdu krājuma apjomu pētījumu uzsākot.

Bērnu vārdu krājuma izpēte. Tā palīdz skolotājiem iepazīt savus audzēkņus dabiskos apstākļos (Tūbele, 2002, 30). Darba autore šo metodi izmantoto šajā apakšnodaļā, lai noteiktu, kāds ir bērnu vārdu krājums pētījuma sākumā.

Pedagoģiskā izmēģinājuma darbība ir katra pedagoģiskā rakstura pētījuma pamats. Ar pedagoģiskā izmēģinājuma palīdzību pārbauda zinātniskās hipotēzes ticamību, atklāj saikni starp atsevišķiem pedagoģisko sistēmu elementiem. Pedagoģiskā izmēģinājuma darbība var tikt realizēta dabiskos apstākļos (Žukovs, 1997, 17). Šo metodi darba autore izmanto 3.3. apakšnodaļā, lai bagātinātu bērnu vārdu krājumu, izmantojot didaktiskās rotaļas.

Rezultātu dinamikas analīze. Tiek salīdzināti iegūtie rezultāti, izvērtēta rezultātu ticamība, tiek izskaidroti iegūtie rezultāti, apstiprināta vai noraidīta hipotēze. Šo metodi darba autore izmanto 3.4. apakšnodaļā, lai salīdzinātu bērnu vārdu krājumu uzsākot pētījumu un pētījuma beigās.

Lai izvērtētu bērnu runas attīstību, darba autore veica grupas katra bērna valodas padziļinātu pētījumu, kuras rezultātā tika raksturota bērnu vārdu krājuma un valodas attīstība. Tika izstrādāts rezultātu apkopojums pētījuma sākumā – 2018. gada aprīlī un pētījuma beigās 2018. gada novembrī.

Bērnu attīstības raksturojumi (bērnu vārdi ir mainīti).

Lauris – Patīk fiziskās aktivitātes, dažādas kustību rotaļas, bieži pats ierosina spēlēt kādu kustību rotaļu. Daudzās lietās ir arī savs viedoklis, labi attīstīta pirkstu muskulatūra, labprāt darbojas ar priekšmetiem un iesaistās grupas darbā. Saklausa un pareizi izrunā skaņas, labprāt iesaistās sarunās, pauž savu attieksmi, atbild uz skolotāja jautājumiem, ir pietiekami plašs vārdu krājums. Patīk vērot attēlus un veidot stāstījumu pēc tiem, stāsta arī to, kas nav attēlots zīmējumā, betpēc viņa domām, tas būtu nākamajā attēlā. Zēns labi saprotas un kontaktējas ar vienaudžiem, arī saskarsmē ar pieaugušo ir drošs, viņš ir emocionāls un runīgs. Lauris aug nepilnā ģimenē, ir lielāks brālis.

Annija – patīk piedalīties kustību rotaļās un dažādās fiziskās aktivitātēs, bieži ierosina spēlēt rotaļas, patīk darboties ar dažādām didaktiskām rotaļām. Labprāt darbojas ar sīkiem priekšmetiem, ir labi attīstīta pirkstu muskulatūra. Meitene ir kustīga, izpalīdzīga, runīga, labprāt kontaktējas gan ar pieaugušajiem, gan bērniem. Labprāt izsaka savu viedokli, domas, ir plašs vārdu krājums, labi uztver teikto un notur uzmanību nodarbību laikā. Meitene nāk no pilnas ģimenes, ir arī lielāks brālis.

Stefānija – labprāt pavada laiku viena, darbojoties ar sīkiem priekšmetiem (pupām, smiltīm, graudiem, lego), labi attīstīta sīkā pirkstu muskulatūra. Labi attīstīta valoda, izrunā visas skaņas. Meitene labi uztver teikto, spēj noturēt ilgstoši uzmanību. Klusa, izpalīdzīga, emocionāla, reizēm nedroša meitene, pati neiesaistās sarunās, tikai tad, kad ir mazāk bērnu un tiek uzrunāta individuāli. Stefānija ir no nepilnas ģimenes, nav brāļu un māsu.

Alise – fiziski aktīva, labprāt iesaistās grupas darbā, rotaļās, meitene kustīga, labestīga, emocionāla. Laba valoda, skaņu izruna, daudz stāsta, iesaistās visos pasākumos, labi runā dzejoļus, pirkstiņrotaļas, patīk skatīties attēlus, un veidot stāstījumus, izdomāt savas pasakas. Izpalīdzīga, palīdz grupas biedriem, labi saprotas ar pieaugušajiem. Alise aug pilnā ģimenē, kurā ir trīs bērni.

Ričards – patīk darboties ar lielo celtniecības materiālu, celt torņus, labi attīstīta pirkstu muskulatūra, izvairās no aktīvas fiziskas darbošanās. Spēj noturēt uzmanību nodarbību laikā, labi uztver teikto un atbild uz jautājumiem, labprāt iesaistās rotaļās, labprāt kontaktējas ar vienaudžiem un pieaugušajiem. Zēns ir emocionāls, nedrošs, izpalīdzīgs. Labprāt izsaka savas domas, tomēr ir ierobežots vārdu krājums. Ričards aug pilnā ģimenē un ir mazāka māsa.

Ralfs – nevēlās piedalīties fiziskās aktivitātēs, kustību rotaļās. Pirkstu muskulatūra nav labi attīstīta, zēns nelabprāt darbojas ar sīkiem priekšmetiem un rokdarbiem. Nevēlas arī darboties patstāvīgi, neprot atrast sev nodarbošanos, zēns ir nedrošs un emocionāls, bet labprāt kontaktējas ar vienaudžiem un pieaugušajiem. Ralfam ir grūti noturēt ilgstoši uzmanību un uztvert teikto. Ralfs aug pilnā ģimenē un ir jaunāks brālis.

Loreta – pirkstu muskulatūra ne visai labi attīstīta, ar grūtībām veic rokdarbus, nelabprāt piedalās rotaļās un grupas darbā. Meitene ir emocionāla, nedroša, kautrīga, ar grūtībām izsaka savas domas, ir nepietiekošs vārdu krājums. Labprāt kontaktējas ar vienaudžiem, bet no pieaugušajiem kautrējas, nevēlas runāt. Loreta aug pilnā ģimenē un ir jaunāks brālis.

Elīna – bieži iesaista citus bērnu rotaļā, kuri ir kautrīgi, vai nevēlas piedalīties, patīk fiziskas aktivitātes. Labprāt izsaka savas domas, labi uztver teikto, iesaistās grupas darbā, patīk skaitīt dzejoļus, iesaistīties rotaļās. Vārdu krājums plašs, izsaka savas domas arī tad, kad runā

ar citiem bērniem, meitene ir izteikta līdere, izpalīdzīga, emocionāla, droša, labi kontaktējas ar vienaudžiem un pieaugušajiem. Aug pilnā ģimenē ir mazāka māsa.

Anete – labprāt darbojas ar sīkiem priekšmetiem, labi attīstīta pirkstu muskulatūra, patīk darboties ar krāsām, šķērēm. Piedalās kustību rotaļās un fiziskās aktivitātēs, patīk spēlēt dažādas didaktiskās rotaļas. Meitene ar labi attīstītu skaņu izrunu, plašu vārdu krājumu, iesaistās sarunās, izsaka savu viedokli, labi notur uzmanību, uztver teikto, attīstīta iztēle, ir atraktīva, labi runā dzejoļus. Labi saprotas ar vienaudžiem un pieaugušajiem, meitene ir atraktīva, gudra, emocionāla. Anete aug pilnā ģimenē un ir vienīgais bērns.

Rebeka – patīk piedalīties dažādās rotaļās, fiziskās aktivitātēs. Pirkstu muskulatūra labi attīstīta, labprāt darbojas ar dabas materiālu, patīk darboties ar pupām, kastaņiem, graudiem, krāsainajām smiltīm. Labprāt izsaka savas domas, ir pietiekams vārdu krājums, labi notur uzmanību, un uztver teikto, meitene ir emocionāla, gudra, izpalīdzīga, centīga, labi kontaktējas ar vienaudžiem un pieaugušajiem. Meitene aug pilnā ģimenē ar vecāku brāli un māsu.

Gabriela – patīk piedalīties rotaļās, skaita dzejoļus, pirkstiņrotaļas, patīk dziedāt dziesmas, izdomāt savus stāstus, vērojot attēlus. Labprāt darbojas ar priekšmetiem, labi attīstīta pirkstu muskulatūra. Patīk darboties ar dažādiem dabas materiāliem. izpalīdzīga, ļoti emocionāla, līdzjūtīga, centīga, gudra meitene, labprāt kontaktējas ar vienaudžiem un pieaugušajiem. Labprāt izsaka savas domas, vārdu krājums plašs, patīk uzdot jautājumus, labi uztver teikto, spēj noturēt ilgstošu uzmanību. Gabriela aug pilnā ģimenē un ir vienīgais bērns ģimenē.

Harija – labprāt darbojas ar priekšmetiem, pirkstu muskulatūra labi attīstīta. Aktīva meitene, labprāt iesaistās kustību rotaļās un dažādās fiziskās aktivitātēs. Nespēj noturēt uzmanību un neizprot teikto, meitene labprāt kontaktējas ar vienaudžiem un pieaugušajiem, viņa ir droša un kustīga. Harijai ir grūtības izteikt savu domu, meitene nāk no divvalodīgas ģimenes, vārdu krājums ierobežots, grūti izteikt domu, parasti jautājot vai atbildot, lieto vienu vārdu.

Arsēnijs – pirkstu muskulatūra nav labi attīstīta, lai gan labprāt darbojas ar priekšmetiem un rokdarbiem, daudz kas nepadodas, bet cenšas. Patīk piedalīties fiziskās aktivitātēs. Reizēm grūtības ar uzmanības noturību, labi uztver teikto, labprāt piedalās rotaļās un grupas darbā. Labprāt kontaktējas ar vienaudžiem un pieaugušajiem ir drošs, kustīgs. Vārdu krājums ierobežots, bieži vēlas izteikties, bet nevar, jo ir mazs vārdu krājums, pārsvarā lieto vārdus krievu valodā, zēns aug divvalodīgā ģimenē.

Darba autore secina, ka bērnu vārdu krājums un valodas lietojums ir atšķirīgs, tam ir dažādi iemesli. Bērni ir no dažādām sociālām vidēm, no divvalodīgas ģimenes, kas apgrūtina latviešu valodas apguvi. Daži vecāki ar bērnu runā daudz un pareizā valodā, citi vecāki ar bērnu

runā ļoti maz, ko var novērot, kad vecāki atved bērnu uz bērnudārzu un izņem. Ir vecāki, kuri interesējas, kā bērnam gāja, ko darīja, apguva, un citi nejautā, no tā var arī secināt, kāpēc citiem bērniem vārdu krājums ir nabadzīgāks un citiem bagātāks. Bērni grupā ir draudzīgi, patstāvīgi, labi apguvuši pašpalpošanās iemaņas. Svarīga ir pedagoga un bērnu savstarpējā sadarbība, pozitīva atmosfēra.

Lai izpētītu bērnu vārdu krājumu, tika izstrādāti kritēriji pēc kuriem tika noteikts visas grupas vārdu krājuma līmenis.

3.2. Bērnu grupas vārdu krājuma kritēriju izstrāde un izpēte uzsākot pētījumu

Pētījumu uzsākot, tiek izzināts sākotnējais bērnu vārdu krājuma apjoms. Lai to veiktu, tiek izmantoti S.Tūbeles, J. Lūses ieteikumi. **Pārbaudot vārdu krājumu nosakāms:**

- aktīvais vārdu krājums (vārdi, kurus bērns lieto savā runā);
- vārdu krājuma apjoms (vārdšķiru vārdu apjoms, ko bērns izmanto runā);
- vārdu krājuma kvalitāte (pareizi un nepareizi lietoti vārdi);
- pasīvais vārdu krājums (bērns saprot, bet nelieto savā runā);
- nominatīvā (nosaukšanas) funkcija;
- signifikatīvā funkcija (vai var nosaukt priekšmetu pēc tā apraksta, neredzot);
- kā izprot vārdus ar konkrētu un apstraktu nozīmi (galds, prieks);

Vārdu krājuma noteikšanā, tiek izmantotas – **priekšmetu kartītes**.

Tajā ietilpst:

- priekšmetu, darbību, īpašību attēlojums (pazīstams un mazāk pazīstams);
- kartītes, kurus var klasificēt tematiski – dārzeņi, rotaļlietas, mājdzīvnieki;
- attēli, kuru nosaukumi ir līdzīgi vārdi (pieskrien, aizskrien).

Nosakot vārdu krājuma apjomu, izmanto šādus paņēmienus:

- nosaukt priekšmetus un vispārinošo vārdu;
- nosaukt darbības;
- nosaukt īpašības;
- nosaukt priekšmetus pēc apraksta (Tūbele, Lūse, 2004, 30).

Pētījuma sākumā tiek izvērtēta katra bērna runas prasme. Darba autore vēroja bērnu darbību visā dienas ritā. Ar katru bērnu tika runāts individuāli un nelielās grupās. Lai novērtētu bērna vārdu krājuma apjomu, darba autore izstrādāja kritērijus pētījumam. Kritēriju un to rādītāju apraksts sniegta 4. tabulā.

4. tabula. Kritēriji vārdu krājuma noteikšanai

Kritēriji	Bērna prasmju līmenis ir augsts (3)	Bērna prasmju līmenis ir vidējs (2)	Bērna prasmju līmenis ir zems (1)
Lietvārdi	Bērns nosauc 7 – 8 kartītēs redzamos priekšmetus, prot komentēt redzēto	Bērns nosauc 6 – 4 kartītēs redzamos priekšmetus, nedroši komentē redzēto	Bērns nosauc 1 – 3 kartītēs redzamos priekšmetus, neprot komentēt redzēto
Darbības vārdi	Bērns nosauc 7 – 8 darbības vārdus, atbildot uz jautājumu – Ko dara? , prot komentēt redzēto	Bērns nosauc 6 – 4 darbības vārdus, atbildot uz jautājumu – Ko dara? , nedroši komentē redzēto	Bērns nosauc 1 – 3 darbības vārdus, atbildot uz jautājumu – Ko dara? , neprot komentēt redzēto
Īpašības vārdi	Bērns nosauc 7 – 8 kartītēs redzamos īpašības vārdus, atbildot uz jautājumiem – Kāds tas ir? Prot komentēt redzēto	Bērns nosauc 6 – 4 kartītēs redzamos īpašības vārdus, atbildot uz jautājumiem – Kāds tas ir? Nedroši komentē redzēto	Bērns nosauc 1 – 3 kartītēs redzamos īpašības vārdus, atbildot uz jautājumiem – Kāds tas ir? Neprot komentēt redzēto
Vispārinošie vārdi	Bērns nosauc 3 kartītēs redzamās priekšmetu grupas, prot komentēt redzēto	Bērns nosauc 2 kartītēs redzamās priekšmetu grupas, prot komentēt redzēto	Bērns nosauc 1 kartītēs redzamo priekšmetu grupu, neprot komentēt redzēto

Bērnu vārdu krājuma pārbaude notiek individuāli, dažādos dienas momentos, tiek izmantotas priekšmetu kartītes (sk. 4.1. – 4.3. pielikumu). Vārdu krājuma noteikšanai tiek izmantotas kartītes ar **dārzeņiem, mājdzīvniekiem, rotallietām**.

Lai noteiktu bērna aktīvo vārdu krājumu, pieaugušais nosauc bērnam kādu vārdu no atbilstīgās grupas un lūdz viņu patstāvīgi nosaukt citus vārdus, kas ir piederīgi šai grupai. 3 līdz 4 gadīgiem bērniem izmanto priekšmetu kartītes (Nikiforovs, 2014, 40). Trīsgadīgam bērnam jāprot veidot paplašināti teikumi. Runā jālieto skaitļi, vietniekvārdi, palīgteikumi. Pareizi jāizrunā lielākā daļa skaņu.

Vārdu krājuma pārbaude notiek 2018.gada aprīlī. Uzsākot pētījumu un pārbaudot bērnu aktīvo vārdu krājumu, tiek pildīta 5. tabula.

5. tabula. Bērnu vārdu krājuma pārbaude 2018.gada aprīlī, uzsākot pētījumu

	Lietvārdi	Īpašības vārdi	Darbības vārdi
Lauris	3	3	2
Annija	3	2	3
Stefānija	3	2	2
Alise	3	2	3
Ričards	2	1	1
Ralfs	2	2	2
Loreta	2	1	1
Elīna	3	3	3
Anete	3	3	3
Rebeka	2	1	1
Gabriela	3	2	2
Harija	1	1	1
Arsēnijs	2	1	1

Bērniem, kuriem ir nepietiekams vārdu krājums, viņu vārdi ir izcelti treknrakstā.

Kā redzams 5. tabulā, pētījuma sākumā bērnu vārdu krājums ir atšķirīgs, tātad – **augsts** vārdu krājuma apguves rādītājs ir Anetei un Elīnai, viņas prot izteikt savas domas, pazīst un nosauc visus attēlos redzamos priekšmetus, prot raksturot tos ar īpašības vārdiem un nosaukt darbības, kuras saistās ar tiem. Lielākai daļai bērnu ir **vidējs** vārdu krājuma apguves līmenis Annijai, Stefānijai, Alisei, Ralfam, Laurim, Gabrielai, lielāko lietvārdu daļu prot nosaukt, bet grūtības sagādā to raksturošana un darbību nosaukšana, nedroši stāsta par redzēto. **Zems** vārdu krājuma apguves rādītājs ir Ričardam, Loretai, Rebekai, Harijai, Arsēnijam, šiem bērniem vārdu krājumam paplašināšanai tiek pievērsta īpaša vērība. Darbojoties ar šiem bērniem tiek vairāk izmantotas attiecīgas didaktiskās rotaļas (sk. 6. pielikumu), lai paplašinātu vārdu krājumu.

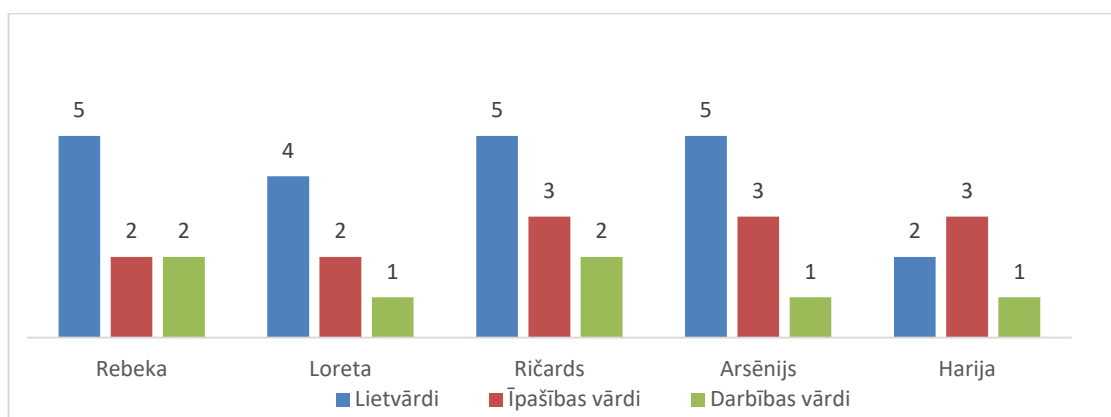
Turpmākajā tekstā darba autore apraksta bērnu vārdu lietojumu, **kuriem ir zems vārdu krājuma apguves līmenis**. Vārdu krājuma pārbaudei tiek izmantotas šādas tēmas: **dārzeni, mājdzīvnieki, rotaļlietas**.

1. tēma – dārzeni

Tiek izmantoti materiāli – priekšmetu kartītes – **kartupelis, gurķis, tomāts, paprika, sīpols, ķiploks, burkāns, kāposts** (sk. 4.1. pielikumu). 6. tabulā tiek atzīmēts bērnu lietvārdu, darbības vārdu un īpašības vārdu lietojums, kā arī lietoto lietvārdu, darbības vārdu un īpašības vārdu skaits (sk. 5. attēlu).

6. tabula. Vārdšķiru lietojums bērnu runā, pētījuma sākumā

Bērna vārds	Lietvārdi	Īpašības	Darbības vārdi
Rebeka	burkāns, kartupelis, tomāts, kāposts, gurķis	apaļš, salds	ēd, griež
Loreta	burkāns, kartupelis, kāposts, gurķis	garšīgs, apaļš	ēd
Ričards	burkāns, kartupelis, tomāts, kāposts, gurķis	salds, skābs, apaļš	ēd, mizo
Arsēnijs	burkāns, kartupelis, sīpols, tomāts, gurķis	labs, veselīgs, ēdams	ēd
Harija	burkāns, kartupelis	garšīgs, ēdams, salds	ēd

5.attēls. Bērnu lietvārdu, darbības un īpašības vārdu skaits

Analizējot atspoguļotos pārbaudes datus pētījuma sākumā, autore secina, ka bērni savā aktīvajā runā izmanto ļoti maz darbības vārdu un īpašības vārdu. Bērni saistībā ar tēmu – **dārzeni**, visi nosauc vārdu **ēd** (sk. 6. tabulu), pārējie darbības vārdi viņiem sagādā grūtības. Uzdodot papildjautājumus, piemēram: “Vai šie salāti ir rīvēti?”, tad bērni saprot vārda – **rīvēt** – nozīmi, bet savā aktīvajā runā to nelieto.

Nosakot **īpašības vārdu** lietojumu, kopā ar visiem bērniem tiek aplūkoti dārzeni, un pārrunāts, ka katram ir sava smarža, garša, forma, lielums. Lai gan bērni zina vairāk īpašības vārdu, tomēr savā aktīvajā runā tiek maz izmantoti. Īpašības vārdus, kuri nosaka dārzeņu formu, bērni lieto vārdu – **apaļš** (sk. 6. tabulu), īpašības vārdi, kuri raksturo garšu, bērni min vārdus – **salds, skābs, garšīgs**, bet īpašības vārdi, kuri raksturo krāsu, bērni nav lietojuši.

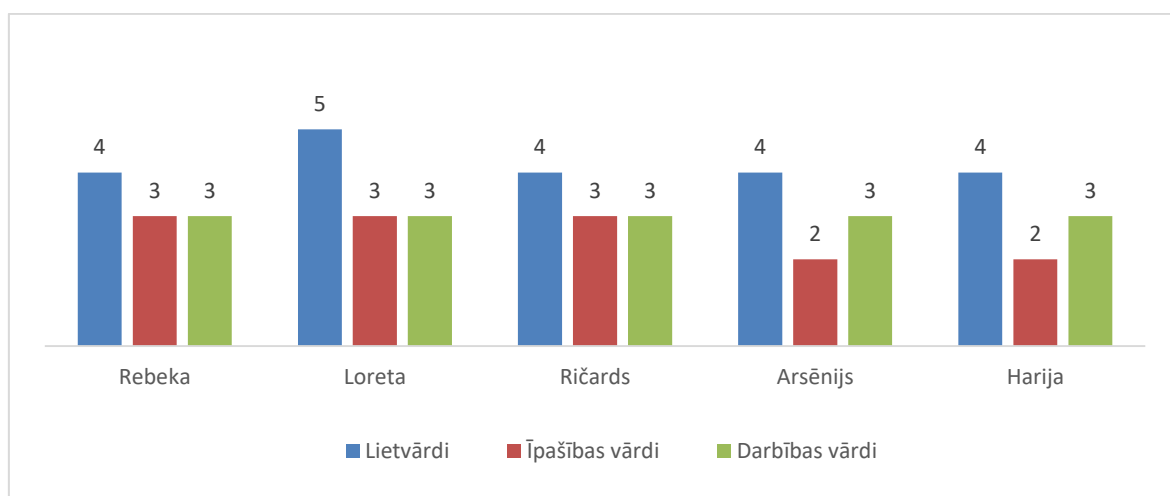
Tātad īpašības vārdu un darbības vārdu apguvei ir jāpievērš lielāka uzmanība. Iegūtie rezultāti pēc veiktās pedagoģiskās novērošanas rāda, ka nepieciešams paplašināt vārdu krājumu, un apgūt prasmi veidot teikumus.

2. tēma – mājdzīvnieki

Izmantoti materiāli – priekšmetu kartītes – **suns, kaķis, govys, zirgs, aita, cūka, kaza, trusis** (sk. 4.2. pielikumu). 7. tabulā tiek atzīmēts bērnu darbības vārdu un īpašības vārdu lietojums, kā arī lietoto darbības vārdu un īpašības vārdu skaits (sk. 6. attēlu).

7. tabula. Vārdšķiru lietojums bērnu runā

Bērna vārds	Lietvārdi	Īpašības vārdi	Darbības vārdi
Rebeka	Suns, kaķis, zirgs, govys	pūkains, draudzīgs, skaists	guļ, ēd, dzer
Loreta	Suns, kaķis, zirgs, govys, trusis	mīksts, labs, liels	guļ, ēd, rej
Ričards	Suns, kaķis, zirgs, cūka	draudzīgs, paklausīgs, mīksts	guļ, skrien, lec
Arsēnijs	Suns, kaķis, zirgs, govys	mazs, labs	guļ, ēd, lec
Harija	Suns, kaķis, zirgs, trusis	pūkains, draudzīgs	guļ, ēd, rej

6.attēls. Bērnu darbības un īpašības vārdu skaits

Saistībā ar tēmu – **mājdzīvnieki**, bērni savā aktīvajā runā izmanto maz darbības vārdu un īpašības vārdu. Visi bērni nosauc vārdus **ēd, guļ** (sk. 7. tabulu), iespējams tādēļ, ka vairākiem bērniem mājās ir kaķis un suns, un bērns redz, ka mājdzīvnieks visu dienu ēd un guļ. Pārējie darbības vārdi un īpašības vārdi viņiem sagādā grūtības, uzdodot papildjautājumus, darba autore noskaidro, ka bērni var nosaukt vēl dažus darbības vārdus, kuri raksturo dzīvnieku darbības: **lec, skrien, rej**.

Nosakot **īpašības vārdu** lietojumu, kopā ar visiem bērniem tiek aplūkoti mājdzīvnieki, pārrunāts, kam ir mājās mājdzīvnieki, ka katram mājdzīvniekam ir savs izskats, “valoda”, raksturs. Bērni īpašības vārdus savā aktīvajā runā izmanto maz. Īpašības vārdus, kuri raksturo mājdzīvnieku izskatu, tiek lietoti vārdi – **pūkains, mazs** (sk. 7. tabulu), īpašības vārdi, kuri raksturo dzīvnieku rakstura īpašības, bērni min vārdus: **draudzīgs, labs, paklausīgs**. Bērniem sagādā grūtības, tas ka daudzus mājdzīvniekus viņi ir tikai redzējuši no attāluma vai tikai attēlos (kaza, govys, aita, zirgs), par šiem mājdzīvniekiem bērni maz runā, jo nav pārliecināti. Par kaķi, suni un trusi bērni runā ar pārliecību, jo tos viņi ir redzējuši.

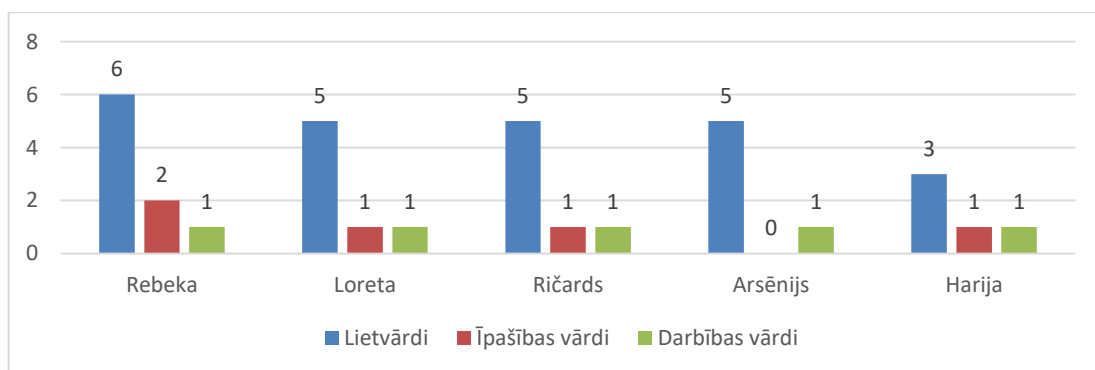
Tātad arī runājot par mājdzīvniekiem, īpašības vārdu un darbības vārdu apguvei ir jāpievērš lielāka uzmanība. Iegūtie rezultāti pēc veiktās pedagoģiskās novērošanas rāda, ka nepieciešams paplašināt vārdu krājumu, un apgūt prasmi veidot teikumus, bērni runā nedroši, citi pasaka vārda pirmo zilbi, jo nav pārliecināti par vārdu, kuru vēlas pateikt.

3. tēma – rotaļlietas

Izmantoti materiāli – priekšmetu kartītes – **bumba, lācis, šupulzirdziņš, mašīna, puzzle, lāpstiņa, lelle, grabulis** (sk. 4.3. pielikumu). 8. tabulā tiek atzīmēts bērnu lietvārdu, darbības vārdu un īpašības vārdu lietojums, kā arī lietoto darbības vārdu un īpašības vārdu skaits (sk. 7. attēlu).

8. tabula. *Darbības vārdu lietojums bērnu runā*

Bērna vārds	Lietvārdi	Īpašības vārdi	Darbības vārdi
Rebeka	Bumba, lelle, lācis, mašīna, lāpsta, puzzle	cietas, mīksts	spēlējas
Loreta	Bumba, lelle, lācis, mašīna, lāpsta	mīļas	spēlējas
Ričards	Bumba, lelle, lācis, mašīna, lāpsta	labas	spēlējas
Arsēnijs	Bumba, lelle, lācis, mašīna, lāpsta	-	spēlējas
Harija	Bumba, lelle, lācis	mīļas	spēlējas

7.attēls. *Bērnu lietvārdu, darbības un īpašības vārdu skaits*

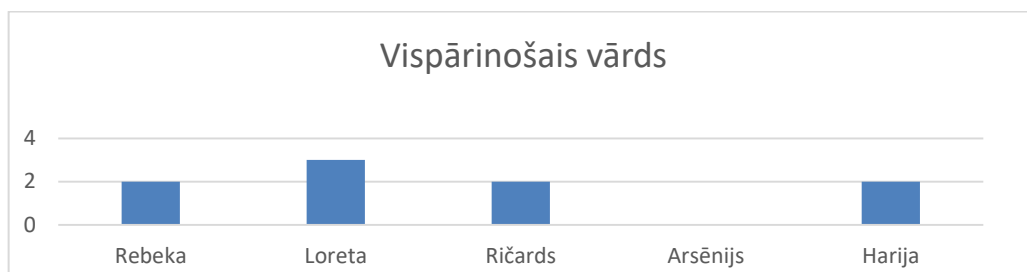
Saistībā ar tēmu – **rotallietas**, bērni savā aktīvajā runā izmanto maz darbības vārdu un īpašības vārdu. Visi bērni nosauc vārdu **spēlējas** (sk. 8. tabulu), citi netiek nosaukti. Nosakot īpašības vārdu lietojumu, kopā ar visiem bērniem tiek aplūkotas rotaļlietas, tiek pārrunāts, ka katram ir savs izskats, krāsa, materiāls. Īpašības vārdus, kuri raksturo rotaļlietu izskatu, bērni lieto vārdu – **mīkstas, mīļas, labas** (sk. 8. tabulu).

Vispārinošo vārdu lietojums.

Izmantoti materiāli – priekšmetu kartītes – **dārzeņi, mājdzīvnieki, rotallietas**. Bērniem, aplūkojot kartītes, jānosauc ar vienu vārdu redzamais (sk. 4.1. – 4.3. pielikumu). 9. tabulā tiek atzīmēts bērnu vispārinošo vārdu lietojums, kā arī lietoto vārdu skaits (sk. 8. attēlu).

9. tabula. *Vispārinošo vārdu lietojums bērnu runā*

Bērna vārds	Vispārinošie vārdi
Rebeka	dzīvnieki, mantas
Loreta	mantas, dārzeņi, dzīvnieki
Ričards	spēles, dzīvnieki
Arsēnijs	nenosauc nevienu vārdu
Harija	dzīvnieki, mantas,

8.attēls. *Bērnu vispārinošo vārdu skaits*

Aplūkojot priekšmetu kartīšu grupas, bērniem sagādāja grūtības tos nosaukt. Bērni vārda mājdzīvnieks vietā lieto – **dzīvnieki, rotallietas** – tiek nosauktas par spēlēm vai mantām. Viens bērns nevarēja nosaukt nevienu kartīšu grupu. Rādot bērniem katru priekšmetu kartīti atsevišķi, bērni prata nosaukt visus attēlotos priekšmetus.

Iegūtie rezultāti, liecina, ka bērnu aktīvais vārdu krājums ir jāpaplašina, jo viņiem ir grūtības noteikt attiecīgu īpašības un darbības vārdu. Bērni pārsvarā lieto vārdus, kurus dzird ikdienā. Tas nozīmē, ka turpmāk jāiegulda liels darbs, jāiesaista bērni dažādās didaktiskajās rotaļās, jāizmanto dažādi didaktiskie vingrinājumi, kuri veicina bērnu vārdu krājumu bagātināšanu. Daudz jāstrādā individuāli ar bērniem, kuriem ir zems vārdu krājuma līmenis, kā arī jāpilnveido valoda bērniem, kuriem ir labi attīstīta valoda.

Apkopojot vārdu krājuma pārbaudes rezultātus, darba autore secina, ka darbības vārdu un īpašības vārdu lietojums pieciem bērniem ir nepietiekošs, tādēļ turpmākais darbs tiek plānots, lai bērnu vārdu krājumu bagātinātu tieši ar šīm vārdšķirām.

Paplašinot vārdu krājumu, darba autore izmanto **didaktiskās rotaļas**, jo rotaļās, aktīvi darbojoties, attīstās bērnu valoda. Nākamajā nodaļā tiek izvēlētas didaktiskās rotaļas, kuras sekmē bērnu vārdu krājumu.

3.3. Didaktisko rotaļu atlase un izmantošana, sekmējot bērnu vārdu krājuma pilnveidi

Vārdu krājuma bagātināšanai darba autore izmanto didaktiskās rotaļas rīta cēlienos, rotaļnodarbībās, pēcpusdienas cēlienos un citos dienas rīta momentos.

Pēcpusdienas cēlienos, darba autore izmanto vairāk individuālo darbu, vai darbu ar bērniem nelielās grupās, lai veicinātu bērnu valodas bagātināšanu. Pievēršot uzmanību gan skaņu izrunai, gan pareizam vārda lietojumam, gan arī jaunu vārdu apguvei.

Pētījumā izvirzītais mērķis ir izziņāt vārdu krājuma bagātināšanas iespējas, lai ikdienas runā bērni brīvāk un skaidrāk spētu izteikt savas domas un iesaistīties sarunās ar pieaugušajiem un vienaudžiem, veidotu plašākus teikumus. Izvirzītie uzdevumi ir vērsti uz vārdu krājuma bagātināšanu ar lietvārdiem, darbības vārdiem un īpašības vārdiem. Lai plānotais rezultāts tiktu panāksts, tiek sagatavots bērniem saistošs materiāls, rotaļas izspēlētas radošā un pozitīvā gaisotnē, kur liela uzmanība tiek pievērsta bērnu pozitīvām emocijām.

Pedagoģiskajā izmēģinājuma darbībā no 2018.gada aprīļa līdz 2018. gada novembrim bērniem tiek piedāvātas dažādas didaktiskās rotaļas vārdu krājuma bagātināšanai (sk. 10. tabulu). Darba autore plāno darbu ir atlasījusi dažādas didaktiskās rotaļas un vingrinājumus, kuras bagātinās vārdu krājumu apgūstot tēmas – dārzeni, mājdzīvnieki, rotaļlietas.

10. tabula. Izmantotās didaktiskās rotaļas vārdu krājuma bagātināšanai (2018.gada aprīlis – 2018. gada novembra periodam)

	Rotaļas nosaukums	Lietvārdi	Darbības vārdi	Īpašības vārdi
Didaktiskās rotaļas ar priekšmetu kartītēm				
1.	Mazuļi	+		
2.	Kur tas rodas	+	+	
3.	Kā mazuļi?	+		
4.	Raženais dārzs	+	+	+

<i>10. tabulas turpinājums</i>				
5.	Darbīgais vilciens	+		
6.	Eglīte	+	+	+
Didaktiskās rotaļas ar priekšmetiem				
7.	Ko tu dabūji?	+	+	+
8.	Rotaļlietu veikals	+	+	+
9.	Kas kuram ir rokās	+	+	+
10.	Brīnummaisīņš	+	+	+
Vārdu didaktiskās rotaļas				
11.	Liekais vārds	+		
12.	Dzejas brīdis	+	+	+
13.	Divreiz izteiktais vārds	+	+	+
14.	Kāds sakars	+		
15.	Par ko es domāju	+	+	+
16.	Skābēsim kāpostus	+	+	
17.	Nosaki pēc apraksta	+	+	+

Tabulā treknrastā ir izceltas didaktiskās rotaļas, kurās ir aprakstītas plašāk, kā veidojas bērnu vārdu krājums, darbojoties ar tām.

Minēto didaktisko rotaļu apraksti rodami 6. pielikumā. Tabulā redzams, ka didaktiskās rotaļas bagātinās bērnu vārdu krājumu, gan ar lietvārdu vispārinošiem vārdiem, gan ar īpašības vārdiem un darbības vārdiem.

Dažas didaktiskās rotaļas tiek izmantotas biežāk, citas retāk, tas atkarīgs no tā, kā bērni apgūst jaunus vārdus un cik aktīvi iesaistās rotaļās.

Vārdu krājuma bagātināšanai un aktivizēšanai:

- izrunā vārdus, rādot priekšmetu, vai tā kartīti;
- nosauc priekšmetu rotaļas laikā;
- nosauc priekšmetu pēc apraksta;
- nosauc priekšmeta pazīmes;
- papildina teikumu ar vārdu;
- atlasa vienas tematiskās grupas kartītes, nosauc tos;
- nosaka lieko kartīti, pamato, kāpēc tas ir lieks;
- izdara vispārīnājumu pēc viena vārda (Tūbele, Lūse, 2004, 106 – 108).

Paplašinot un aktivizējot bērnu lietvārdu, darbības vārdu un īpašības vārdu krājumu, darba autore izmanto didaktiskās rotaļas:

- didaktiskās rotaļas ar kartītēm;
- didaktiskās rotaļas ar priekšmetiem;
- vārdu didaktiskās rotaļas.

Didaktiskajās rotaļās ar priekšmetu kartītēm, tiek izmantoti dažādas priekšmetu kartītes, tās tiek izmantotas rotaļās – “Mazuļi”, “Kur tas rodas?”, “Kā mazuļi?”, “Raženais dārzs”, “Darbīgais vilciens”, “Eglīte”, darbojoties ar kartītēm, bērni paplašina un nostiprina priekšstatus par apkārtējo pasauli.

Didaktiskajās rotaļās ar priekšmetiem, tiek izmantotas dažādas rotaļlietas un dārzeni. Tie tiek izmantoti darbojoties rotaļās – “Ko tu dabūji?”, “Rotaļlietu veikals”, “Kas kuram ir rokās”, “Brīnummaisīņš”. Šajās rotaļās bērni darbojas praktiski, izmēģina rotaļlietas, ko ar kuru var darīt, iepazīst dāržņus, smaržu, garšu, izskatu, darbības, kādas veicamas.

Vārdu didaktiskās rotaļas, tiek izmantotas – “Liekais vārds”, “Dzejas brīdis”, “Divreiz izteikts vārds”, “Kāds sakars?”, “Par ko es domāju”, “Skābēsim kāpostus”, “Nosaki pēc apraksta”. Šajās didaktiskajās rotaļās bērni mācās domāt, par lietām, kuras neredz.

Didaktiskās rotaļas norit dažādos dienas rīta momentos, dažas tiek iekļautas rīta cēlienā, citas integrētas rotaļnodarbībā, citas pēcpusdienas cēlienā. Darba autore variē ar didaktiskajām rotaļām, ņemot vērā bērnu dažādo aktīvo vārdu krājuma līmeni.

1. Rotaļnodarbības “Dārzeni” apraksts, izmantojot rotaļu, “Kas kuram rokās?” (rotaļas aprakstu sk. 6.2. pielikumā).

Rotaļnodarbībā piedalās visa grupa 13 bērni.

Didaktiskās rotaļas mērķis: Paplašināt vārdu krājuma apjomu, pilnveidojot zināšanas par dāržņiem.

Rotaļnodarbības sākumā bērni aplūko dāržņus, pārrunā kurus dāržņu viņi pazīst, un kādas ir to īpašības. Šajā rotaļā, bērniem tiek piedāvāts plašs īpašības vārdu un darbības vārdu lietojums un praktiska darbošanās ar dāržņiem. Bērni sastājas aplī, rokas bērniem ir aiz muguras, rokās tiek ielikts dārženis (burkāns, kartupelis, sīpols, ķiploks, gurķis, tomāts, paprika). Bērni sākumā, neredzot aptausta un raksturo dāržņa formu, katrs domā, kas tas varētu būt par dārženi, kuriem varētu būt tādas īpašības.

Skolotājs uzrunā katru bērnu atsevišķi, viņam jāraksturo dārženis un jāpasaka, kā to sauc.

Bērniem, kuri paši nevar raksturot dāržņus, skolotājs uzdod papildjautājumus, lai iedrošinātu bērnu runāt un kopīgi noskaidrot formu un uzminētu, kurš dārženis viņam ir rokā. Skolotājs jautā Arsēnijam: “Kāda forma ir tavam dāržņim?”

Arsēnijs: “Garena”

Skolotājs: “Tagad kopā atkārtosim – man rokās ir dārzenis, kuram ir garena forma. Vai dārzenim abi gali ir vienādi?”

Skolotājs Arsēniju un citus bērnus, kuri neprot vai kautrējas izteikties, iedrošina uzdodot papildjautājumus un aicina atbildes veidot pilnos teikumus.

Arsēnijs: “Man rokās ir garens dārzenis, ar gludiem galiem, tas varētu būt gurķis”

Skolotājs: “Ļoti labi, tagad apskatīsimies, vai tas ir gurķis?”

Kad visi bērni ir raksturojuši un minējuši, kāds dārzenis ir rokās, tiek noskaidrota to krāsa (sarkans, dzeltens, oranžs, zaļš, brūns). Vairākiem bērniem dažas krāsas jūk, bet trīs bērni (Harija, Ričards, Arsēnijs) nepazīst krāsas.

Katrs bērns tiek aicināts runāt pilnos teikumus: “Man rokās ir kartupelis, tas ir brūnā krāsā.” Bērniem, kuri nepazīst krāsas, dārzeņu krāsa tiek noskaidrota kopīgi, pēc tam bērnam jāatkārto vienam un jāpasaka, kuriem bērniem dārzeņi ir tādā pašā krāsā.

Harija: “Man rokās ir tomāts, tas ir sarkanā krāsā. Sarkans tomāts ir arī Anetei.”

Dārzeņiem tiek noteiktas arī garšas un smaržas īpašības (salds, skābs, ass, stiprs, maigs, sveigs, sulīgs, garšīgs, negaršīgs). Skolotājs sagriež svaigus dārzeņus – tomātu, gurķi, burkānu, papriku, kartupeli, sīpolu uzliek arī svaigus zirņus un pupas. Katrs bērns nogaršo dārzeni, pēc tam visi raksturo šo dārzeni.

Skolotājs izdala svaigus burkānus, visi pagaršo.

Skolotājs: “Mans burkāns ir sveigs, salds, ciets un garšīgs. Kāds ir Loretas burkāns?”

Loreta: “Mans burkāns ir ciets un negaršīgs.”

Lauris: “Mans burkāns ir garšīgs, salds, sveigs un ciets.”

Bērniem, kuri nenasauc nevienu īpašības vārdu, skolotājs uzdod papildjautājumus un noskaidro, kāds bērnam šķiet attiecīgais dārzenis, pēc tam bērns atkārtoti, veidojot pilnu teikumu. Tā visi bērni raksturo dārzeni, pēc tam tiek izdalīts un nogaršots cits dārzenis.

Lai bērni gūtu pilnīgāku priekšstatu, par dārzeņiem, visi kopā gatavo dārzeņu salātus – skolotāja ir izvārījusi kartupeļus un burkānus.

Katram bērnam tiek iedalīts darbs – dārzeņu mazgāšana, slaucīšana, mizošana, griešana, rīvēšana, maisīšana, sadalīšana. Darbošanās laikā bērni stāsta, ko viņi dara, un paši skaidro kādas darbības ir jādara pirmās un kas pēc tam, lai pagatavotu dārzeņu salātus.

Rebeka: “Es mazgāju gurķus, lai tie būtu tīri.”

Lauris: “Es mizoju vārītos kartupeļus, jo tiem salātos jābūt bez mizām.”

Harija: “Es griežu vārītus kartupeļus, jo salātos jābūt maziem gabaliem.”

Ja kāds bērns neprot izteikties, tad skolotājs uzdod papildjautājumus, lai saprastu, ko bērns zina un palīdzētu izveidot pilnu teikumu.

Arsēnijs: “Es maisu.”

Skolotājs: “Ko Tu maisi?”

Arsēnijs: “Es maisu dārzeņu salātus, lai visu sajauktu kopā.”

Bērni ļoti aktīvi iesaistās šajā rotaļā, jo viņiem patīk darboties. Pēc tam katrs garšo salātus un raksturo tos, pēc garšas, izskata.

Ellena: “Dārzeņu salāti ir garšīgi, tie ir veselīgi, salāti ir sagriezti mazos gabaliņos, lai būtu vieglāk ēst. Šādus salātus mamma gatavo uz svētkiem.”

Rebeka: “Salāti ir garšīgi, jo paši viņus gatavojām.”

Loreta: “Salāti ir garšīgi un veselīgi, man garšo zirnīši.”

Visi bērni ir priecīgi par kopīgi paveikto darbu.

Rotaļas laikā lietotie **īpašības vārdi**: garena, ovāla, apaļa, mīksts, ciets, sarkans, dzeltens, oranžs, zaļš, brūns, salds, skābs, ass, stiprs, maigs, svaigs, sulīgs, garšīgs, negaršīgs, veselīgs.

Rotaļas laikā lietotie **darbības vārdi**: mazgāt, slaucīt, mizot, griezt, rīvēt, maisīt, dalīt, pasniegt, ēst.

Didaktiskā rotaļa “Kas kuram ir rokā?” tika integrēta rotaļnodarbībā par dārzeņiem, kurai sekoja praktiska darbošanās, kas bērniem rada interesi un prieku, caur praktisku darbošanos, bērniem ir vieglāk izprast un apgūt jaunus vārdus. Jaunie vārdi tika apgūti, nosaucot dārzeņus rotaļas laikā, nosakot tā īpašības – taustot.

2. Didaktiskās rotaļas “Raženais dārzs” norises apraksts.

Didaktiskajā rotaļā piedalās 5 bērni ar vidēju vārdu krājuma apguves līmeni – Annija, Stefānija, Alise, Ralfs, Gabriela.

Bērni darbojas pēcpusdienas cēlienā.

Didaktiskās rotaļas mērķis: Paplašināt vārdu krājuma apjomu, pilnveidojot zināšanas par sēklām, dārzeņu augšanu.

Šajā rotaļā, bērniem tiek piedāvāti darbības vārdi, kuri vairāk saistīti ar dārzeņu augšanu. Tiek aplūkotas sēklas dabā (burkāna, bietes, kartupeļa un sīpola) un salīdzināts ar to, kas no vienas mazas sēklas izaug.

Šajā rotaļā bērni paplašina arī vārdu krājumu ar mazāk pazīstamiem vārdiem (sēkla, asns, laksti, loki, lapas, kāts utt.). Skolotājs pirms didaktiskās rotaļas sākšanas izstāsta un parāda, ko nozīmē katrs jaunais vārds, līdzī paņemtas dažādas sēklas, sīpols ar lokiem; burkāns ar lakstiem un kātu.

Didaktiskajā rotaļā bērniem jāliek attēli (sk. 5.2. pielikumu) pareizā secībā, kādā dārzeni aug un jāpiesprauž ar knaģi pie papīra.

Spēlējot šo rotaļu, skolotājs sākumā izstāsta pats par augšanas secību; paņem kartīti ar kartupeli un stāsta: dārza vagā iestādīju kartupeli, kuram bija izauguši asni; lija lietus, spīdēja saule un no zemes izlīda kartupeļa laksti, laksti auga lielāki un sāka ziedēt, un zem zemes sāka veidoties vairāki kartupeļi; kartupeļi zem zemes auga lielāki un laksti palika mazāki.

Annija: “Kartupeli ielieku dobē, līst lietus, ir silts, viņam rodas lapas un saknes, vēlāk parādās ziedi, pēc tam pie saknēm veidojas vairāki kartupeļi, pēc tam laksti pazūd un kartupeļi paliek lielāki.”

Ralfs: “Burkāna sēklu iesēju, tai izaug laksti, un tie aug lielāki un zem zemes izaug liels burkāns”

Skolotāja: “Kas nepieciešams, lai dārzeni izaugtu?”

Ralfs: “Zeme, sēkla.”

Annija: “Saule, ūdens, sēkla.”

Stefānija: “Zeme, sēkla, ūdens.”

Gabriela: “Sēkla, ūdens.”

Alise: “Zeme, sēkla, ūdens.”

Skolotājs: “Jūsu atbildes ir pareizas, lai no šīs mazās sēklas izaugtu burkāns, nepieciešams – zeme, sēkla, siltums, mitrums, gaisma, nepieciešams ravēt. ”

Lai gūtu pilnīgāku priekšstatu par dārzeni augšanu, grupā uz palodzes tiek iesēti un iestādīti dažādi dārzeni – sīpoli, pupas, tomāti, burkāni, kartupeļi (kartupelis – stikla burkā, lai varētu redzēt, kā veidojas kartupeļi).

Tiek arī aplūkots, kuri dārzeni aug zem zemes un kuri virs zemes.

Bērni ļoti aktīvi iesaistījās šajā rotaļā, jo īpaši, tad, kad var paši vēroja, kā izaug lociņi, kartupeļi.

Rotaļas laikā lietotie **vispārinošie vārdi:** dārzeni

Rotaļas laikā lietotie **īpašības vārdi:** mazs, liels, garš, īss, zaļš, oranžs, brūns

Rotaļas laikā lietotie **darbības vārdi:** sēj, stāda, laista, aug, vāc, lasa, plūc, ravē, rauj, kaplē, rok.

Didaktiskās rotaļas laikā bērni darbojās gan ar dārzeniem, gan ar priekšmetu kartītēm. Bērni bija pārsteigti aplūkojot burkāna sēklu un burkānu, viņiem radās interese par dārzeni augšanu, rotaļas laikā un pēc tās bērni daudz runāja par dārzeni augšanas procesu. Dodoties pastaigā, viņi interesējās par visu augu sēklām un augšanu. Kad laukā spīdēja saule, vai lija

lietus bērni paši sprieda: “Ļoti labi, dārzeni augs.” Visi bērni varēja nosaukt darbības vārdus, kuri saistīti ar dārzeņu audzēšanu un arī īpašības vārdus, kuri raksturo dārzeņus. Didaktiskās rotaļas laikā jaunie vārdi tika apgūti, izrunājot vārdus, aplūkojot priekšmetu kartītes un dārzeņus, nosaucot dārzeņu pazīmes, papildināti teikumi ar vārdiem.

3. Didaktiskās rotaļas “Kā mazuli?” norises apraksts.

Didaktiskajā rotaļā piedalās 5 bērni ar zemu vārdu krājuma apguves līmeni – Rebeka, Loreta, Ričards, Arsēnijs, Harija.

Bērni darbojas pēcpusdienas cēlienā.

Didaktiskās rotaļas mērķis: Paplašināt vārdu krājuma apjomu, pilnveidojot zināšanas par mājdzīvniekiem un to mazuliem.

Didaktiskās rotaļas “**Kā mazuli**” (rotaļas aprakstu sk. 6.1. pielikumā un uzskates kartītes 5.3. pielikumā).

Tiek izdalītas kartītes, kurās attēloti dažādi mājdzīvnieku mazuli: kucēns, teļš, kaķēns, jērs, kumeļš, kazlēns, sivēns.

Kartītes ar mājdzīvnieku attēliem paliek skolotājam.

Skolotāja saka: “Kaķene ir bēdīga, jo pazaudējusi savu mazuli! Kas ir viņas mazulis?”

Arsēnijs: “Kaķēns”

Skolotāja: “Pareizi. Palīdzēsim kaķenei atrast viņas mazuli! Kuram tas ir?”

Bērns, kuram ir kartīte ar kaķēna attēlu, paceļ to un paņem sev kartīti ar kaķeni, savieno tos.

Harija: “Man ir kaķēns”. Skolotājs iedod kaķenes attēlu, un Harija savieno abus attēlus.

Skolotāja: “Govs ir apmaldījusies un pazaudējusi savu mazuli. Kuram ir govs mazulis?”

Bērni: “Mums nav govs mazuļa.”

Skolotāja vēlreiz pārjautā, vai visi bērni pazīst mājdzīvniekus, kuri ir redzami attēlos, visi nosauc tos. Pēc tam skolotāja parāda, kāds izskatās teļš.

Arsēnijs: “Man ir govs, viņa pazaudēja savu mazuli.” Arsēnijs savieno abas kartītes.

Skolotāja: “Kaza nevar atrast savu mazuli, vai kāds ir to redzējis?”

Loreta: “Man ir mazā kaza”

Skolotāja: “Kazas mazuli sauc par kazlēnu”

Rotaļa turpinās tik ilgi, kamēr visi mājdzīvnieki ir atraduši savus mazuļus: suns – kucēns; govs – teļš; aita – jērs; zirgs – kumeļš; kaza – kazlēns; cūka – sivēns.

Rotaļas laikā lietotie **vispārinošie vārdi**: mājdzīvnieki

Rotaļas laikā lietotie **īpašības vārdi**: mazs, liels, pūkains, mīļš, bēdīgs, priecīgs, sprogaains, brūns, rozā, balts, raibs, netīrs, mīksts

Rotaļas laikā lietotie **darbības vārdi**: ēd, dzer, rej, kviec, rukšķ, blēj, ņaud, lec, skrien, guļ, rok.

Pirmo reizi spēlējot didaktisko rotaļu “Kā mazuli?”, bērniem sagādāja grūtības atpazīt un nosaukt priekšmetu kartītēs redzamos mājdzīvniekus. Tādēļ sākumā, skolotāja demonstrēja katru attēlu, nosauca mājdzīvnieku, raksturoja ar īpašības vārdiem un nosauca darbības vārdus, ko dara katrs mājdzīvnieks. Vairākas reizes spēlējot šo didaktisko rotaļu, bērni iegaumēja, kā sauc mājdzīvnieku un kā katra mazuli, kā arī katra mājdzīvnieka raksturīgākās pazīmes.

Rotaļas laikā tiek aktivizēti lietvārdi, kas apzīmē mājdzīvniekus un to mazulus.

4. Didaktiskās rotaļas “Rotaļlietu veikals” norises apraksts.

Didaktiskajā rotaļā piedalās 5 bērni ar zemu vārdu krājuma apguves līmeni – Rebeka, Loreta, Ričards, Arsēnijs, Harija.

Bērni darbojas pēcpusdienas cēlienā.

Didaktiskās rotaļas mērķis: Paplašināt vārdu krājuma apjomu, pilnveidojot zināšanas par rotaļlietām.

Didaktiskās rotaļas “Rotaļlietu veikals” apraksts rodams 6.2. pielikumā. Bērni mācās jautāt lietu, kuru vēlas raksturojot to, jo plauktā stāv rotaļlietas un pārdevējam jāsaprot, kuru rotaļlietu bērns vēlas.

Sākumā skolotāja ir pārdevējs: “Labdien, ko jūs vēlaties?”

Harija: “To lelli.”

Skolotāja: “Mums ir daudz leļļu, kuru vēlaties?”

Harija: “Ar zilo kleitu”

Skolotāja: “Mums ir divas lelles ar zilām kleitām.”

Harija: “Ar brūniem matiem.”

Skolotāja: “Vai jūs vēlaties šo lelli ar brūnajiem matiem un zilu kleitu?”

Harija: “Jā.”

Skolotājs lūdz Hariju atkārtot, veidojot pilnu teikumu.

Harija: “Man lūdzu, lelli ar brūniem matiem un zilu kleitu.”

Pēc tam pārdevēji ir bērni, kuriem ir augsts vārdu krājuma apguves rādītājs (Lauris, Ellena un Anete)

Viens bērns ir pārdevējs, nepieciešamības gadījumā viņš uzdod papildjautājumu, lai saprastu, ko tieši bērns vēlas. Skolotājs vēro bērnus un palīdz, ja tas nepieciešams.

Arsēnijs: “Labdien. Man vajag bumbu.”

Lauris: “Labdien. Bumbas ir šeit, tās ir dažādas.”

Arsēnijs: “Man to, raibo bumbu.”

Lauris: “Kuru no šīm bumbām?”

Arsēnijs: “Zaļo ar svītrām, kura stāv pa vidu.”

Lauris: “Lūdzu.”

Veikala pārdevēji mainās.

Elēna: “Labdien, kā varu palīdzēt?”

Rebeka: “Labdien, es gribu nopirkt klučus”

Elēna: “Kluči atrodas šeit. Kādus vēlies?”

Rebeka: “Gribu lielos, krāsinos klučus ”

Elēna: “Lūdzu.”

Loreta: “Labdien es gribu traukus lelei”

Elēna: “Labdien, lūdzu mums ir vairāki komplektiņi”

Loreta: “Es gribu rozā krūzītes un skīvīšus”

Elēna: “Lūdzu”.

Rotaļas laikā lietotie **īpašības vārdi:** sarkans, zils, liels, mazs, garš, apaļš, liels, svītrains, raibs.

Rotaļas laikā lietotie **darbības vārdi:** pirkt, padot, pārdot, nocelt, uzlikt, ielikt.

Rotaļas laikā lietotie **vispāinošie vārdi:** rotaļlietas.

Didaktiskajā rotaļā bērni piedalījās labprāt, sākumā bērniem bija grūtības uzdot jautājumu, lai iegūtu tieši to rotaļlietu, kuru vēlas. Jaunie vārdi tika apgūti, nosaucot priekšmetu rotaļas laikā, nosaucot priekšmetu pēc apraksta, nosaucot priekšmetu pazīmes.

5. Didaktiskās rotaļas “Liekais vārds” norises apraksts.

Didaktiskajā rotaļā piedalās 5 bērni ar zemu vārdu krājuma apguves līmeni – Rebeka, Loreta, Ričards, Arsēnijs, Harija.

Bērni darbojas dažādos dienas momentos.

Didaktiskās rotaļas mērķis: Paplašināt vārdu krājuma apjomu, pilnveidojot zināšanas par vispārinošajiem lietvādiem.

Didaktiskās rotaļas “**Liekais vārds**” rotaļas apraksts sk. 6.3. pielikumā.

Sākumā rotaļu spēlē visa grupa kopā, lai visi bērni izprastu, kā tas jādara. Skolotājs saka: “Tagad nosaukšu, parādīšu priekšmetu kartītes ar vairākiem vārdiem, jums uzmanīgi

jāklausās un jāpasaka viens vārds, kurš neiederas un kāpēc, kurš ir izdomājis vārdu, kāpēc neiederas, paceļ roku. Vārdi – govys, aita, cūka, avene”

Anete: “Neiederas avene, jo pārējie dzīvo kūtī”

Skolotājs: “Pareizi, kā sauc dzīvniekus, kuri dzīvo kūtī?”

Anete: “Mājdzīvnieki.”

Skolotājs Ričardam, Loretai, Rebekai, Arsēnijam un Harijai priekšā izliek priekšmetu kartītes – klucīši, šūpuļzirdziņš, burkāns, lelle, mīkstais lācītis, kurš ir izdomājis, kurš attēls neiederas, tiek pacelta roka.

Rebeka: “Burkāns”

Skolotājs: “Kāpēc Tu tā domā?”

Rebeka: “Ar pārējām lietām var spēlēties.”

Skolotājs: “Pareizi, šos priekšmetus sauc par rotaļlietām, un burkāns ir dārzenis.

Kā sauc lietas, ar kurām var spēlēties?”

Rebeka: “Rotaļlietas”

Bērni labprāt iesaistās šajā rotaļā, jo katrs bērns var izdomāt, kas un kāpēc neiederas. Kad rotaļa apgūta, tajā tiek iesaistīti bērni, kuriem ir augsts vārdu krājuma apguves līmenis, viņi kļūst par rotaļas vadītājiem, bērni tiek sadalīti grupiņās, katrai grupiņai, rotaļas vadītājs izliek priekšmetu kartītes un noskaidro kura kartīte neiederas un kāpēc.

Anete: “Tagad es izlikšu kartītes un jums jāpasaka, kura neiederas, kurš izdomā paceļ roku. Kartītes – tomāts, gurķis, lelle, bietes”

Ričards: “Es domāju, ka neiederas lelle, jo tā nav ēdama”

Anete: “Un kā sauc šīs ēdamās lietas?”

Ričards: “Dārzeni.”

Skolotājs visus vēro un neuzkrītoši izlabo, ja tas nepieciešams.

Kad bērni rotaļu ir apguvuši, izmantojot priekšmetu kartītes, paralēli tiek apgūti vispārinošie vārdi. Rotaļu turina spēlēt neizmantojot kartītes, sākumā nosaucot trīs vārdus, kur bērnam jāizdomā, kurš ir lieks, pamazām papildinot vārdu virkni.

Rotaļa tiek spēlēta, kamēr bērniem ir interese, vēlāk tā tiek spēlēta pastaigas laikā.

Rotaļas laikā apgūtie vispārinošie vārdi: dārzeni, mājdzīvnieki, rotaļlietas.

Sākot spēlēt šo didaktisko rotaļu, bērni īpaši nevēlējās iesaistīties, jo nevarēja saskatīt sakarības, bet, kad bija izpratuši, tad labprāt paši piedāvāja spēlēt, sadalījās grupās un uzdeva viens otram vārdu rindas. Šīs rotaļas laikā visi grupas bērni bija izpratuši vispārinošos vārdus.

Jaunie vārdi tika apgūti, izrunājot tos, rādot priekšmetu kartīti, nosaucot priekšmetu rotaļas laikā, nosakot lieko kartīti, pamatojot, kāpēc tā ir lieka.

Darba autore, pētījuma laikā daudz darbojās ar didaktiskajām rotaļām, visas dienas garumā. Bērnu izteiksmes veids un vārdu krājums bija ievērojami uzlabojies.

Pētījuma noslēgumā tika veikta iegūto rezultātu analīze, kas atspoguļota nākamajā nodaļā.

3.4. Pētījumā iegūto rezultātu analīze

2018. gada pavasarī (pētījuma sākumā) bērniem tika noteikts vārdu krājuma apguves līmenis, ņemot vērā vārdu krājuma apjomu un kvalitāti. Iegūtie rezultāti liecināja par to, ka 3 – 4 gadīgiem bērniem ir atšķirīgs vārdu krājuma apjoms. Tādēļ ņemot vērā pārbaudes rezultātus, tika izvēlētas didaktiskās rotaļas un piedāvātas tās bērniem dažādos dienas rita momentos gan visai grupai kopā, gan individuāli, īpašu uzmanību veltot pieciem bērniem Ričardam, Loretai, Rebekai, Harijai un Arsēnijam, kuriem bija nepietiekams vārdu krājuma apjoms.

2018. gada novembrī (pētījuma beigās) bērni tika pārbaudīti vēlreiz, lai pārlicinātos, kā bērniem mainījies vārdu krājuma apguves apjoms, pārbaudes laikā tiek pildīta 11. tabula.

11. tabula. Bērnu vārdu krājuma salīdzinājums pētījuma sākumā un pētījuma beigās

	Lietvārdi		Īpašības vārdi		Darbības vārdi	
	Pētījuma sākumā	Pētījuma beigās	Pētījuma sākumā	Pētījuma beigās	Pētījuma sākumā	Pētījuma beigās
Lauris	3	3	3	3	2	3
Annija	3	3	2	3	3	2
Stefānija	3	3	2	2	2	3
Alise	3	3	2	3	3	3
Ričards	2	3	1	2	1	2
Ralfs	2	3	2	3	2	2
Loreta	2	3	1	2	1	2
Elīna	3	3	3	3	3	3
Anete	3	3	3	3	3	3
Rebeka	2	3	1	2	1	3
Gabriela	3	3	2	3	2	2
Harija	1	3	1	2	1	2
Arsēnijs	2	3	1	2	1	2

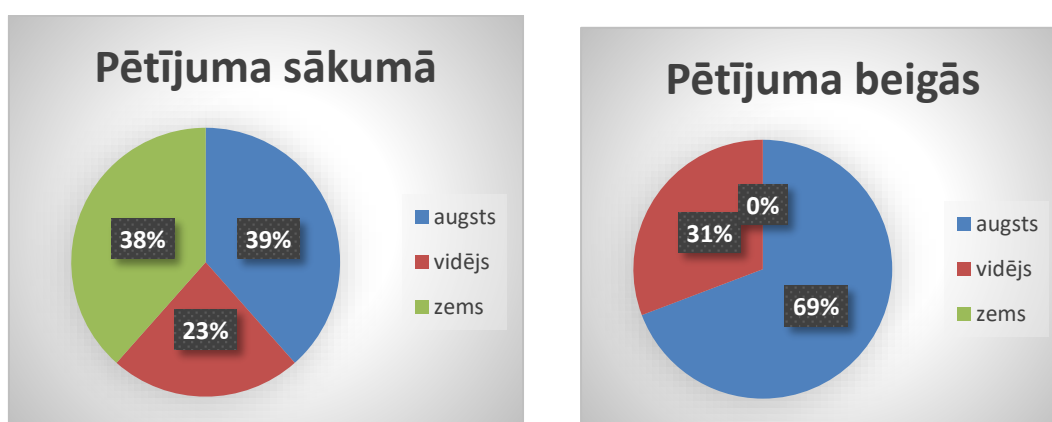
Tabulā lietotie apzīmējumi:

3 **augsts** vārdu krājuma apguves rādītājs (lietvārdi 8/7, darbības vārdi 8/7, īpašības vārdi 8/7, vispārinošie lietvārdi 3)

2 **vidējs** vārdu krājuma apguves līmenis (lietvārdi 6/4, darbības vārdi 6/4, īpašības vārdi 6/4, vispārinošie lietvārdi 2)

1 **zems** vārdu krājuma apguves rādītājs (lietvārdi 3/1, darbības vārdi 3/1, īpašības vārdi 3/1, vispārinošie lietvārdi 1).

Lai pētījuma rezultāti būtu uzskatāmāki, darba autore izveidoja 9. attēlu, kurā redzams datu salīdzinājums pētījuma sākumā un beigās.

9.attēls. *Bērnu vārdu krājuma salīdzinājums % pētījuma sākumā un pētījuma beigās.*

9. attēlā redzams, kā mainījies vārdu krājuma apjoms, iegūtie rezultāti iepriecina, jo visiem bērniem ir pieaudzis aktīvo vārdu lietojums. Tātad zemā vārdu krājuma attīstības līmenī nav palicis neviens bērns. Bērnu valoda un komunikācija ir uzlabojusies.

Bērnu valodas raksturojums pētījuma beigās (bērnu vārdi ir mainīti).

Lauris – zēna valoda jau gada sākumā bija bagāta un skaidra. Lauris labprāt iesaistās didaktiskajās rotaļās kā vadītājs, viņam patīk citiem bērniem palīdzēt lietot īstos vārdus ne tikai rotaļās, bet arī ikdienā. Lauris labprāt piedalās didaktiskajās rotaļās, kurās tiek minēts vārds pēc apraksta. Labprāt iesaistīja bērnus didaktiskajā rotaļā „Liekais vārds”.

Annija – labprāt izsaka savu viedokli, domas, ir plašs vārdu krājums, labi uztver teikto. Annijas vārdu krājums ir bagātinājies ar vairākiem īpašības vārdiem, meitene spēj ļoti labi noraksturot dažādas lietas, labprāt iesaistījās rotaļās, kurās bija praktiska darbošanās, Annijai ir labi attīstīta redzes atmiņa.

Stefānija – labi attīstīta valoda, meitene joprojām ir kautrīga, bet iedrošinot Stefānija kļūst runīga, vārdu krājums ievērojami bagātinājies ar darbības vārdiem. Meitenei patīk didaktiskās

rotaļas, kurās tiek izmatoti dažādi priekšmeti: „Brīnummaisīšs”, „Rotaļlietu veikals”, „Kas kuram ir rokā?”.

Alise – meitenei patīk dažādas pirkstu rotaļas un pasakas, labprāt iesaistās visās didaktiskajās rotaļās, īpaši „Raženais dārzs”, „Kur tas rodas?”. Alises vārdu krājums ir paplašinājies, meitene ir kļuvusi pārliecinātāka, un ikdienā lietotais vārdu krājums kļuvis bagātāks.

Ričards – zēns ir kļuvis drošāks, vārdu krājums ievērojami bagātinājies, uzdod daudz jautājumu, ja neizprot kādu vārdu. Vairāk patīk didaktiskās rotaļas „Brīnummaisīšs”, „Uzmini par ko es domāju!”.

Ralfs – zēna vārdu krājums ir bagātinājies ar īpašības vārdiem un vispārinošajiem vārdiem, Ralfam labāk patīk vārdu didaktiskās rotaļas „Liekais vārds”, „Divreiz izteikts vārds”.

Loreta – meitene mācību gada laikā kļuvusi aktīvāka un runīgāka, vārdu krājums bagātinājies, labprāt veido aprakstošas mīklas, jo ir izpratusi vairāku vārdu nozīmi.

Elēna – vārdu krājums bagātinājies vēl vairāk, meitene labprāt vada rotaļas un palīdz bērniem, kuriem tas nepieciešams.

Anete – meitene jau mācību gada sākumā bija aktīva, runīga ar bagātu vārdu krājumu. Anete kļuvusi vēl pārliecinātāka, labprāt piedalās didaktiskajās rotaļās un vada tās.

Rebeka – meitenes vārdu krājums ir ievērojami bagātinājies. Rebeka ir kļuvusi aktīvāka, vairāk patīk rotaļas ar priekšmetiem: „Brīnummaisīšs”, „Kas kuram rokā?”.

Gabriela – meitenes vārdu krājums ir bagātinājies, spēj labi rakturot jebkuru lietu, labprāt iesaistās didaktiskajās rotaļās ar priekšmetiem.

Harija – meitenei joprojām ir grūtības ar pareizu vārdu izrunu, bet, neskatoties uz to, vārdu krājums ir kļuvis plašāks, un meitene drošāka. Labprātāk piedalās didaktiskajās rotaļās ar attēliem.

Arsēnijs – zēna valoda un vārdu izruna ir ievērojami uzlabojusies, jo skolotāja īpaši pievērsa uzmanību pareizu vārdu lietojumam un izrunai.

Aktīvi darbojoties ar didaktiskajām rotaļām, visas grupas bērniem vārdu krājums ir kļuvis bagātāks, bērni spēj labāk izteikties.

1. tēma – dārzeni. Bagātinot un aktivizējot bērnu runā dažādu vārdšķiru vārdus, par tēmu dārzeni, tika izmantotas vairākas didaktiskās rotaļas: “Raženais dārzs”, “Darbīgais vilciens”, “Eglīte”, “Kas kuram ir rokās?”, “Liekais vārds”, “Dzejas brīdis”, “Divreiz izteiktais vārds”, “Kāds sakars?”, “Skābēsim kāpostus”, vairākas no tām tika piedāvātas atkārtoti. Bērni aktīvi darbojās ar šīm didaktiskajām rotaļām, brīvajos brīžos paši izvēlējās rotaļas vadītāju, ja tāds bija nepieciešams un sāka darboties. Bērni ar nabadzīgāku vārdu krājumu labprāt iesaistījās

rotaļās, un pakāpeniski viņu vārdu krājums tika bagātināts, savā aktīvajā runā bērniem bija nākuši klāt daudz jaunu vārdu. 2018. gada novembrī bērni tiek pārbaudīti atkārtoti, izmantojot tās pašas priekšmetu kartītes, ar kurām vārdu krājums tika pārbaudīts pētījumu uzsākot – kartupelis, gurķis, tomāts, paprika, sīpols, ķiploks, burkāns, kāposts (sk. 4.1. pielikumu). 12., 13. un 14. tabulā tiek atzīmēts bērnu lietvārdu, darbības un īpašības vārdu lietojums gan 2018.gada aprīlī, gan 2018. gada novembrī, kā arī 10. attēlā lietoto lietvārdu, darbības vārdu un īpašības vārdu skaits.

12. tabula. Lietvārdu lietojums bērnu runā salīdzinājums pētījuma sākumā un pētījuma beigās

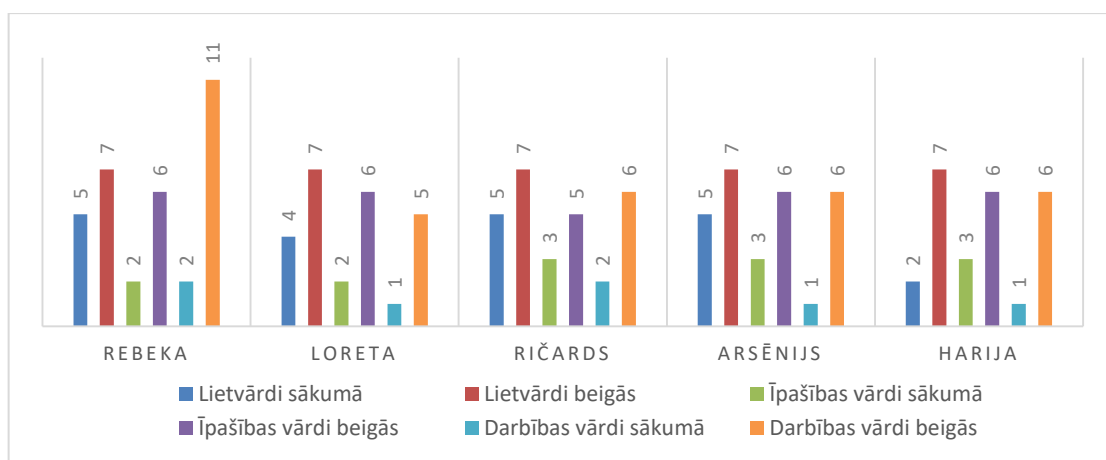
Bērna vārds	Lietvārdi	
	Pētījuma sākumā	Pētījuma beigās
Rebeka	burkāns, kartupelis, tomāts, kāposts, gurķis	burkāns, kartupelis, tomāts, kāposts, gurķis, sīpols, paprika
Loreta	burkāns, kartupelis, kāposts, gurķis	burkāns, kartupelis, kāposts, gurķis, tomāts, ķiploks, sīpols
Ričards	burkāns, kartupelis, tomāts, kāposts, gurķis	burkāns, kartupelis, tomāts, kāposts, gurķis, ķiploks, paprika
Arsēnijs	burkāns, kartupelis, sīpols, tomāts, gurķis	burkāns, kartupelis, sīpols, tomāts, gurķis, ķiploks, kāposts
Harija	burkāns, kartupelis	burkāns, kartupelis, sīpols, ķiploks, tomāts, gurķis, kāposts

13. tabula. Darbības vārdu lietojums bērnu runā salīdzinājums pētījuma sākumā un pētījuma beigās

Bērna vārds	Darbības vārdi	
	Pētījuma sākumā	Pētījuma beigās
Rebeka	ēd, griež	mazgā, griež, ēd, mizo, rīvē, gatavo, cep, vāra, audzē, ravē, laista
Loreta	ēd	ēd, vāra, mizo, mazgā, rīvē
Ričards	ēd, mizo	ēd, mizo, mazgā, griež, gatavo, rīvē
Arsēnijs	ēd	ēd, mazgā, rīvē, griež, vāra, cep
Harija	ēd	ēd, griež, vāra, cep, rīvē, sēj

**14. tabula. Īpašības vārdu lietojums bērnu runā salīdzinājums
pētījuma sākumā un pētījuma beigās**

Bērna vārds	Īpašības vārdi	
	Pētījuma sākumā	Pētījuma beigās
Rebeka	apaļš, salds	apaļš, garens, ovāls, garšīgs, salds, sveigs
Loreta	garšīgs, apaļš	garšīgs, salds, skābs, liels, mazs, sarkans,
Ričards	salds, skābs, apaļš	salds, skābs, apaļš, garens, liels
Arsēnijs	labs, veselīgs, ēdams	veselīgs, garšīgs, salds, skābs, liels, mazs
Harija	garšīgs, ēdams, salds	Salds, garšīgs, mīksts, ciets, sveigs, skābs

**10.attēls. Bērnu darbības un īpašības vārdu skaita salīdzinājums
pētījuma sākumā un pētījuma beigās**

10. attēlā redzams, kā bērniem ir bagātinājies vārdu krājums mācību gada garumā, bērnu runā ir aktivizējušies daudz darbības vārdu, kuri attiecas uz dārzeņu augšanu un gatavošanu, jo paši iesaistījās salātu gatavošanā, kuras laikā tika uzsvērti darbības vārdi, kas kurā brīdī tiek darīts. Katru dienu tika izrunāta dienas ēdienkarte, bērni nosauc, kādas sastāvdaļas tiek liktas, piemēram, dārzeņu zupā, kas tiek darīts ar dārzeņiem, līdz tā tiek pasniegta. Sākumā bērni bija nedroši, bet pētījuma beigās paši bez palīdzības spēja izstāstīt, ko pavāres dara, lai pasniegtu brokastis, pusdienas un vakariņas.

Nosakot īpašības vārdu lietojumu, redzams, ka tie tiek izmantoti ievērojami vairāk nekā mācību gada sākumā, bērni raksturo dārzeņus ar dažādiem īpašības vārdiem, kuri nosaka, gan formu, gan krāsu un garšu.

2. tēma – mājdzīvnieki. Bagātinot un aktivizējot bērnu runā dažādu vārdšķiru vārdus, par tēmu dārzeņi, tika izmantotas vairākas didaktiskās rotaļas: “Mazuļi”, “Kur tas rodas?”, “Eglīte”, “Kā mazuļi?”, “Liekais vārds”, “Dzejas brīdis”, “Divreiz izteiktais vārds”, “Kāds

sakars?”, “ Par ko es domāju?”, vairākas no tām tika piedāvātas atkārtoti. 2018. gada novembrī bērni tiek pārbaudīti atkārtoti, izmantojot tās pašas priekšmetu kartītes, ar kurām vārdu krājums tika pārbaudīts pētījumu uzsākot – suns, kaķis, gov, zirgs, aita, cūka, kaza, trusis (sk.4.2. pielikumu). 15., 16. un 17. tabulā tiek atzīmēts bērnu lietvārdu, darbības un īpašības vārdu lietojums gan 2018.gada aprīlī, gan 2018. gada novembrī, kā arī 11. attēlā lietoto darbības vārdu un īpašības vārdu skaits.

15. tabula. Lietvārdu lietojums bērnu runā salīdzinājums pētījuma sākumā un pētījuma beigās

Bērna vārds	Darbības vārdi	
	Pētījuma sākumā	Pētījuma beigās
Rebeka	Suns, kaķis, zirgs, gov	Suns, kaķis, zirgs, gov, kaza, aita, cūka, trusis
Loreta	Suns, kaķis, zirgs, trusis	Suns, kaķis, zirgs, gov, trusis, aita, cūka
Ričards	Suns, kaķis, zirgs, cūka, gov	Suns, kaķis, zirgs, cūka, gov, aita, trusis, kaza
Arsēnijs	Suns, kaķis, zirgs, gov	Suns, kaķis, zirgs, gov, aita, kaza, trusis
Harija	Suns, kaķis, trusis	Suns, kaķis, zirgs, trusis, cūka, gov, aita

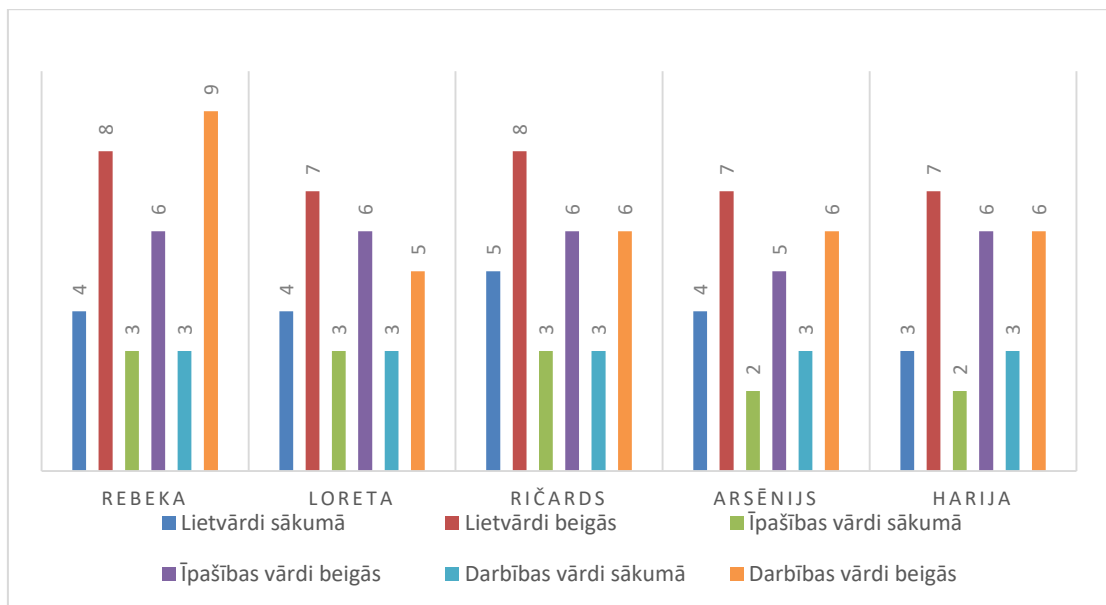
16. tabula. Darbības vārdu lietojums bērnu runā salīdzinājums pētījuma sākumā un pētījuma beigās

Bērna vārds	Darbības vārdi	
	Pētījuma sākumā	Pētījuma beigās
Rebeka	guļ, ēd, dzer	guļ, ēd, dzer, lec, ņaud, rej, skrien, blēj, rok
Loreta	guļ, ēd, rej	guļ, ēd, rej, lok, lec
Ričards	ēd, skrien, lec	guļ, ēd, skrien, lec, iet, stāv
Arsēnijs	guļ, ēd, lec	guļ, ēd, lec, skrien, iet, stāv
Harija	guļ, ēd, skrien	guļ, ēd, rej, skrien, ņaud, rej

17. tabula. Īpašības vārdu lietojums bērnu runā salīdzinājums pētījuma sākumā un pētījuma beigās

Bērna vārds	Īpašības vārdi	
	Pētījuma sākumā	Pētījuma beigās
Rebeka	pūkains, draudzīgs, skaists	pūkains, draudzīgs, skaists, liels, mazs, balts
Loreta	mīksts, labs, liels	mīksts, labs, liels, pūkains, raibs, melns

17.tabulas turpinājums		
Ričards	draudzīgs, paklausīgs, mīksts	draudzīgs, paklausīgs, mīksts, mazs, liels, ragains
Arsēnijs	mazs, labs	mazs, labs, mīļš, pūkains, draudzīgs
Harija	pūkains, draudzīgs	pūkains, draudzīgs, liels, mazs, skaists, raibs

11.attēls. Bērnu darbības un īpašības vārdu skaita salīdzinājums pētījuma sākumā un pētījuma beigās

11. attēlā redzams, kā bērniem ir bagātinājies vārdu krājums mācību gada garumā, bērnu runā ir aktivizējušies daudzi darbības vārdi, kuri attiecas uz mājdzīvnieku pārvietošanās darbībām un valodu. Tā kā lielākā daļa bērnu dzīvo pilsētā un daži bērni ir redzējuši tikai suņus un kaķus, arī tādēļ viņiem bija grūti nosaukt un raksturot mājdzīvniekus. Netālu no bērnudārza teritorijas, pļavās bieži ir redzamas govīs, zirgi un kazas, kuras aplūkojam pastaigas laikā. Tika skatīti video par mājdzīvniekiem un raksturotas gan to īpašības, gan arī nosauktas darbības, kuras tie veic.

Nosakot īpašības vārdu lietojumu, redzams, ka tie tiek izmantoti ievērojami vairāk nekā mācību gada sākumā, bērni raksturo mājdzīvniekus ar dažādiem īpašības vārdiem, kuri nosaka – rakstura īpašības un raksturo katra mājdzīvnieka izskatu.

3. tēma – rotaļlietas. Bagātinot un aktivizējot bērnu runā dažādu vārdšķiru vārdus, par tēmu rotaļlietas, tika izmantotas vairākas didaktiskās rotaļas: “Ko tu dabūji?”, “Rotaļlietu veikals”, “Eglīte”, “Kas kuram ir rokās?”, “Liekais vārds”, “Dzejas brīdis”, “Divreiz izteiktais vārds”, “Kāds sakars?”, “Brīnummaisīņš”, vairākas no tām tika piedāvātas atkārtoti. 2018. gada novembrī bērni tiek pārbaudīti atkārtoti, izmantojot tās pašas priekšmetu kartītes, ar kurām vārdu krājums tika pārbaudīts pētījumu uzsākot – bumba, lācis, šupuļzirdziņš, mašīna, puzzle,

lāpstiņa, lelle, grabulītis (sk. 4.3. pielikumu). 18. 19. un 20. tabulā tiek atzīmēts bērnu lietvārdu, darbības un īpašības vārdu lietojums gan 2018.gada aprīlī, gan 2018. gada novembrī, kā arī 12. attēlā lietoto lietvārdu, darbības vārdu un īpašības vārdu skaits.

**18. tabula. Lietvārdu lietojums bērnu runā salīdzinājums
pētījuma sākumā un pētījuma beigās**

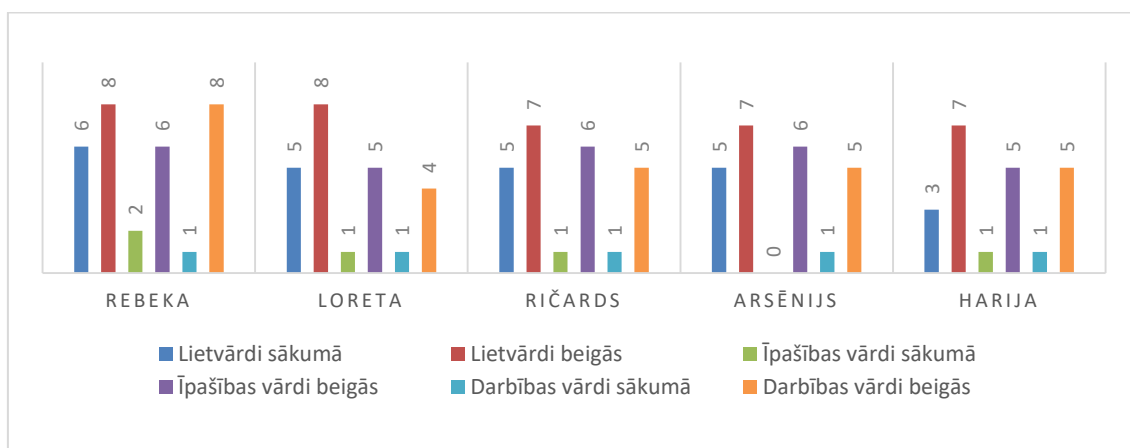
Bērna vārds	Lietvārdi	
	Pētījuma sākumā	Pētījuma beigās
Rebeka	Bumba, lelle, lācis, mašīna, lāpsta, puzzle	Bumba, lelle, lācis, mašīna, lāpsta, puzzle, grabulis, zirdziņš
Loreta	Bumba, lelle, lācis, mašīna, lāpsta	Bumba, lelle, lācis, mašīna, lāpsta, puzzle, grabulis, zirdziņš
Ričards	Bumba, lelle, lācis, mašīna, lāpsta	Bumba, lelle, lācis, mašīna, lāpsta, puzzle, zirdziņš, grabulis
Arsēnijs	Bumba, lelle, lācis, mašīna	Bumba, lelle, lācis, mašīna, lāpsta, puzzle, zirdziņš
Harija	Bumba, lelle, lācis	Bumba, lelle, lācis, mašīna, lāpsta, zirdziņš, puzzle

**19. tabula. Darbības vārdu lietojums bērnu runā salīdzinājums
pētījuma sākumā un pētījuma beigās**

Bērna vārds	Darbības vārdi	
	Pētījuma sākumā	Pētījuma beigās
Rebeka	spēlējas	Spēlējas, šūpojs, ripina, grabina, liek, kārto, brauc, rok
Loreta	spēlējas	Spēlējas, kārto, ripina, met
Ričards	spēlējas	Spēlējas, šūpojas, ripina, brauc, vizina
Arsēnijs	spēlējas	Spēlējas, ripina, vizina, brauc, rok
Harija	spēlējas	Spēlējas, ģērbj, vizina, grabina, auklē

**20. tabula. Īpašības vārdu lietojums bērnu runā salīdzinājums
pētījuma sākumā un pētījuma beigās**

Bērna vārds	Īpašības vārdi	
	Pētījuma sākumā	Pētījuma beigās
Rebeka	cietas, mīkstas	cietas, mīkstas, lielas, mazas, raibas, skaistas
Loreta	mīļas	mīļas, pūkainas, apaļas, cietas, mīkstas
Ričards	labas	labas, mīkstas, cietas, lielas, mazas, krāsainas
Arsēnijs	nenosauc nevienu vārdu	cietas, mīkstas, mazas, lielas, raibas, pūkainas
Harija	mīļas	mīļas, pūkainas, lielas, mazas, krāsainas

12.attēls. Bērnu darbības un īpašības vārdu skaita salīdzinājums pētījuma sākumā un pētījuma beigās

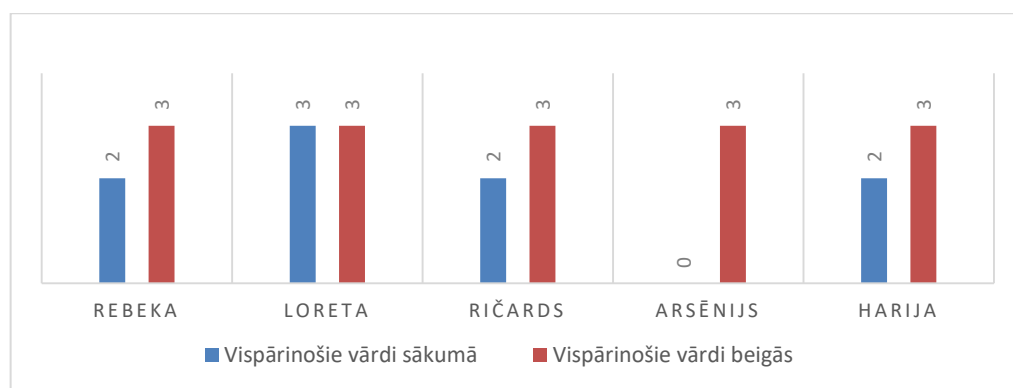
12. attēlā redzams, kā bērniem ir bagātīnājies vārdu krājums pētījuma laikā, bērnu runā ir aktivizējušies daudz darbības vārdus, kuri attiecas uz darbībām, kā rotaļiņas ar katru no rotaļlietām.

Nosakot īpašības vārdu lietojumu, redzams, ka tie tiek izmantoti ievērojami vairāk nekā mācību gada sākumā, bērni raksturo rotaļiņas ar dažādiem īpašības vārdiem, kuri nosaka, gan formu, gan krāsu.

4. tēma – vispārinošo vārdu lietojums. Bagātinot un aktivizējot bērnu runā vispārinošos lietvārdus, par tēmām dārzeni, mājdzīvnieki, rotaļiņas, tiek izmantotas visas minētās didaktiskās rotaļiņas (sk. 5. pielikumu) .

21. tabula. Vispārinošo vārdu lietojums bērnu runā salīdzinājums pētījuma sākumā un pētījuma beigās

Bērna vārds	Vispārinošie vārdi	
	Pētījuma sākumā	Pētījuma beigās
Rebeka	dzīvnieki, mantas	dārzeni, mājdzīvnieki, rotaļiņas
Loreta	mantas, dārzeni, dzīvnieki	dārzeni, mājdzīvnieki, rotaļiņas
Ričards	spēles, dzīvnieki	dārzeni, mājdzīvnieki, rotaļiņas
Arsēnijs	nenosauc nevienu vārdu	dārzeni, mājdzīvnieki, rotaļiņas
Harija	dzīvnieki, mantas,	dārzeni, mājdzīvnieki, rotaļiņas

**13.attēls. Bērnu vispārinošo vārdu skaita salīdzinājums
pētījuma sākumā un pētījuma beigās**

Vispārinošo lietvārdu lietojums tika iekļauts visās didaktiskajās rotaļās, tādēļ visi bērni tos ir apguvuši. Kā redzams 21. tabulā vispārinošais lietvārds ir nosaukts precīzi. Mācību gada sākumā bērni lietoja arī citus vārdus, piemēram, mājdzīvniekus nosaucot par dzīvniekiem, vai rotaļlietas par mantām.

Darbojoties ar didaktiskajām rotaļām, aktīvais bērnu vārdu krājums pamazām pieaug. Visas vārdšķiras bērni apgūst aktīvi līdzdarbojoties dažādās didaktiskajās rotaļās un vingrinājumos. Pieaugušajiem ar bērnu ikdienā ir daudz jārunā par apkārt esošām lietām, parādībām, jāizskaidro viss, kas bērnu interesē. Jālasa pasakas, dzejoļi un jādzied dziesmas, ar bērnu jārunā lēnu un skaidri, tad bērnu vārdu krājums bagātināsies ar visām vārdšķirām. Jāļauj bērnam izteikties, ja tas nepieciešams neuzkrītoši izlabot kļūdas, kuras radušās izrunājot jaunus vārdus, vai veidojot teikumu.

Svarīgi regulāri bērniem ir vingrināt pirkstu muskulatūru, dažādās pirkstu rotaļās un darbojoties ar sīkiem priekšmetiem. Tikpat svarīgi ikdienā vingrināt runas aparātu, veicot dažādus elpošanas un artikulācijas vingrinājumus.

Pētījums pierāda, ka bērnu valoda bagātinās, veidojot valodas rosinošu vidi grupā, izmantojot dažādas didaktiskās rotaļas un vingrinājumus, visas dienas gaitā. Bērniem jāpiedāvā rotaļas, kuras atbilst bērna vecumam un pieredzei, ir interesantas, saistošas. Skolotājam jāpārzina rotaļu veidi un iedarbība uz bērna valodas un runas attīstību, jāpāriet no vieglākām rotaļām uz sarežģītākām.

Laika posmā no 2018.gada aprīļa līdz 2018. gada novembrim visiem bērniem ir vērojamas pozitīvas izmaiņas vārdu krājuma apjomā.

- Pārbaudot pavasarī bērnus, pieciem bērniem bija ievērojamas valodas grūtības, viņi atbildes veidoja ar vienu vārdu. Pieciem bērniem bija vidējs vārdu krājuma apguves līmenis, bērni runāja vienkāršos nepaplašinātos teikumos, lietojot ikdienā lietojamus darbības vārdus un īpašības vārdus.

- Pētījuma laikā bērnu runa kļuvusi skaidrāka, bagātāka ar īpašības vārdiem, darbības vārdiem un vispārinošajiem lietvārdiem. Bērni prot labāk aprakstīt, raksturot dažādas lietas, izmantojot īpašības vārdus, prot atbildēt uz jautājumiem ar paplašinātiem teikumiem.
- Pavasarī izmantojot didaktiskās rotaļas, kurās jāgrupē dažādi priekšmeti, jānosauc kurš ir lieks, un kāpēc tas ir lieks, nosaucot pārējos priekšmetus ar vienu vispārinošu lietvārdu, bērniem sagādāja lielas grūtības. Pavasarī šīs rotaļas bērniem sagādāja lielu prieku. Vispārinošos vārdus bija izprartuši visi bērni, paši izdomāja vārdu virknes un uzdeva viens otram.
- Bērnu vārdu krājums ir paplašinājies un uzlabojies, ar Arsēniju un Hariju jāturpina strādāt individuāli, lai nostiprinātu apgūtos vārdus, bagātinot bērnu vārdu krājumu ar jauniem vārdiem, īpašu uzmanību pievēršot bērnu pareizu skaņu izrunai.

Secinājumi

Pētījuma ietvaros darba autore nonāk pie šādiem secinājumiem:

1. Valoda tiek skatīta, kā zīmju sistēma: skaņa, vārds, teikums, teksts. Bērna runa attīstās pakāpeniski – apgūstot skaņas, tiek veidots vārds, pakāpeniski tas tiek attiecināts uz konkrētu priekšmetu.

2. Bērna runa veidojas komunikācijā ar pieaugušo un vienaudžiem.

3. Vārdu krājums strauji pieaug, jo pilnveidojas fiziskā attīstība, bērns attālinās no pieaugušajiem un sāk pētīt tuvāko un tālāko apkārtni, kas veicina strauju vārdu krājuma pieaugumu.

4. Bērna intelektuālā attīstība ir saistīta gan ar iedzimtību, gan ar apkārtējās vides ietekmi. Liela nozīme ir pozitīvai atmosfērai.

5. Trīs līdz četrgadīgi bērni mācās rotaļāties, rotaļas ir vārdu krājuma veicinātājas. Pirmsskolas vecumā bērnam ir nepieciešams tāds vārdu krājums, lai viņš varētu komunicēt ar vienaudžiem (lomu rotaļu attīstība) un spētu uztvert daiļdarbus.

6. Didaktiskā rotaļa vingrina bērnu domāšanu, atmiņu, uzmanību, iztēli, vērīgumu, atjautību. Kā līdzeklis vārdu krājuma sekmīgai apgūšanai tiek izmantotas didaktiskās rotaļas, kurās bērni apgūst: krāsas, formu, materiāla īpašības, telpiskās attiecības, skaitliskās attiecības, augus, dzīvnieku u.c. nosaukumus.

7. Didaktisko rotaļu mērķis ir sniegt prieku kopīgās darbībās, attīstīt un nostiprināt savas spējas. Ar didaktiskajām rotaļām bērns attīsta koncentrēšanās spējas un domāšanas procesus, attīsta iztēli, pilnveido priekšstatus par apkārtējo vidi, apgūst prasmi ievērot noteikumus.

8. Organizējot didaktiskās rotaļas, bērnos jārosina vēlme darboties. Noteikumiem, uzdevumu sarežģītības pakāpei ir jābūt piemērotam katra bērna attīstības līmenim un spējām. Bērns jaunās lietas sasaista ar jau zināmajām, lai tās paplašinātu.

9. Pārbaudot bērnu vārdu krājumu, var secināt, ka tas ir ļoti atšķirīgs. Lielākai daļai tas ir vidējs. Empīriskais pētījums pierādīja, ka didaktiskās rotaļas ir veids kā pedagogi var veicināt bērnu vārdu krājuma bagātināšanos.

Darba autore uzskata, ka mērķis: teorētiski un praktiski izzināt vārdu krājuma bagātināšanas iespējas didaktiskajās rotaļās jaunākajā pirmsskolas vecuma bērniem ir sasniegts izvirzītie uzdevumi īstenoti. Izvirzītā hipotēze: bērnu vārdu krājums tiks paplašināts, ja skolotājs izzinās bērnu vārdu krājuma attīstības līmeni un izmantos didaktiskās rotaļas bērniem aktīvi līdzdarbojoties ir pārbaudīta un apstiprinājusies.

Izmantotā literatūra un informācijas avoti

1. Apele, A. (1982). *Runas māksla*. Rīga: Zvaigzne.
2. Bakisa, A., Romēns, K. (1997). *Rotaļas ar bērnu vecumā no 1 dienas līdz 6 gadiem*. Rīga: Alberts XII.
3. Bergen, D., (1998). *Play as a Medium for Learning and Development*. Olney: Association for Childhood Education International. Pieejams: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED421252.pdf>
4. Brice, B. (2011). *Skaņu pasakas un ritma rotaļas*. Rīga: Zvaigzne ABC.
5. Boša, B. (1989). *Bērnu runas aktivizēšana bērnudārzā*. Rīga: RSKCI
6. Boša, B., Cīrule, V. (1996). *Darba plānošana pirmsskolas iestādē*. Rīga: Mācību Apgāds
7. Dzintere, D., (1984). *Rotaļa un darbs bērnudārzā*. Rīga: Zvaigzne.
8. Dzintere, D., Augstkalne, D. (2009). Bērna komunikācija rotaļā. *Bērna valoda jaunradē un rotaļās*. Rīga: Izglītības soļi, 106. – 215. lpp.
9. Dzintere, D., Stangaine, I. (2005). *Rotaļa – bērna dzīvesveids*. Rīga: RaKa
10. Ezera, L. (1998). *Vārdu krājuma paplašināšanas iespējas bērniem ar dzirdes traucējumiem*. Rīga: Mācību apgāds NT
11. Freiberga, I. (2009). Bērna valoda un jaunrade. *Bērna valoda jaunradē un rotaļās*. Rīga: Izglītības soļi, 49. – 68. lpp.
12. Golubina, V. (2007). *Pirmsskolas pedagoga rokasgrāmata*. Rīga: Izglītības soļi
13. Hadaņonoka, I., Hadaņonoka, L. (2014). *Kā raisās valodiņa*. Rīga: N.I.M.S.
14. Hadaņonoka, I., Hadaņonoka, L., Staļģe, L., Merirande, R. (1999). *Kā raisās valodiņa?* Rīga: Rasa ABC.
15. Hansena, K. A., Kaufmane R. K., Saifers, S. (1998). *Izglītība un demokrātijas kultūra: bērnības pieredze*. Rīga: Sorosa fonds.
16. Irbe, A., Lindenberga, S. (2015). *Bērns runāt mājās ģimenē*. Rīga: RaKa
17. Kalniņa, V., Skrube, Dz. (1983). *Pirmsskolas vecuma bērnu runas attīstīšanas metodika*. Rīga: Zvaigzne
18. Kļaviņa, S. (1997). *Valodas daba*. Lielvārde: Lielvārds
19. Krēgere-Medne, G. (2009). Bērna emocionālā un valodas attīstība. Pieejams: <http://www.gimenei.lv/lv/entry.php?id=149>
20. Kūle, M., Kūlis, R. (1998). *Filosofija*. Rīga: Zvaigzne ABC
21. *Latviešu literārās valodas vārdnīca* (1987). Rīga: Zvaigzne
22. *Latviešu literārās valodas vārdnīca* (1996). Rīga: Zvaigzne

23. *Latviešu valodas vārdnīca* (1998). Rīga: Avots
24. Lieģeniece, D. (1992). *Kopveseluma pieeja audzināšanā*. Rīga: RaKa
25. Lieģeniece, D. Nazarova, I. (1999). *Veseluma pieeja valodas apguvē*. Rīga: RaKa
26. Lūse, J., Miltiņa, I., Tūbele, S. (2012). *Logopēdijas tetminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga: RaKa
27. Ļubļinska, A. (1979). *Bērnu psiholoģija*. Rīga: Zvaigzne
28. MacKay, M. (2007). *Vocabulary Development. Activities and Games for Early Learners: Early Childhood*. Pieejams: <https://books.google.com/books?isbn=1425801439>
29. Markus, D. (2003). *Bērna valoda: no pirmākliedziena līdz pasakai*. Rīga: Rasa ABC
30. Markus, D. (2007). *Bērns runā kultūras pasaulē*. Rīga: Rasa ABC
31. Miltuze, A. (2015). *Indivīda attīstība. Psiholoģija 1*. Rīga: Zvaigzne ABC
32. Mendziņa, Dz. (2004). *Vārds. Doma. Runa*. Rīga: Solvita
33. Miltiņa, I. (2008). *Skolotāja logopēda darba mape*. Rīga: RaKa
34. Miltiņa, I. (2005). *Skaņu izrunas traucējumi*. Rīga: RaKa
35. Nikiforovs, O. (2014). *Pirmsskolas vecuma bērnu intelektuālo spēju diagnostika*. Rīga: RaKa
36. Nītiņa, D. (2007). *Valodniecības jautājumi*. Rīga: RTU
37. *Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca* (2000). Rīga: Zvaigzne ABC
38. *Pirmsskolas izglītības mācību satura programma* (2012). Rīga: Valsts izglītības satura centrs
39. Pļaveniece, M., Škuškovnika, D. (2002). *Sociālā psiholoģija pedagogiem*. Rīga: RaKa
40. *Psiholoģijas vārdnīca* (1999). Rīga: Mācību grāmata
41. Rotaļas bērnudārzā. *Didaktisko rotaļu un kustību rotaļu krājums* (1970). Rīga: Zvaigzne
42. Rudzīte, D. (2008). Valoda pirmsskolas vecumā. Saruna ar logopēdi A. Vabali. *Mans Mazais*, Nr.3, 56. – 57. lpp.
43. Runce, Dz. (2015). Vecāki, sarunājieties ar saviem bērniem.
Pieejams: http://www.plavniekkalnaskola.lv/index.php?option=com_content&view=article&id=68&Itemid=82
44. Rūķe-Draviņa, V. (1982). *No pieciem mēnešiem līdz pieciem gadiem*. Stokholmā
45. Silverman, R. D., Hartranft, A. M. (2014). *Developing Vocabulary and Oral Language in Young Children*. Pieejams: <https://books.google.com/books?isbn=1462517889>
46. Smita, K., Strika, L. (1998). *Mācīšanās traucējumi no A līdz Z*. Rīga: RaKa
47. Sorokina, A. (1979). *Intelektuālā audzināšana bērnudārzā*. Rīga: Zvaigzne

48. Stangaine, I. (2014). *Pirmsskolas vecuma bērnu dialogrunas attīstība rotaļās*.
Pieejams: http://www.rpiva.lv/pdf/prom/is_darbs.pdf
49. Svence, G. (1999). *Attīstības psiholoģija*. Rīga: Zvaigzne ABC
50. Tactic, (2015). *Galda spēle. Bērnu alias*. Somija: Tactic Games Oy.
51. Tūbele, S. (2002). *Skolēna runas attīstības vērtēšana*. Rīga: RaKa
52. Tūbele, S., Lūse, J. (2004). *Ja skolēns raksta nepareizi...* Rīga: RaKa
53. Udaļcova, J. (1983). *Didaktiskās spēles un rotaļas pirmsskolas vecuma bērnu mācīšanās un audzināšanā*. Rīga: Zvaigzne.
54. Vigotskis, Ļ. (2002). *Domāšana un runa*. Madona: EVE.
55. *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca* (2007). Rīga: LU LVL.
56. Viļuma, S. (2015). *Knaģīšu spēles*. Rīga: RaKa.
57. Zelmenis, V. (2000). *Pedagoģijas pamati*. Rīga: RaKa.
58. Žukovs, L. (1997). *Ievads pedagoģijā*. Rīga: RaKa.
59. Бондаренко, А. К. (1991). *Дидактические игры в детском саду*. Москва: Просвещение
60. Бородич, А.М. (1981). *Методика развития речи детей*
Pieejams: http://pedlib.ru/Books/5/0174/5_0174-1.shtml
61. Дрягунова, В. А. (1981). *Дидактические игры для ознакомления дошкольников с растениями*. Москва: Просвещени
62. Ивановна, К. А. (2017). *Как развить у ребенка правильную и грамотную речь*.
Pieejams:
<http://открытыйурок.рф/%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%8C%D0%B8/603087/>
63. Селивановская, Г. Л. (2010). *Играем и развиваем речь книга- раскраска для подготовки к школе Вы и ваш ребенок* Издательский дом. Питер 79с
64. Тихеева, Е.И. (1981). *Развитие речи детей (раннего и дошкольного возраста)*. Москва. Pieejams: http://pedlib.ru/Books/2/0320/2_0320-1.shtml
65. Эльконин, Д. Б. (1989). *Избранные психологические труды*. Москва. Pieejams: <http://psychlib.ru/mgppu/eit/EIT-001-.HTM>

Pielikumi

1.pielikums. Valodas un runas skaidrojums dažādās vārdnīcās	72
2. pielikums. Latviešu valodas mācību saturs, vecumposmam 3 – 4 gadi.....	73
3. pielikums. Dažādu autoru skaidrojums par terminu rotaļa.....	74
4. Pielikums. Vārdu krājuma izpētes materiāli	
4.1. Dārzeni.....	75
4.2. Mājdzīvnieki.....	75
4.3. Rotaļlietas.....	76
5.pielikums. Rotaļās izmantotie uzskates līdzekļi	
5.1. pielikums. Didaktiskās rotaļas “Kur tas rodas?” uzskates kartītes.....	77
5.2. pielikums. Didaktiskās rotaļas “Raženais dārzs” uzskates kartītes.....	78
5.3. pielikums. Didaktiskās rotaļas “Kā mazuļi?” uzskates kartītes.....	79
5.4. pielikums. Didaktiskās rotaļas “Mazuļi” uzskates kartītes.....	80
6.pielikums. Rotaļas vārdu krājuma paplašināšanai	
6.1. pielikums. Didaktiskās rotaļas ar priekšmetu kartītēm.....	81
6.2. pielikums. Didaktiskās rotaļas ar priekšmetiem.....	82
6.3. pielikums. Vārdu didaktiskās rotaļas.....	83

Pielikumi

1. pielikums. Valodas un runas skaidrojums dažādās vārdnīcās

Vārdnīca	Valoda	Runa
Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca (2007, 146,187)	Zīmju sistēma, ko lieto, lai sazinātos un fiksētu informāciju. Domu un jūtu izpausme skaņās un vārdos. Skaņu un leksiski gramatisko līdzekļu sistēma, kas ir domu izteikšanas un sazināšanās līdzeklis. Īpašs sistēmas veids, kam piemīt savi raksturīgi izteiksmes līdzekļi.	Valodas, kā potenciāli cilvēka apziņā esošas abstraktas zīmju sistēmas konkrēta izpausme tekstā mutvārdu ar maņu orgāniem uztveramā veidā. Runā valodas līdzekļus izmanto cilvēku saziņai sabiedrībā. Ar runu saprot gan pašu runāšanu, runātā teksta radīšanas procesu, gan šī procesa rezultātu
Latviešu valodas vārdnīca (1998,682, 839)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Zīmju sistēma, ko lieto, lai sazinātos, fiksētu informāciju. 2. Skaņu un leksikas līdzekļu sistēmas, kas ir domu izteikšanas un salīdzināšanas līdzeklis. 3. Īpašs šīs sistēmas veids, kam piemīt savi raksturīgi izteiksmes līdzekļi. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Artikulētu skaņu veidošana; runāšana; teksta veidošana runāšanas procesā. 2. Tas, ko runā, runātais teksts (parasti publiski uzstājoties)
Psiholoģijas vārdnīca (1999, 125, 150)	Vēsturiski kulturāli izveidota zīmju sistēma, kas kalpo kā cilvēka saskarsmes līdzeklis. Valoda pastāv divās formās: kā kods (nosacīta zīmju sistēma) un kā runa (koda realizācijas iespējas	Vēsturiski izveidojusies cilvēku saziņas forma ar valodas starpniecību, domu formulēšana un izteikšana. Runas veidi – mutiskā (skaņas), rakstiskā un žestu, no kuriem katrs satur savas komunikatīvās īpašības.
Pedagoģisko terminu skaidrojošā vārdnīca (2000, 150, 184)	Zīmju sistēma, ko lieto, lai sazinātos, izteiktu domas, fiksētu informāciju, izglītības sistēmā – zināšanu sniegšanas un apgūšanas līdzeklis.	Runāšana, teksta veidošana, domu izteikšana saziņas procesā. Vēsturiski izveidojusies saziņas forma, kuras līdzeklis ir valoda (artikulēta runa; dialogiskā runa, monoloģiskā runa).
Latviešu literārās valodas vārdnīca (1987, 716) Latviešu literārās valodas vārdnīca (1996, 280)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Artikulētu zīmju sistēma-cilvēku sazināšanās un domāšanas līdzeklis. 2. Skaņu un leksiski gramatisko līdzekļu sistēmai, kas kopīga tautībai. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kāda satura, temata izklāsts, ar valodas skaniskajiem līdzekļiem; 2. Specifiska cilvēku darbības, ko veic ar valodas skaniskajiem līdzekļiem un kas nodrošina sakarus starp cilvēkiem.

2. pielikums. Latviešu valodas mācību saturs, vecumposmam 3 – 4 gadi
(Pirmsskolas izglītības mācību satura programma, 2012, 11 – 14)

Mācību saturs	Jau dara	Vēl mācās
Klausīšanās:	Ar interesi klausās daiļdarbu. Saklausa un atšķir īsus un garus vārdus, līdzīgi skanošus vārdus. Saklausa pirmo skaņu vārdā.	Uztvert dažādas daiļdarba noskaņas. Regulēt balss tembru, skaļumu. Saklausīt doto skaņu vārdā. Diferencēt pēc dzirdes patskaņus. Mīnēt asociatīvas mīklas.
Runāšana	Pareizi izrunā visas skaņas. Lieto lietvārdus, kas nosauc cilvēkus, Latvijā sastopamus dzīvniekus, augus. Lieto darbības vārdus, kas apzīmē priekšmetu un dabas objektu īpašības, piemēram, formu, krāsu. Lieto apstākļa vārdus, kas norāda vietu un laiku. Lieto norādāmos un piederības vietniekvārdus atbilstoši situācijai. Saskaņo vārdus dzimtē, skaitlī, locījumā. Nosauc ilustrācijās redzamo. Runā lieto vienkāršus teikumus. Jautā to, kas interesē. Deklamē īsus dzejoļus. Skaita skaitāmpantus. Atbild uz jautājumiem par to, ko redz, dzird, dara. Pauž savu attieksmi par tēlu rīcību. Regulē balss skaļumu, runas tempu.	Lietot darbības vārdus, kas saistīti ar norisēm dabā, laika ritējumu. Lietot īpašības vārdus, kas raksturo cilvēku un viņa rīcību. Veidot īpašības vārdu salīdzināmās pakāpes. Raksturot literāros varoņus. Sacerēt aprakstošās mīklas par dotajiem priekšmetiem. Atstāstīt dzirdētu tekstu. Turpināt cita iesākto stāstījumu. Izteikt savu attieksmi pret dzirdēto, redzēto, piedzīvoto. Stāstīt par attēlu sērijām, dzirdēto tekstu. Pamatot savu apgalvojumu.
Lasīšana	Ir interese par pasakām, to varoņiem. Jautā par ilustrācijās redzamo un teksta saturu. Izturas saudzīgi pret grāmatu.	Atrast tekstā pazīstamus burtus. Ar pieaugušā palīdzību lasīt dažus īsus vārdus.
Rakstīšana	Darbojas ar dažādiem materiāliem, tin, aptin, vij, loka, sien, griež. Savieno punktus ar līniju, apvelk lielas kontūras. Aizsvītro, aizpunkto attēlu. Izrāda interesi par rakstītu tekstu.	Zīmēt un rakstīt norobežotā laukumā. Apvilkt daudzveidīgas kontūras.

3.pielikums. Dažādu autoru skaidrojums par terminu rotaļa

Nr.p.k.	Autors	Literatūras avots	Termina – rotaļa – skaidrojums
1.	D.Dzintere	Rotaļa un darbs bērnodārzā (1984, 15)	Rotaļa ir sociāla darbība, kas sabiedrībā izpilda noteiktas funkcijas – nodod apgūto sabiedrības pieredzi no vienas paaudzes otrai
2.	A. Ļubļinska	Bērnu psiholoģija (1979, 99)	Rotaļa ir aktīva forma, kādā bērns atspoguļo apkārtējo cilvēku dzīvi.
3.	A. Bakisa, K. Romēns	Rotaļas ar bērnu vecumā no 1 dienas līdz 6 gadiem (1997, 12)	Rotaļa liecina par bērna fizisko, psihisko un intelektuālo veselību. Tas ir labākais pamats mācīšanai, jo bērns mācās bez piepūles, pats to neapzinoties.
4.	D.Dzintere, I.Stangaine	Rotaļa – bērna dzīvesveids (2005, 17)	Rotaļa ir daudzfunkcionāla, kā kultūras fenomens tā bērnu attīsta, māca, audzina, socializē, uzjautrina, ārstē, pilnveido.
5.	V. Golubina	Pirmsskolas pedagoga rokasgrāmata (2007, 172)	Rotaļa ir darbība, ko veic, lai sagādātu prieku, izklaidēšanos, un kam parasti ir raksturīga iztēlē radīta situācija un darbības objekti, kādu norišu, cilvēku, dzīvnieku atdarināšana.
6.		Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca (2000, 150)	Rotaļa – interesanta, izklaidējoša rakstura nodarbība laika īsināšanai, atpūtai, redzesloka paplašināšanai, pozitīvu attiecību veidošanai vai kādam noteiktam mācību mērķim. Svarīga mācīšanās darbība bērniem pirmsskolas un jaunākā skolas vecumā. Bērības būtiska sastāvdaļa. Bērna attīstības un audzināšanas pamatveids.

4. pielikums. Vārdu krājuma izpētes materiāli

4.1. pielikums. Dārzeņi (Tactic, galda spēle Alias kids)

4.2. pielikums. Mājdzīvnieki (Tactic, galda spēle Alias kids)

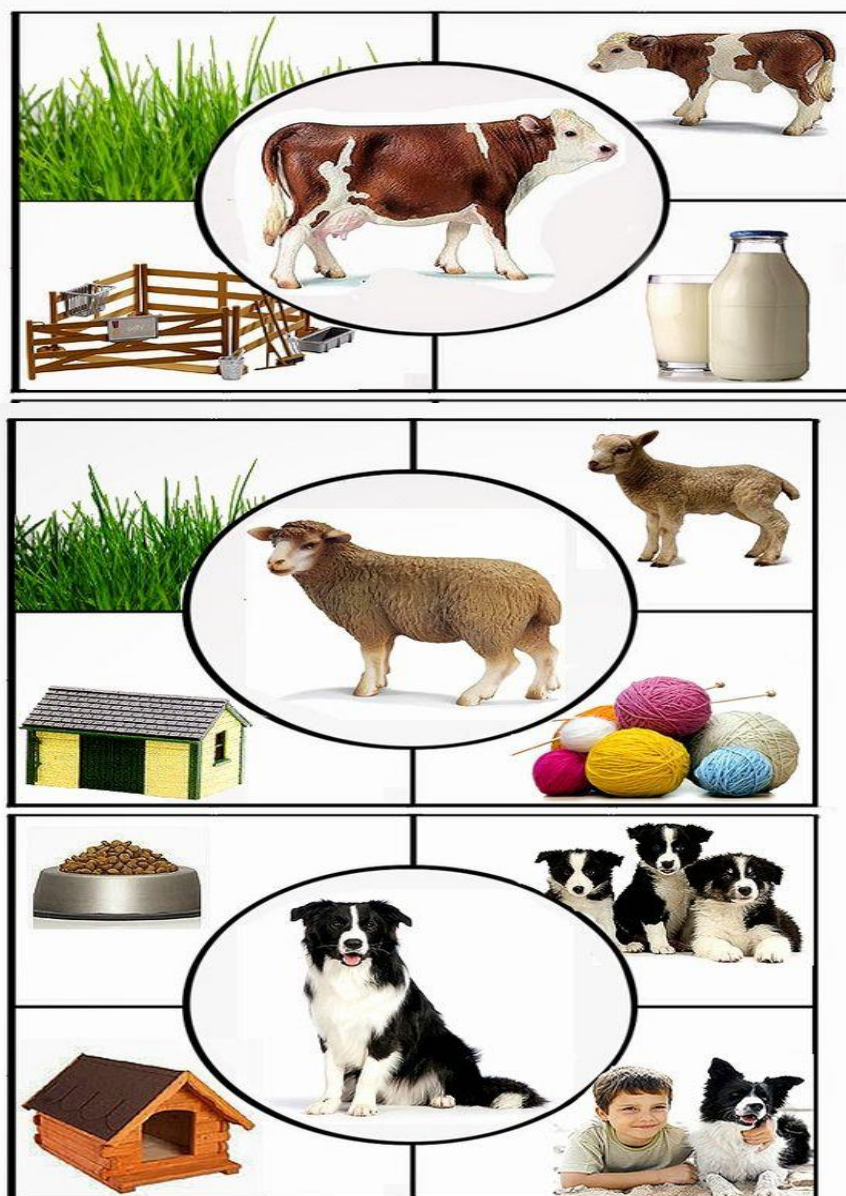

4.3. pielikums. Rotaļlietas (Tactic, galda spēle Alias kids)

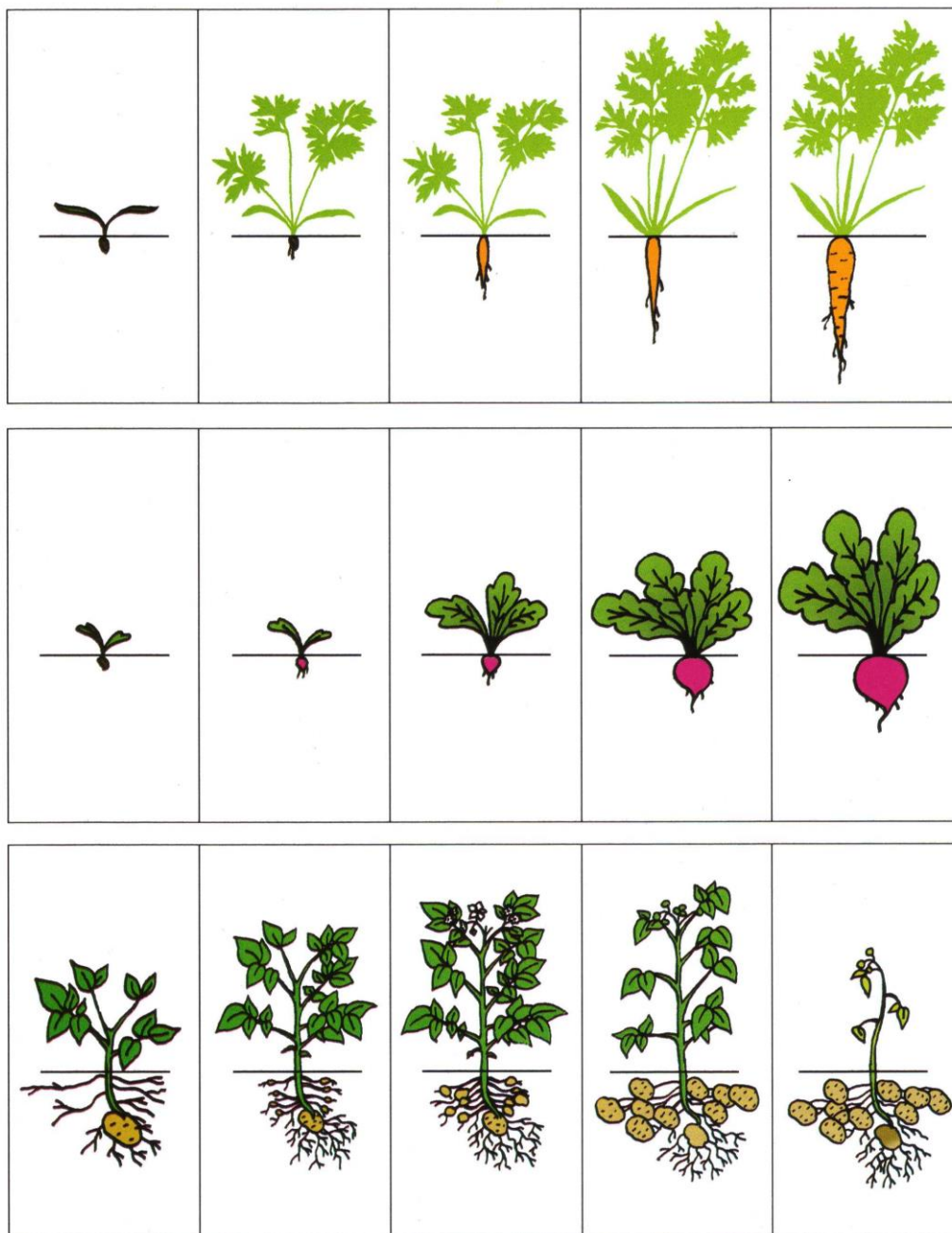
5. pielikums. Didaktiskajās rotaļās izmantotie uzskates līdzekļi

5.1. pielikums. Didaktiskās rotaļas “Kur tas rodas?” uzskates kartītes

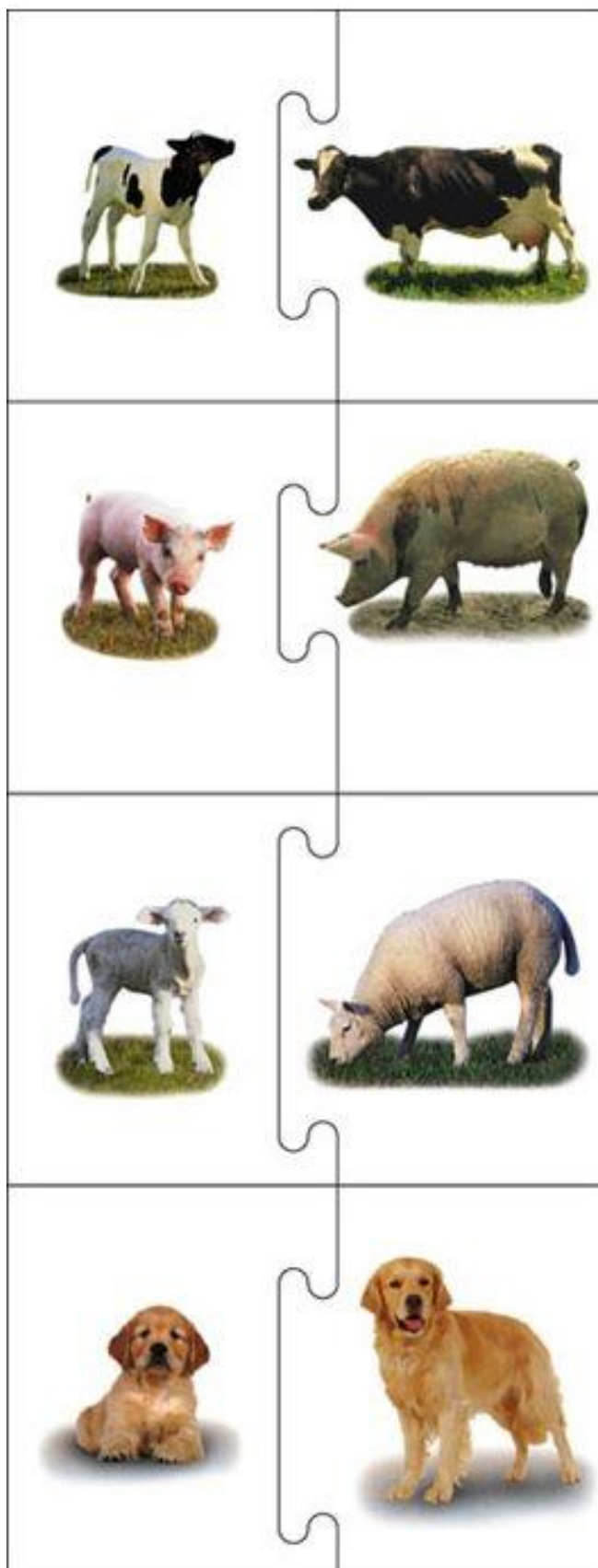

5.2. pielikums. Didaktiskās rotaļas “Raženais dārzs” uzskates kartītes

RAŽENĀIS DĀRZS

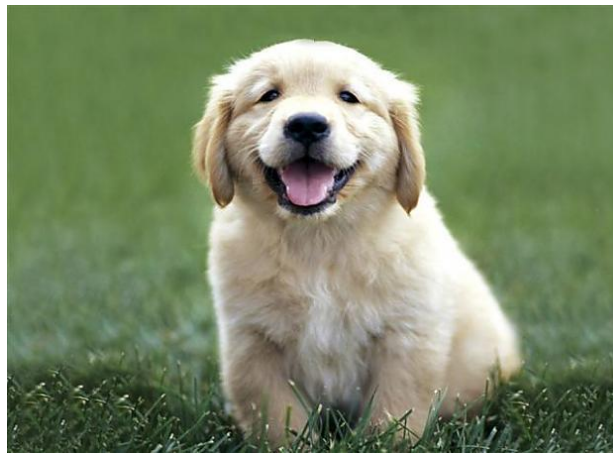

5. 3. pielikums. Didaktiskās rotaļas “Kā mazuļi?” uzskates kartītes

5.4. pielikums. Didaktiskās rotaļas “Mazuļi” uzskates kartītes

6. pielikums. Rotaļas vārdu krājuma paplašināšanai

6.1. Didaktiskās rotaļas ar priekšmetu kartītēm

“Mazuļi” (Udaļcova, 1983, 68)

Didaktiskais uzdevums. Iepazīstināt bērnus ar apkārtni. Nostiprināt bērnu atmiņā dzīvnieku mazuļu nosaukumus

Noteikumi: Katrs bērns pēc attēla saliek dzīvnieka mazuli (sivēnu, pīlēnu, kucēnu utt.) un nosauc to, nosauc arī to ķermeņa daļas.

“Kur tas rodas?” (Bakisa, Romēns, 1997, 132)

Didaktiskais uzdevums. Iepazīstināt bērnus ar dažādiem produktiem, kuri rodas no mājdzīvniekiem.

Skolotājs nosauc dažādus priekšmetus, un bērnam ir jāpasaka, kur tie rodas: pienu dod govys, vilnu dod aitas utt.

“Kā mazuļi” (Rotaļas bērnodārzā, 1970, 32)

Didaktiskais uzdevums. Iepazīstināt bērnus ar mājdzīvniekiem un to mazuļiem. Nostiprināt bērnu atmiņā mājdzīvniekus un mazuļu nosaukumus.

Skolotājs izdala bērniem kartītes, kurās attēloti dažādi mājdzīvnieki, suns, govys, kaķis utt.

Kartītes ar dzīvnieku mazuļu attēliem paliek skolotājai. Skolotāja saka, kaķēni ir bēdīgi, jo pazuduši! Kas ir viņu vecāki? "Kaķene", pareizi. Palīdzēsim kaķēniem atrast viņa vecākus! "Kuram tie ir?" Bērns, kuram ir kartīte ar kaķa attēlu, paceļ to un paņem sev kartīti ar kaķēniem, savieno tos. Rotaļa turpinās tik ilgi, kamēr visi mazuļi ir atraduši vecākus.

“Raženais dārzs” (Viļuma, 2015, 24)

Didaktiskais uzdevums. Iepazīstināt bērnus ar dārzeņu augšanas secību, radīt priekšstatu, kas nepieciešams dārzeņu augšanai.

Bērns vienā dobē izkārtu dārzeņa augšanas ceļu. Lasot stāstu, pieaugušais uzsver dārzeņa nosaukumu, izskatu. Pēc stāsta noklausīšanās bērns pieknaģē dobē dārzeņus augošā secībā. Pastāsta par dārzeņiem, kas nepieciešams, lai dārzeņi izaugtu.

“Darbīgais vilciens” (Viļuma, 2015, 16)

Didaktiskais uzdevums. Papildināt bērnu vārdu krājumu ar vispārinošiem lietvārdiem.

Laminēts vilciens ar trīs vagoniem, uz katra vagona priekšmetu kartīte ar – dārzeni, mājdzīvniekiem, rotaļlietām. Pie knaģiem piestiprināts attēls, kurā redzams dārzenis, mājdzīvnieks, rotaļlieta, bērniem pie katra vagona jāpiesprauž attiecīgs attēls un jānosauc vispārinošais lietvārds.

“Eglīte” (Autore)

Didaktiskais uzdevums. Pilnveidot bērnu vārdu krājuma apjomu un spēju grupēt pēc noteiktiem kritērijiem.

Sagatavota laminēta egle, uz knaģiem piestiprināti dažādi dārzeņi, rotaļlietas, mājdzīvnieki. Bērniem tiek dots uzdevums, piestiprināt pie egles attēlus, kuros redzami mājdzīvnieki, kuriem ir- aste, ragi utt.; dārzeņus, kuri ir-sarkani, oranži, zaļi utt; rotaļlietas ar kurām var darīt konkrētas manipulācijas.

6.2. Didaktiskās rotaļas ar priekšmetiem

“Ko tu dabūji?” (Rotaļas bērnodārzā, 1970, 27)

Didaktiskais uzdevums. Veicināt bērnu redzēt priekšmetu un tā īpašības, paplašināt vārdu krājumu un attīstīt runu.

Skolotājs atnes maisiņu ar rotaļlietām, izber tā saturu uz galda, aicina bērnus aplūkot tos un likt atpakaļ maisiņā. Katrs no bērniem izvelk rotaļlietu un pastāsta par to: kā to sauc, kādā krāsā ir rotaļlieta, kā ar to var spēlēties. Piemēram, tā ir bumbiņa, sarkanā krāsā. Bumbiņu var ripināt, mest un saķert un atsist pret grīdu. Skolotāja uzdod bērniem jautājumus un iesaista viņus sarunā.

“Rotaļlietu veikals” (Rotaļas bērnodārzā, 1970, 31)

Didaktiskais uzdevums. Sekmēt aktīvu darbošanos ar priekšmetiem, paplašinot vārdu krājuma apjomu.

Skolotājs kopā ar bērniem ierīko veikalu. Uz plaukta, saliek dažādas rotaļlietas, bumbu, lāci, lelli, mašīnas utt. Skolotāja atnāk uz veikalu un prasa: “Man, lūdzu, lelli ar sarkanu kleitu”, pārdevējs atrod rotaļlietu un padod pircējam. Bērni tālāk rotaļājas paši.

“Kas kuram ir rokās?” (*Rotaļas bērnodārzā, 1970, 32*)

Didaktiskais uzdevums. Bagātināt iztēli, domāšanu, paplašināt vārdu krājumu ar darbības vārdiem un īpašības vārdiem.

Šajā rotaļā skolotāja nostiprina bērnu priekšstatus par dārzeņiem, liek bērniem vingrināties to pareizā nosaukšanā.

Skolotāja aicina bērnus nostāties aplī un aizlikt rokas aiz muguras. “Šodien mēs skatīsimies nevis ar acīm, bet ar rokām un uzzināsim, kas kuram ir rokās.”

Skolotāja ieliek bērniem rokās dārzeņus, kuriem ir skaidri izteikta forma: burkāns, sīpols, biete utt.

Skolotāja saka: “Tie, kuriem ir burkāni, nāk (skrien, lec) pie manis!” Tā darbojoties, kamēr pie skolotājas pienākuši visi bērni.

Rotaļas beigās visi kopīgi nomazgā un cienājas ar dārzeņiem, nosaucot to īpašības, kā katrs garšo.

“Brīnumu maisiņš” (Бондаренко, 1991, 32)

Didaktiskais uzdevums. Veicināt iztēli, domāšanu, paplašināt vārdu krājumu ar darbības vārdiem un īpašības vārdiem.

Aktivizēt bērnu vārdu krājumu. Maisiņā salikti dažādi pazīstami priekšmeti, nelielas rotaļlietas (bumba, klucīts, lelle, karote, mīkstās rotaļlietas). Bērni pa vienam tausta priekšmetu un raksturo to, kāds tas ir pēc formas, lieluma, mīksts vai ciets utt., pārējie min. Vai pats bērns tausta un mēģina uzminēt, kas tas varētu būt par priekšmetu.

6.3. Vārdu didaktiskās rotaļas

“Liekais vārds” (*Bakisa, Romēns, 1997, 117*)

Didaktiskais uzdevums. Sekmēt domāšanu un iztēli, nostiprināt vispārinošo vārdu lietošanu.

Skolotājs nosauc bērnam vairākus priekšmetus, starp kuriem viens ir neiederīgs, piemēram, trīs dārzeņu un vienu puķi. Bērnam jāatrod neiederīgais vārds.

“Dzejas brīdis” (*Bakisa, Romēns, 1997, 120*)

Didaktiskais uzdevums. Bagātināt iztēli, domāšanu, paplašināt vārdu krājumu ar lietvārdiem, saskatīt sakarības.

Skolotājs piedāvā bērnam kādu īpašības vārdu, kas viņam jāpapildina, piemēram, liels kā?... zirgs; sarkans kā?... tomāts utt.

“Divreiz izteiktais vārds” (Bakisa, Romēns, 1997, 121)

Didaktiskais uzdevums. Aktivizēt atmiņu, iztēli, domāšanu, nostiprināt vispārinošo vārdu lietošanu.

Skolotājs vārdu rindā liek bērnam sešas vai septiņas priekšmetu kartītes, vienu no tiem divreiz. Viņa uzdevums ir vārdu rindā atrast to, kas izrunāts divreiz.

“Kāds sakars” (Bakisa, Romēns, 1997, 124)

Didaktiskais uzdevums. Veicināt atmiņu, iztēli, domāšanu, nostiprināt vispārinošo vārdu lietošanu.

Nosauciet bērnam četrus vārdus, kuriem ir zināms savstarpējs sakars, piemēram, četrus mājdzīvnieku, vai četrus dārzeņu nosaukumus. Viņa uzdevums ir šo sakarību atrast.

“Par ko es domāju?” (Bakisa, Romēns, 1997, 130)

Didaktiskais uzdevums. Bagātināt bērnu vārdu krājumu ar darbības vārdiem un īpašības vārdiem.

Skolotājs domā par kādu ikdienišķu priekšmetu. Tad bērns skolotājam uzdod dažādus jautājumus, uz kuriem atbild vienīgi ar “jā” un “nē”, līdz viņš atrod priekšmetu, par kuru domā skolotājs.

Pirkstu rotaļa “Skābēsīm kāpostus” (Miltiņa, 2008, 245)

Kāpostus mēs griežam /abas rokas saliektas elkoņos. Delnas pavērstas viena pret otru, tās kustina uz priekšu un atpakaļ/

Burkānus mēs rīvējam / kreisā roka ir “rīve”, veic kustības no augšas uz leju

Sāli virsū uzberam /abas rokas kaisa sāli, kustās visi pirksti/

Dzērvenes mēs pārkaisām /abu roku pirksti darbojas, imitējot “dzērveņu” iemešanu toverī/

Visu kopā samaisām /abas rokas saliektas elkoņos un vienlaikus maisa kāpostus/

Kāpostus mēs garšojam / šķipsnas tvērienā nogaršo kāpostus/

Gardi gan! / paglāsta ar vienu un otru delnu vēderu/

Virsū slogu uzliekam / Imitē akmens uzlikšanu kāpostiem

Lai rūgst! /labā roka veido plašu vēzienu/.

“Atrodi, par ko stāstīšu” (Дрязгунова, 1981, 13)

Didaktiskais uzdevums: Paplašināt vārdu krājumu ar darbības vārdiem un īpašības vārdiem, veicinot iztēli, atmiņu un domāšanu.

Bērni attīsta iztēli, domāšanu, aktivizē darbības vārdu un īpašības vārdu lietošanu savā runā. Skolotājs stāsta bērniem, ka ir saņemta dāvana. Bērniem jāuzmin, kas ir kastītē, skolotājs raksturo to (apaļš, zaļš, aug kokā utt.). Kastītē var likt jebkuru priekšmetu un bērnam ir jāuzmin, kas tas ir, pēc tam var mainīties lomām, bērns raksturo priekšmetu, kurš ir kastītē.

